

RAPPORT

3/2019
ISBN 2535-3004
ISSN 978-82-7492-423-9

UTREDNING OM FORHOLDET MELLOM SØRSAMISK SPRÅK, KULTUR OG NÆRING

Vigdis Nygaard, Espen Carlsson, Berit Therese Nilsen

Tittel: Utredning om forholdet mellom sørsamisk språk, kultur og næring
Forfattere: Vigdis Nygaard, Espen Carlsson, Berit Therese Nilsen
Norut RAPPORT: 3/2019
ISSN: 2535-3004
ISBN: 978-82-7492-423-9
Oppdragsgiver: Kommunal- og moderniseringsdepartementet
Prosjektleder: Vigdis Nygaard

Oppsummering: I denne studien har vi sett nærmere på og diskutert sammenhengene mellom sørsamisk språk, kultur og næring ved hjelp av fire kontrasterende caser, henholdsvis to forvaltningskommuner for språk med varierende fartstid (Snåsa og Røros), et bycase (Trondheim) og et prosjektcase (Elgå). Denne sammenligningen viser at det har betydning å være forvaltningskommune. Det skjerper de kommunale myndighetenes blikk på det samiske. Utviklingen og styrking av barnehagetilbud for sørsamiske barn åpner for bedre forutsetninger for flere funksjonelt tospråklige barn. Selv om betydningen av et samisk språktilbud i grunnskolen er åpenbar, stilles det spørsmål ved overgangen mellom tilbudene som fins etter grunnskolen; både til videregående og over i høyere utdanning, og at disse ikke er optimale i forhold til å videreutvikle språkkunnskapen. De undersøkte områdene og de tilhørende institusjonene og organisasjonene innenfor det samiske spiller en betydelig rolle i språkforsterkingsarbeidet. Det er likevel identifisert gjennomgående utfordringer med å rekruttere kompetente medarbeidere med sørsamisk språk- og kulturkompetanse.

Emneord: Sørsamisk, språk, kultur, næring, forvaltningsområde, institusjoner
Dato: 27. februar 2019
Utgiver: Norut, P.O. BOX 6434, N-9294 Tromsø, Norway

Forord

I 2016 la et utvalg fram en offentlig utredning som så på hvordan samiske språk kan styrkes gjennom endring av lovverk, tiltak og ordninger. I NOU 2016:8 Hjertespråket kom det blant annet fram at sørsamisk språk er truet, og at det er behov for mer kunnskap om utviklingstrekk og status for å sette i verk gode tiltak. Stortingets vedtak om å ha en særlig oppmerksomhet rettet mot sørsamisk språk og sammenhengen mellom språk, kultur og næring, er bakgrunnen for denne utredningen.

Utredningen kom i stand som et oppdrag fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD), og ble utlyst som et offentlig anbud på Doffin i juni 2018. Norut og Trøndelag forskning og utvikling leverte et tilbud, og fikk oppdraget høsten 2018. KMD skal i samarbeid med flere departement følge opp NOU 2016:8 Hjertespråket, og trenger mer kunnskap om sammenhenger knyttet til utviklingen av sørsamisk språk. Målet med utredningen er å skaffe et bedre kunnskapsgrunnlag for å utarbeide målrettede tiltak for å styrke bruken av sørsamisk språk.

Arbeidet har vært ledet av Norut, og seniorforsker Vigdis Nygaard har vært prosjektleder. Seniorforsker Espen Carlsson har hatt hovedansvaret fra Trøndelag forskning og utvikling sin side, mens seniorforsker Berit Therese Nilsen har bidratt i datainnsamlingen i Trondheim og med rapportskrivning.

Alta, 27. februar 2019

Innholdsfortegnelse

FORORD	5
INNHOLDSFORTEGNELSE	7
SAMMENDRAG	1
1 INNLEDNING	3
2 METODE	8
3 BETYDNINGEN AV Å VÆRE I SAMISK SPRÅKFORVALTNINGSOMRÅDE	10
3.1 SNÅSA KOMMUNE	10
3.2 RØROS KOMMUNE	12
3.3 TRONDHEIM KOMMUNE OG TRØNDELAG FYLKE	13
3.4 OPPSUMMERING FORVALTNINGSKOMMUNESTATUS	14
4 BARNEHAGE OG SKOLE SOM SPRÅKARENA	15
4.1 SNÅSA KOMMUNE	15
4.2 RØROS KOMMUNE	18
4.3 TRONDHEIM KOMMUNE.....	20
4.4 ELGÅ-PROSJEKTET	22
4.5 FLERE BARN MED SØRSAMISK TILBUD I BARNEHAGE OG SKOLE.....	23
4.6 OPPSUMMERING BARNEHAGE OG SKOLE SOM SPRÅKARENA	26
5 VIDEREGÅENDE SKOLE SOM SPRÅKARENA	28
5.1 OPPSUMMERING VIDEREGÅENDE SKOLE	30
6 UTDANNINGSMULIGHETER PÅ HØYERE NIVÅ/FOR VOKSNE	31
6.1 OPPSUMMERING UTDANNING PÅ HØYERE NIVÅ	33
7 DIGITALE LÆREMIDLER/HJELPEMIDLER PÅ ULIKE NIVÅ	35
8 SAMISKE INSTITUSJONER I DET SØRSAMISKE OMRÅDET	37
8.1 SAMISK INSTITUSJONSUTVIKLING PÅ SNÅSA.....	37
8.2 SAMISK INSTITUSJONSUTVIKLING PÅ RØROS	44
8.3 SAMISK INSTITUSJONSUTVIKLING I TRONDHEIM.....	47
8.4 SAMISK INSTITUSJONSUTVIKLING PÅ FYLKESNIVÅ - TRØNDELAG	50
8.5 SAMARBEID OVER GRENSEN – KONTAKT MOT SVENSK SIDE	50
8.6 OPPSUMMERING SAMISKE INSTITUSJONER	51
9 SAMISKE NÆRINGERS ROLLE FOR BEVARING OG VIDEREFØRING AV SØRSAMISK SPRÅK	53
9.1 UTØVELSE AV SAMISK HÅNDVERK OG KOBLING TIL SPRÅKPRAKSIS.....	56
9.2 OPPSUMMERING SAMISKE NÆRINGERS BETYDNING FOR SPRÅKUTVIKLING	57
10 FAMILIEN SOM ARENA FOR SPRÅKBRUK	58
11 OPPSUMMERING - SØRSAMISK OMRÅDE – STORT OG MANGFOLDIG	61

LITTERATURREFERANSER.....	63
VEDLEGG:.....	66

Sammendrag

Det sørsamiske områdets språklige, kulturelle og næringsmessige felleskap innbefatter et stort geografiske område på norsk og svensk side av landegrensene, med lange avstander, lav befolkningstetthet, fragmenterte miljø og lommer som er sårbare for endringer i rammebetingelser. Dette påvirker koblinger mellom næringsgrunnlag, opprettholdelse av språklige og sosiale felleskap, tilgjengelig kompetanse og møteplasser for ivaretagelse, vedlikehold, utvikling og bevisstgjøring av samisk språk og identitet.

I denne studien har vi sett nærmere på og diskutert sammenhengene mellom sørsamisk språk, kultur og næring ved hjelp av fire kontrasterende caser, henholdsvis to forvaltningskommuner for språk med varierende fartstid (Snåsa og Røros), et bycase (Trondheim) og et prosjektcaser (Elgå). Sammenligningen viser at det har betydning å være forvaltningskommune. Det skjerper de kommunale myndighetenes blikk på det samiske, og styrker den samiske befolkningens rettigheter til språkopplæring og språkbruk. Videre setter det i gang prosesser både hos majoritetsbefolkningen og den samiske befolkningen, samt forholdet mellom dem. Elgå-caset viser at det er mulig å gjennomføre språkforsterkende tiltak uten forvaltningskommunestatus, og at opplæringsmodeller må tilpasses konteksten. Trondheims-caset illustrerer de bysamiske mulighetene og utfordringene som følger av at samer også velger å bosette seg i byer og ønsker et tilrettelagte tilbud for seg og sine barn.

Utviklingen og styrking av barnehagetilbud for sørsamiske barn åpner for bedre muligheter for at flere barn kan være funksjonelt tospråklige. Selv om betydningen av et samisk språktilbud i grunnskolen er åpenbar, stilles det spørsmål ved om overgangene er gode nok mellom tilbudene som fins etter grunnskolen, både til videregående og over i høyere utdanning. Dersom den kompetansen barn og unge har ervervet seg gjennom barnehage og grunnskole ikke holdes ved like verken gjennom videre utdanning eller andre språkarenaer, forsvinner den fort. Dette aktualiserer behovet for å se på sørsamisk opplæring som et gjennomgående løp fra barnehage til universitetsstudier. Dagens organisering av den sørsamiske språkopplæringen mangler en overordnet statlig styring som ser de ulike nivåene i sammenheng. Samtidig vektlegges nødvendigheten av å styrke og videreutvikle funksjonen til eksisterende kompetansemiljøer fordi de opererer i sin regionale kontekst og ut i fra de behovene som finnes der. Koblingen av språkkompetanse og fagkompetanse i utdanningen og utviklingen av tilpassede modeller og tiltak for å legge til språk- og kulturfag i fagutdanningen, er en mulighet. Det er ikke bare innenfor en sørsamisk lærerutdanning det er behov for egne løp. Flere informanter viser til modulbaserte modeller (likt det de har ved Universitetet i Umeå) som kan kjøres lokalt og hvor språkutdanningen gradvis bygges opp, som mer passende for det geografisk sett store sørsamiske området.

Det er etablerte nettverk både mellom de samiske barnehagene i Snåsa, Røros og Trondheim, mellom Språksentrene, samt mellom de videregående ressurskolene. Dette er viktig å videreføre. Derimot er det ingen som har ansvar for å skape regionale møteplasser/arenaer for pedagoger og ansatte på grunnskolenivå. Det er også relevant å se nærmere på mulighetene som ligger i å revitalisere sørsamisk pedagogisk grunnskolelærernettsverk som eksisterte for noen år tilbake. Det er behov for å dele erfaringer, og diskutere relevante tema som angår språkopplæring.

Barnas muligheter til samisk opplæring i barnehage og skole fremheves som svært viktig for både ungenes samiske identitet og språkutvikling, og tilbudet er en forutsetning for å bruke og styrke språket i en familiesituasjon. Skole og hjem er to arenaer som er nær knyttet sammen, og synergien mellom dem er en viktig faktor for ungenes språkmestring. Det er imidlertid ikke alle foreldre som har mulighet til å skape en ideell språkarena i hjemmet. Storfamilien, besteforeldre og reindriften som arena for språkutvikling kan alle bidra til at barna blir sterkere språkbærere.

De undersøkte områdene med tilhørende institusjoner og organisasjoner, spiller en betydelig rolle i språkforsterkingsarbeidet. Det er likevel identifisert gjennomgående utfordringer med å rekruttere kompetente medarbeidere med sørsamisk språk- og kulturkompetanse, og det konkurreres i stor grad om de samme hodene. Et mer formalisert samarbeid mellom språkforvaltningskommunene kan skape mulighetsrom med tanke på utnytting og videreutvikling av eksisterende kompetanse og lansering av tilpassede løsninger og tiltak ovenfor målgruppene. Særlig er det behov for å bistå foreldre som vil ta språket tilbake for å hjelpe sine barn i skolearbeidet og språktreningen, og skape arenaer for språkpraktisering for voksne. Da vil kanskje også flere foreldre velge samiskspråklig tilbud for sine barn.

Reindriftnæringens betydning for sysselsetting, identitet, kulturutvikling og språkutvikling er fremdeles stor, men endringer i ytre rammebetingelser utfordrer yngre generasjoners valg om å gå inn i næringa. Enhver må finne sin vei ut i fra egne interesser, og utnytte de muligheten som ligger i å kombinere reindrift med tilgrensede næringer med verdiskapingsmuligheter. Dessverre er mange reinbeitedistrikt utsatt for store arealinngrep både i beiteland, kalvingsland og trekkleier, og har nådd tålegrensen for fortsatt bærekraftig drift. Dette truer framtidige generasjoners mulighet til å velge reindrift som levevei, noe som igjen truer det sørsamiske språket.

1 Innledning

Sørsamisk språk er truet, noe som kommer tydelig fram i NOU 2016: 8 Hjertespråket. Utvalget som sto bak utredningen har hatt særlig oppmerksomhet på situasjonen til det sørsamiske barnehage- og opplæringstilbudet, siden sørsamisk språk er i en svært utsatt og sårbar situasjon med tanke på å sikre bevaring og vitalisering av språket (NOU 2016: 8, 2016 s. 22).

Behovet for å se nærmere på språksituasjonen i samiske områder ble løftet med St.meld. nr. 28 (2007-2008) *Samepolitikken*, som gir en bred presentasjon av de viktigste utfordringene for politikken for det samiske samfunnet. I meldingen ble det konstatert at situasjonen for de samiske språkene er alvorlig og det ble besluttet å utarbeide en handlingsplan for samiske språk. Dette ble fulgt opp med den første handlingsplanen i 2008 (Arbeids og Inkluderingsdepartementet 2008), som var klar i sin målsetning.

«Handlingsplanens hovedfokus er å legge forholdene til rette for å øke antallet aktive samiske språkbrukere. Dette skal gjøres gjennom tiltak rettet mot å styrke opplæringen i samisk i barnehagen og grunnutdanningen, gjennom å legge til rette for etablering av flere arenaer for bruk av samisk språk og gjennom en sterkere satsing på rekruttering til samiskspråklig utdanning og utdanning med samisk i fagkretsen».

Planen hadde en ramme på fem år og ble rullert flere ganger fram til den gikk ut i 2014. Mange gode tiltak kom i gang i det sørsamiske området, men arbeidet ble på ingen måte sluttført. Nedsettelsen av samisk språkutvalg og deres publikasjoner som førte fram til NOU 2016:8 Hjertespråket, viser at situasjonen for det sørsamiske språket fremdeles er kritisk.

Hovedmålet med denne utredningen er å dokumentere endringer i bruk av sørsamisk språk i ulike sørsamiske samfunn. Vi har en hypotese om at språksituasjonen er nært knyttet til utviklingen av samiske næringer og kultur, samt utviklingen av samiske institusjoner og opplæring (barnehage, grunnskole, videregående og høyere utdanning). Dette er en antakelse som vi mener er svært relevant og ikke minst spennende fordi den åpner for å sammenstille ulike litteratur- og kunnskapsfelt for en helhetlig tilnærming til og forståelse av komplekse årsakssammenhenger hvor både eksterne, institusjonelle og personlige forhold virker inn. De sørsamiske samfunnene og arenaene er få og sårbare, og vi må være forsiktige med å generalisere siden de ulike geografiene og kontekstuelle forholdene åpner for variasjon.

Samiske næringer, og i særdeleshet reindrifta, utgjør fundamentet i den samiske kulturen. Særlig i de sørsamiske områdene var reindrifta fram til 1960-tallet en av veldig få arenaer hvor språket ble brukt daglig (Johansen 2006, Jernsletten 2000). Dette har endret seg med økt fokus på overlevelse og revitalisering av sørsamisk språk, også i kontekster utenfor reindrifta. Videreføring av reindrifta er imidlertid fremdeles helt avgjørende for at språket skal overleve og utvikle seg, og det er behov for mer kunnskap om hvilken rolle næringa har som språkarena. Særlig gjelder det hvordan videreførelse av tradisjonell kunnskap over generasjoner foregår gjennom ulike språkpraksiser. Forskning viser at sørsamisk ungdom særlig artikulere viktigheten av å ta ansvar for framtidens samekultur, gjerne på nye måter og innenfor nye næringer, som kulturelt entreprenørskap (Mathisen, Carlsson, Sletterød 2017). Spørsmål vi blant annet ønsker å belyse er hvordan framveksten av disse næringene bidrar til styrke sørsamisk ungdoms identitet og ønske om å bruke språket på nye arenaer. En annen side ved næringsaspektet er at sørsamisk reindrift står overfor en rekke utfordringer knyttet til inngrep i beiteland og stengte trekkeier, og mest omstridt er store industriutbygginger, som vindkraft på Fosen. Kunnskap om storsamfunnets ønsker om arealer til industriutvikling i reinbeiteland og samenes muligheten til å påvirke slike prosesser, er derfor viktig i en næringskontekst (Nygaard, Carlsson, Sletterød 2018). Dette er også tema som opptar sørsamisk ungdom og deres mulighet til å gå inn i og videreføre reindrifta.

Sørsamisk ungdom har behov for gode rollemodeller, og særlig innenfor musikk og kultur har flere unge sørsamiske artister utmerket seg ved å nå et nasjonalt og internasjonalt marked. Det finnes liten kunnskap om hvordan slike suksesshistorier påvirker samiske ungdommers identitet og deres holdning til og bruk av samisk språk i hverdagen. Det er også behov for mer kunnskap om hvilke arenaer sørsamisk ungdom bruker for å møtes og kommunisere. Videre vil vi se på hvilken rolle sosiale medier har for å styrke eller svekke bruken av sørsamisk språk.

Framveksten av samiske institusjoner er svært viktig, og samiske språksentra har en spesiell rolle både gjennom sin kursvirksomhet i samisk språk og kultur, som møteplass for aktiviteter og som arbeidsplass i de samiske områdene (Nygaard mfl. 2012, Angell mfl. 2014). Vi vil undersøke hvilken betydning det har for den lokale språksituasjonen å ha slike institusjoner i nærmiljøet i de sørsamiske områdene, og sammenligne det med områder hvor slike institusjoner ikke fins, eller hvor institusjonene er forholdsvis nyopprettet. Sametingets rolle, satsinger og prioriteringer legger grunnlaget for etablering, videreførelse og styrking av samiske institusjoner på lokalt nivå. Samiske språk- og kultursenter (Nygaard mfl. 2012), men også museum, teater, forlag og andre institusjoner er avhengige av politiske og økonomiske prioriteringer.

En oversikt over utviklingen av antall elever med sørsamisk opplæring i grunnskolen finnes i en rekke kilder, både i statistikk og gjennom evalueringen av Kunnskapsløftet samisk (Solstad mfl. 2009, 2012a). En egen evaluering av fjernundervisning i samisk opplæring (Solstad mfl. 2012) viser at fjernundervisning er mest utbredt for elever med sørsamisk. Modeller for fjernundervisning kombinert med samlinger og språkreir er mest utbredt blant tilbyderne av sørsamisk fjernundervisning. Det finnes ingen tilsvarende undersøkelse av samisk i barnehagen. I NOUen Hjertespråket kommer det fram at økt fokus på samisk i barnehagen er av de viktigste tiltakene for å sikre og bevare språket (KMD 2016), og bidrar til rekruttering av samiske barn inn i språkopplæring i skolen.

Haugset og Stene (2014) undersøkte hva som gjør at sørsamiske familier bosatt i og utenfor Snåsa kommune velger *Áarjel-saemiej skuvle* eller ikke for barna sine. Hovedfunnene viser et ønske om å styrke sørsamisk identitet og kultur gjennom å gjøre ungdommen funksjonelt tospråklig. Skolen gir en arena for aktivt bruk av det samiske språket i en majoritetskontekst. Barnehagen anses i denne sammenhengen som et viktig «språkreir». Frafall av elever med samiskundervisning underveis i utdanningsløpet er en stor utfordring i alle deler av det samiske området, og har flere årsaker. Det er blant annet knyttet til kommunens tilrettelegging, kompetanse og rekruttering av lærere, mangel på læremidler, holdninger og mulighet til å praktisere språket hjemme og i nærmiljøet. Det er imidlertid et skrikende behov for kompetanse i sørsamisk språk og kultur, og de få som har formalisert kompetanse er svært etterspurt på arbeidsmarkedet. Vi er interessert i å kartlegge studietilbud og hvordan nye muligheter med sørsamisk lærerutdanning ved Nord Universitet, samt gode stipendordninger, påvirker antallet som velger en slik utdanningsvei. Forhåpentligvis vil tilbudene på sikt øke antallet personer med formalisert kunnskap i sørsamisk språk, som kan gå inn i viktige posisjoner i opplæring og samiske institusjoner. Et sentralt spørsmål blir da om dette igjen fører til at sørsamisk brukes på nye arenaer, i det offentlige rom og samtidig øker både kvaliteten og statusen på opplæringen.

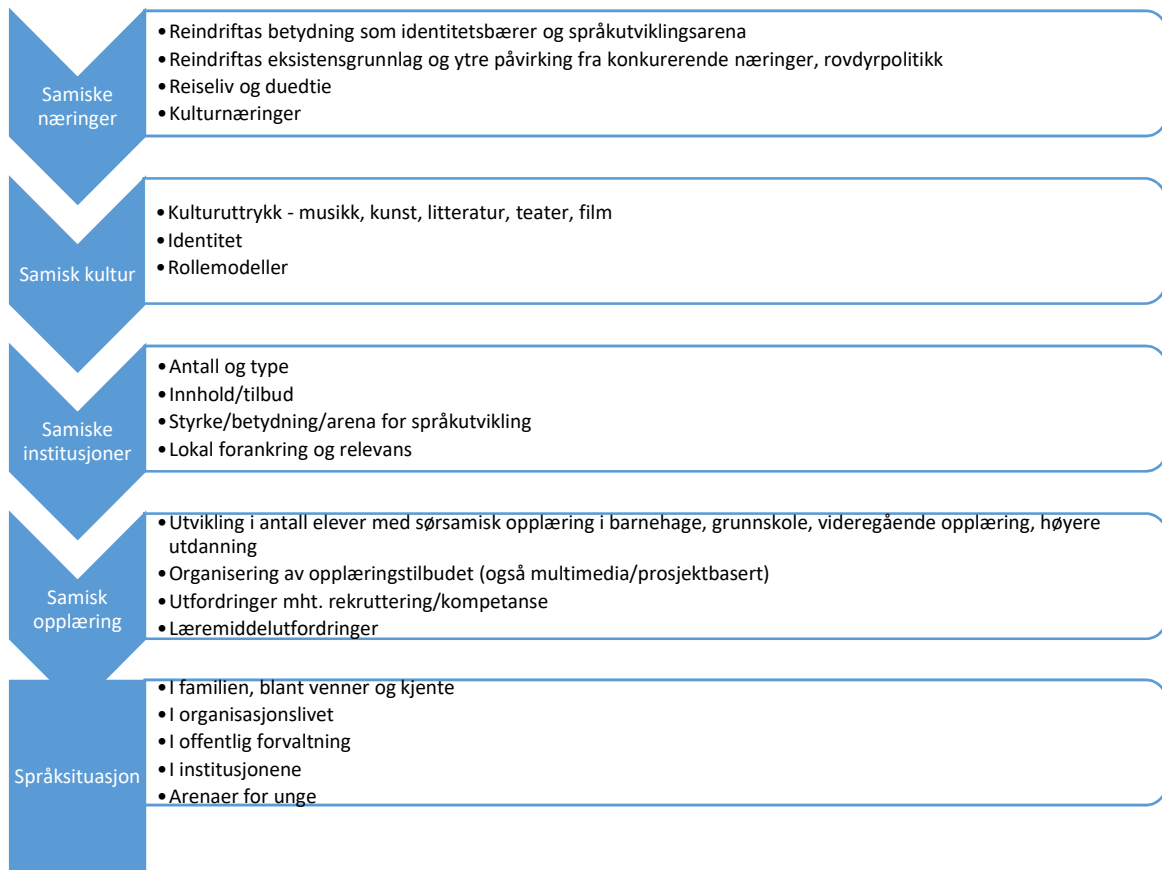
De som ønsker å lære sørsamisk eller perfektionere kunnskap sin for å bli mer trygg på egen språkbeherskelse, er ikke lenger avhengige av stedbundne utdanningsinstitusjoner og formaliserte studier. Det finnes nå en rekke nettbaserte tilbud, undervisningsmaterieell, ordbøker og grammatikkprogrammer som gir mulighet for selvstudium på nett hvor progresjonen kan tilpasses den enkelte. I utredningen ønsker vi å kartlegge hvor kjent disse tilbudene er og i hvilken grad de bidrar til å styrke språkkunnskapen, både som et supplement til tradisjonell undervisning og kurs og som selvstudium.

En god del forskning tar for seg språksituasjonen i ulike kommuner i sørsamiske områder, for eksempel Samisk språkundersøkelse (Solstad mfl.2012b), men det er behov for å sammenstille denne kunnskapen, samt oppdatere de siste årenes utvikling. Vi er særlig interessert i å belyse betydningen av at kommuner er en del av språkforvaltningsområdet, siden det på tidspunktet for undersøkelsen bare var én sørsamisk kommune med. I dag er fire kommuner med i ordningen som har som mål å gjøre sørsamisk likestilt med norsk i kommunens tjenestetilbud. Vi ønsker å se hvordan dette påvirker forutsetninger for og holdninger til bruk av språket i ulike lokale sørsamiske kontekster. Steinfjell (2014) har fokus på individnivå og hva som får språkbrukere til å ta tilbake sørsamisk som hjemmespråk, mens Johansen (2007) fokuserer på barrierer for å ta språket i bruk for de som ikke føler at de behersker språket godt nok.

Trondheim er den kommunen med flest manntallsførte i den sørsamiske valgkretsen til Sametinget, og en betydelig universitets- og høyskoleby som tiltrekker seg samisk ungdom fra andre deler av landet. Byen huset i 2017 *Tråante*, en feiring av 100-årsjubileet for samefolkets første landsmøte i Trondheim (6.-9. februar 1917) og av det som etter hvert ble samefolkets dag. Feiringen startet med ei jubileumsuke i Trondheim i februar 2017, og ble markert med ulike arrangementer på forskjellige steder i Sápmi gjennom hele året. På tampen av 2016 ble det også etablert en samisk studentorganisasjon i Trondheim (*Saemien Studeenth Tråantesne*) og 1. august 2017 ble det også åpnet en samisk barnehageavdeling i byen. Vi ønsker å belyse hvordan slike samiske fellesskapsarenaer i by kan påvirke det sørsamisk språket, både når det gjelder forståelse, bruk, skrift og tale.

Den sørligste sørsamebosetningen finner vi i Engerdal kommune i *Svahken Sijte* sitt reinbeitedistrikt. Den geografiske avstanden til andre sørsamiske skoletilbud og få sørsamiske barn i barnehage og skolealder, har vanskeliggjort tradisjonelle modeller for språkopplæring. Sametinget gikk derfor inn og finansierte et språkvitaliseringsprosjekt i årene 2001-2006, knyttet til Elgå skole. Aktiv bruk av språket i både tradisjonelle og mer moderne aktiviteter har vært kjernen i denne språkopplæringen. Noe arbeid er videreført i nye prosjekter som har fulgt elevene i ungdomsskole og videregående, men i dag er skolen i Elgå nedlagt. Vi ser på hvordan denne modellen har fungert og hvilken effekt den har hatt på å styrke det sørsamiske språkets stilling i området, og videre hvordan modellen har muliggjort en tilpasning til endrede rammebetingelser.

Språkutviklingen i sørsamiske samfunn blir her den avhengige variabelen, mens samiske næringer, kultur, møteplasser, institusjoner og opplæring blir de uavhengige variablene som forklarer variasjon i språkutvikling i ulike samiske samfunn. Nedenfor har vi utviklet en analysemodell med en stikkordsmessig oversikt over temaene som vil bli drøftet i utredningen. Dette er ikke en utfyllende modell, men vil fungere som et rammeverk for datainnsamling og analyse.

Utredningen ser på utviklingen innenfor disse variablene over tid og i ulike geografiske kontekster. Videre er det et ønske å prioritere språksituasjonen for barn og unge, som er spesielt relevant og interessant siden forskning viser at bruken av sørsamisk språk (forstå, snakke, lese, skrive) har en annen «aldersprofil» enn lulesamisk og nordsamisk (Solstad mfl. 2012b). Det er flere språkbrukere blant unge sørsamer, mens språkbrukere i nordsamiske domineres av eldre samer.

2 Metode

Vi har vurdert at det beste metodiske valget for å svare på spørsmålene i utlysningen er å gjennomføre en casestudie av språksituasjonen i to av de fire kommunene i sørsamisk språkforvaltningsområde. Her velger vi de to kommunene som har størst varierende fartstid i det samiske språkforvaltningsområdet, Snåsa fra 2008, og Røros fra 1. juli 2018.

I tillegg har vi med et bycase (Trondheim) og det vi velger å omtale som et prosjektcase (Elgå-prosjektet i Engerdal kommune). Gjennom denne metoden får vi kartlagt variasjonen i språksituasjonen mellom ulike geografiske områder, arenaer og sosiale grupper samt dokumentert hvilken betydning det har å være innlemmet i samisk språkforvaltningsområde og gjennomføre spesifikke prosjekt og aktiviteter.

Siden rammen for utredningen er de to kommunene i det sørsamiske forvaltningsområdet, samt et bycase og et prosjektcase, vil hovedfokuset vårt være å samle inn førstehånds informasjon gjennom intervjuer i disse fire områdene. Som en forberedelse til dette har vi satt oss inn i eksisterende litteratur om utviklingen av det sørsamiske i den enkelte kommune. Det har vært kvantitative data som, sysselsatte i reindrifta, og antall barnehagebarn og elever med sørsamisk tilbud i opplæringen. I tillegg til SSB og Utdanningsdirektoratets statistikk har vi hentet tall fra Sametinget og fylkesmennene, samt Landbruksdirektoratet. Videre har vi analysert litteratur om fremveksten av samiske institusjoner og kulturuttrykk i de respektive kommunene. I de to førstnevnte casene har vi også innhentet informasjon fra kommunenes nettsider og dokumenter som omhandler den politiske prosessen for innlemmelse i språkforvaltningsområdet og hvordan det sørsamiske fremheves i dag.

Vi har besøkt Snåsa, Røros og Trondheim for å samle inn data, og tilbragte to dager på hvert sted. To forskere har jobbet sammen ved gjennomføring av intervju, og antallet intervjuer har vært størst i de to forvaltningskommunene. Fokusgruppeintervju har vært et bærende element der det har vært formålstjenlig. Vi har samlet informanter i grupper med bakgrunn i kunnskap om enkelte eller flere variabler i analysemodellen. Eksempler på slike fokusgruppeintervju har vært:

- Kommunen; relevante administrativ ansatte og politikere
- Samiske institusjoner og organisasjoner
- Samiske næringsaktører
- Sørsamiske lærere og barnehagepersonell
- Sørsamiske foreldre med barn som mottar sørsamisk opplæring i barnehage og skole
- Ungdommer over 18 år

Det er også gjennomført enkeltintervjuer med nøkkelinformanter. Dersom nøkkelinformanter ikke var til stede, ikke ønsket å delta i en gruppesamtale eller av andre grunner ikke kunne nås under intervjurunden, har vi fulgt opp med telefonintervjuer i etterkant. Vi har samlet data om språkvitaliseringsmodellen fra Elgå som en alternativ opplæringsmodell gjennom telefonintervju med nøkkelinformanter. Videre er det gjennomført intervjuer med informanter med ansvar for samiske tema på et overordnet nivå, og gjennomført intervjuer med nøkkelpersoner i Trøndelag fylkeskommune. Rekruttering av informanter har delvis foregått gjennom snøballmetoden, gjennom at noen allerede etablerte hovedkontakter i kommunene har hjulpet oss til å komme i kontakt med andre informanter. Noen har tatt ansvar for å samle «sine ansatte», som for eksempel alle samisklærere i kommunen eller alle ansatte i en samisk institusjon. **Det er i alt gjennomført 23 intervjuer med til sammen 59 personer.**

Vi vil presisere at vi ikke har gjennomført intervjuer med barn eller unge under 18 år. Dette har både praktiske og etiske årsaker. Intervju med barn krever spesielle søknadsprosedyrer mht. personvern og innhenting av samtykke fra foreldre eller foresatte. Prosjektets tidsramme åpner ikke for en slik prosess, og vi tror vi har fått god kunnskap om barns eller unges bruk av sørsamisk språk gjennom å bruke informanter som foreldre, lærere og ansatte ved samiske institusjoner.

De sørsamiske lokalsamfunnene og aktørgruppene er små og gjennomsluktige. Vi har derfor et sterkt fokus på at informantene er anonymisert og at informasjon ikke kan spores tilbake til enkeltpersoner (personopplysningsloven), og vi følger de generelle forskningsetiske retningslinjer og retningslinjene knyttet til samisk forskning.

I tillegg til intervjuer har vi basert utredningen på informasjon hentet gjennom offentlige dokumenter, forsknings- og utredningsrapporter, medietekster og nettsidetekster, samt statistikk.

3 Betydningen av å være i samisk språkforvaltningsområde

Samisk språkforvaltningsområde ble opprettet i 1992 med 5 kommuner i Finnmark – alle nordsamiske, og har gradvis blitt utvidet til dagens 12 kommuner som inkluderer kommuner i både lulesamisk og sørsamisk område. I følge Samelovens språkregler skal samisk og norsk i disse kommunene være likeverdige språk, noe som blant annet betyr at henvendelser skal besvares på samisk. Kommunene skal legge til rette for bruk av samisk språk og innbyggerne har større rettigheter til opplæring i og på samisk sammenlignet med kommuner utenfor språkforvaltningsområdet. Tospråklighetsmidler fra Sametinget skal kompensere kommunene for ekstra utgifter knyttet til dette arbeidet.

Kommuner i de sørsamiske områdene kom senere inn i ordningen, og Snåsa var først ute i 2008. 2018 var følgelig et jubileumsår med 10 års markering som språkforvaltningskommune. Dette gir kommunen en erfaring som både er nyttig som referansepunkt for denne utredningen, og som kommuner som har kommet til i ordningen etterpå kan lære av. Ifølge Solstad og Dankertsen (2015) og Solstad mfl. (2012b) står sørsamisk språk sterkest i Snåsa /Snåase som selv omtaler seg som Tjielkte/Ekte-Boerehke/Raus og Mavvas/Modig. Røyrvik kommune kom med i ordningen i 2013, Hattfjelldal i 2017 og Røros er sist ankomne i 2018. I denne utredningen har vi et særlig fokus på de kommunene som har vært i språkforvaltningsområdet lengst (Snåsa) og kortest (Røros).

Trøndelag fylkeskommune er også en del av språkforvaltningsområdet, og dette kommer til uttrykk i samarbeidsavtalen mellom Sametinget og Trøndelag fylkeskommune for perioden 2019-2022, som ble signert desember 2018. Det overordnede målet er å legge forholdene til rette for et varig fast samarbeid mellom partene i saker som angår samer og samiske områder i Trøndelag, samt å prioritere disse i fellesskap. Som det påpekes har partene

«..et særskilt ansvar for å ta vare på og legge til rette for utvikling av sørsamisk språk, kultur, næringsliv og samfunn for øvrig. Partene vil derfor samarbeide om en felles politikk på området i form av et omforent dokument som grunnlag for en politisk beslutning både i Sametinget og i Trøndelag fylkeskommune. Partene er innforstått med at det sørsamiske området strekker seg utover fylkets grenser, og at partene er seg det bevisst».

3.1 Snåsa kommune

I samtaler med politisk og administrativ ledelse i Snåsa kommune kom det fram at ideen som til slutt førte til beslutningen om å bli språkforvaltningskommune, kom fra Sametinget i 2002. Da hadde det samiske miljøet i kommunene lenge presset på for å få dette til. Denne beslutningen omtales som en av de viktigste som er tatt, men det blir samtidig understreket at arbeidet ikke har vært enkelt. Å bli en samisk språkforvaltningskommune er en stor oppgave det tar lang tid å implementere. Det er også en oppgave som medfører forpliktelser som krever kloke disponeringer og prioriteringer av ressurser. Samtidig har det ført til økt synliggjøring av det samiske, og større åpenhet og aksept, noe det sørsamiske miljøet setter stor pris på. Kommunen har vektlagt synliggjøring av samisk kultur i de offentlige rom i form av skiltning på sørsamisk. Både i intervjuer og skriftlige kilder argumenteres det for at symbolbruk og utsmykning i stor grad bidrar til bevisstgjøring og identitetsbygging. Det har ikke vært problemfritt når det gjelder utøvelse av reindrift og konkurranse med annet arealbruk i kommunen. Informanter sier at det har vært noen runder opp gjennom årene,

men disse har blitt tatt tak i med en gang, nettopp ut fra argumenter om at man ikke kan ha et miljø preget av negative holdninger. På tross av utfordringer også i Snåsa, må vi kunne konkludere med at konfliktnivået har vært relativt beskjedent, hvis man sammenligner for eksempel med Røros. Kommuneinformantene mener å identifisere en positiv holdningsendring i lokalsamfunnet, og opplevde prosessen frem mot innlemmelsen i det samiske språkforvaltningsområdet som god. Det erkjennes imidlertid at man samtidig høster frukter fra 50 år som sørsamisk skolekommune, og at skolen/internatet er noe som trengs i lokalsamfunnet. Skolen er omdiskutert, og i perioder med få elever har det vært fare for nedleggelse. Trusselen om nedleggelse har vært utfordrende å takle for det samiske miljøet, men i takt med et økende elevtallet har trusselen blitt stadig mindre aktuell (Haugset og Stene 2016).

På kommunens hjemmeside fremstår Snåsa som en sørsamisk ressurskommune. «Snåsa er et senter for sørsamisk befolkning, språk og kultur og er på mange måter en sørsamisk «hovedstad» i Norge» heter det (Snåsa kommune 2016). Nøkkelinformanter i kommunen omtaler det samiske som et vekstområde, og forteller at det ved utgangen av 2018 var hele **51 årsverk** knyttet til det samiske, inkludert samiske organisasjoner, institusjoner, skole, barnehage og forvaltning. I tillegg kommer sysselsetting i reindrifta og andre samiske næringer. Kommunen har valgt å organisere sameskolen, internatet og barnehagen i *samisk enhet* ledet av rektor. Annet arbeidet med å sikre at kommunen følger opp sine forpliktelser som språkforvaltningskommune ligger under *enhet for samisk språk og kultur*. Denne ble opprettet i 2012, samtidig ble prøveprosjektet med samisk språksenter *Gielem nastedh* gjort permanent og lagt under samme enhet.

Kommunen erkjenner at det samiskspråklige kompetansemiljøet er lite og at det er mange i det sørsamiske området som konkurrerer om den samme kompetansen. Det tar tid å bygge opp kompetanse, og når den først er etablert opp kan den raskt forsvinne om man ikke tar vare på de som sitter på kompetansen. Et virkemiddel kommunen har er å gjennomføre det som kalles «positiv diskriminering», hvor en tydelig kommuniserer eller signaliserer at søkere med samisk språk og kulturbakgrunn foretrekkes. Ofte er det også snakk om behov for dobbeltkompetanse, som innebærer både en fagkompetanse og formell språkkompetanse. Samtidig bidrar et godt samiskspråklig tilbud i skole og barnehage og tilstedeværelsen av andre samiske institusjoner i kommunen til både tilflytting og pendling. Kommuneinformantene oppfatter at unge stiller nye og andre krav til kommunens arbeid og tilbud enn tidligere generasjoner, og understreker betydningen av langsiktig tenkning rundt kommunens strategi på området. Kommunen arbeider for tiden med en språkplan.

Etter fire år som språkforvaltningskommune, nærmere bestemt i februar 2012, ble en samarbeidsavtale mellom Snåsa kommune og Sametinget undertegnet. Avtalen forplikter kommunens arbeid i forhold til statusen som tospråklig kommune og arbeidet med å utvikle det sørsamiske språket. Som forvaltningskommune mottar Snåsa tospråklighetsmidler fra Sametinget, refusjon for samisk språkopplæring i skole og barnehage, og har tilgang på andre søknadsbaserte virkemidler på fylkesnivå. Dette gir kommunen muligheter for å satse på det samiske gjennom disponering av egne midler i samfinansiering med andre midler. Betydningen av dette argumenteres også for i Rådmannen vektlegger betydningen av dette i sine kommentarer til strategiene i Handlingsplan 2019 - 22 for Snåsa kommune.

«Som forvaltningskommune har vi muligheter til å fremme sørsamisk språk og kultur gjennom målrettede ansettelser hvor muligheten for samfinansiering mellom kommunens ordinære budsjett og tospråkligsmidler er til stede. Det er et mål at all virksomhet i Snåsa kommune skal bære preg av at vi er en forvaltningskommune. Dette vil gi en vinn-vinnsituasjon. Et eksempel på slik samfinansiering av nye stillinger er opprettelse av plankonsulent for reinbeitedistriktene som kommer på plass 3. januar 2019».

«Dersom vi ikke lykkes med å stimulere til flere arbeidsplasser i det private, vil det slik sett kunne gi en negativ spiral. Handlingsplanen legger opp til å styrke samhandlingen mellom de ressurser kommunen disponerer til slike formål blant annet gjennom utviklingsenheten, og med en fortsatt aktiv bruk av kommunens næringsfondsmidler og – etter hvert – utbytte av eierskapet til NTE. Samspillet med Sørsamisk enhet, som er vår språkforvaltningsenhet, anses også som viktig i denne sammenhengen fordi rollen som tospråklig kommune tilfører oss viktige ressurser som – riktig brukt - i stigende grad kan komme til nytte i den enkelt tjenesteenhet» (Snåsa kommune 2018c: 12). «Midler til driften av *Enhet for sørsamisk språk og kultur og Samisk enhet* (unntatt *Suaja maanaġierte*) kommer også i tillegg til rammen som særbevilgninger. Disse områdene forutsettes å gå i økonomisk balanse. Disse enhetene unngår budsjettreduksjoner, og er dermed automatisk positivt diskriminert slik også forutsetningen er» (Snåsa kommune 2018c: 18).

Mye har åpenbart skjedd med å styrke det samiske perspektivet i den kommunale organisasjonen i løpet av disse 10 årene. Flere forskningsprosjekter som samlet data fra Snåsa i årene like etter innlemmelsen i språkforvaltningsområdet (2011-2012) drøfter de store utfordringene kommunen hadde med å innarbeide et samisk perspektiv i alle deler av kommunens virksomhet (Angell mfl. 2012; Solstad mfl. 2012b). Flere informanter trekker i dag spesielt fram kontinuiteten i den administrative kommuneledelsen i Snåsa som viktig for de prioriteringer og arbeidet som er gjort de siste årene. Dette gjelder for eksempel den kommunale organiseringen med Samisk enhet, Enhet for sørsamisk språk og kultur, Språksenteret og samisk språkkonsulent. Sistnevnte stilling var vakant ved besøktidspunktet i kommunen, men et viktig poeng er at kommuneledelsen og de tilhørende nøkkelaktørene har vist interesse og engasjement for det sørsamiske over tid. Det samiske er nå også synlig overalt i kommunen gjennom tospråklig skilting.

På nyåret 2019 fremgår det av avisoppslag i lokalpressen i Trøndelag at Snåsa kommune v/ rådmannen ser seg nødt til å nedbemanne med 18 årsverk som følge av økonomiske utfordringer, men at det samiske tilbudet skal ikke rammes av denne situasjonen.

3.2 Røros kommune

Røros er et naturlig sentrum for den Rørossamiske kulturen og språket, og hjemplass for viktige samiske institusjoner. Likevel har det tatt lang tid før kommunen valgte å søke om å bli tatt opp i det samiske språkforvaltningsområdet. Det samiske miljøet i Røros har jobbet for dette i mange år, og informanter nevner at gamle konflikter mellom reindrifta og bøndene knyttet til beiterett fremdeles preger holdningene til det samiske både blant politikere og majoritetsbefolkningen ellers. Men også Sametinget har presset på, og kommunen innledet samtaler med Sametinget i 2013. Spesielt har Sametingsrepresentanter fra området engasjert seg og enkeltpersoner som Ellinor Jåma trekkes fram som viktige pådrivere.

På slutten av 2015 ba kommunestyret om en utredning om hva som måtte til for at Røros kunne bli en forvaltningskommune, og hvilke løsninger som burde vurderes (Røros kommune 2016). I dette arbeidet inkluderte Oppvekstkomiteen en rekke ressurspersoner i det samiske miljøet i arbeidet, besøkte Snåsa og hadde kontakt med Røyrvik kommune for å lære av deres erfaringer.

I november 2016 ble det vedtatt at kommunen skulle sende en søknad til KMD om opptak i forvaltningsområdet. Svaret fra regjeringen kom først i mai 2018, og i juli samme år ble kommunen formelt innlemmet. Informanter fra kommuneadministrasjonen sier at når beslutningen om å utrede dette spørsmålet først var tatt, så gikk det fort å få det igjennom politisk. Vedtaket var enstemmig, og det sies at det var stor positivitet rundt innlemmelsen. Arbeidet engasjerte hele kommuneadministrasjonen, og informanter mener at den samiske kulturen nå er løftet inn i planverket. Røros har i flere år på rad blitt kåret til Norges beste kulturkommune, og har et flott kulturhus, «Storstuggu», hvor innlemmelsen ble feiret. Kommuneinformanter sier at det vil ta tid å få implementert alle tiltakene, men at strukturen er på plass. Andre i det samiske miljøet er mer utålmodige og mener at det er mye som gjenstår for å oppfylle kravene til en forvaltningskommune for samisk språk. Et eksempel som trekkes fram er at det eneste stedet du finner tospråklig skilting er på den videregående skolen der *Aajege* språksenter holder til. Ellers er det lite som viser forvaltningskommunestatusen i det offentlige rom. På slutten av 2018 ble det opprettet en stilling i kommunen som skal koordinere forvaltningskommunearbeidet på tvers av etater og synliggjøre og vitalisere sørsamisk språk og kultur, samt fremme funksjonell tospråkighet i Røros. Dette vil trolig lette arbeidet med å koordinere ulike etaters jobb med det samiske.

3.3 Trondheim kommune og Trøndelag fylke

Før fusjonen var det bare Nord-Trøndelag som var forvaltningsområde for samisk språk, men dette endret seg med fylkeskommunefusjonen, og i 2018 ble hele Trøndelag fylkeskommune innlemmet. I den nylig signerte samarbeidsavtalen mellom Sametinget og Trøndelag fylkeskommune (2018:8) understrekes det at «samer i byer har samme rett og krav til gode og likeverdige tilbud når det gjelder utøvelse av egen kultur, bruk av eget språk og opplærings- og velferdstilbud som ivaretar den enkeltes behov». For å sikre disse tilbudene er det nødvendig at både det samiske miljøet og fylkeskommunen bidrar. Hvordan tilbudene utformes og tilbys må det imidlertid forhandles om, og det er per i dag store forskjeller i tilbudet til den samiske befolkningen ulike steder i Trøndelag.

Trondheims plass i den samiske politiske oppvåkningen med samefolkets første landsmøtet i 1917 ble tydeliggjort gjennom 100-års markeringen *Tråante* 2017. Jubileet trekkes frem av informanter fra både fylkeskommunen, Trondheim kommune og det samiske miljøet som en milepæl og en viktig og storslått markering. Markeringen fant sted i Trondheim sentrum, og involverte også mange ikke-samer, og det samiske miljøet opplevde at arrangementet førte til engasjement og interesse for det samiske fra majoritetsbefolkningen. Partene er derfor svært positive til å gjøre denne markeringen permanent, og ønsker å ta initiativ til en årlig markering av *Tråante*. Samarbeidet mellom Trondheim kommune, Sametinget og Trøndelag fylkeskommune videreføres, nettopp for å støtte opp om initiativ som dette. Tiltak og utvikling av det samiske tilbudet må imidlertid være godt forankret i det samiske miljøet og i samiske organisasjoner (Trøndelag fylkeskommune 2018:12).

Selv om *Tråante* var en suksess alle involverte parter ønsker å videreføre, fremhever de samiske informantene også betydningen av ulike samiske festivaler og arrangementer, hvor det ikke aktivt legges opp til deltakelse fra andre. Disse arenaene er viktige både for språk, kultur og identitet i fylket, hvor samisk er språket som både snakkes, skrives og synges, og hvor samisk kultur og håndverk presenteres og formidles.

En uttalt utfordring for kommunen i arbeidet med å tilby den samiske delen av befolkningen det de har krav på, er manglende sørsamisk språkkompetanse. Språkopplæring av voksne er også etterspurt mer generelt, noe som trolig skyldes at foreldregenerasjonen til dagens voksne var utsatt for en fornorskingspolitikk som aktivt «avlærte» dem samisk språk og kultur. De har følgelig i liten utstrekning lært sine barn samisk. Et konkret tiltak rettet mot nettopp denne målgruppen ble gjennomført i 2017/18 av Folkeuniversitetet i samarbeid med Sameskolen i Hattfjelldal. De gjennomførte et nybegynner språkkurs med et omfang på 100 timer, med fire undervisningstimer i uka. På dette kurset deltok blant annet 15 ansatte fra oppvekstsektoren i Trondheim kommune. Kursene foregikk på kveldstid, og de ansatte fikk ikke lønn under opplæring, noe som tyder på stor egeninteresse fra deltakerne. Sammen med Folkeuniversitetet har kommunen søkt midler gjennom Kompetanse Norge for å gjennomføre et nytt kurs i 2019, og venter svar på søknaden i slutten av februar.

3.4 Oppsummering forvaltningskommunestatus

Vi har gjennom datainnsamlingene sett hvordan tre ulike kommuner i det sørsamiske området over tid har tilnærmet seg det faktum at de er viktige områder for sørsamer og sørsamisk kultur, språk og næringer. Gjennom en politisk mobilisering lokalt har Snåsa kommune anerkjent denne statusen gjennom sin søknad om innlemmelsen i samisk språkforvaltningsområdet. Ti års erfaring med forvaltningskommunestatus har gitt kommunen gode erfaringer og verktøy for å styrke det sørsamiske språket gjennom å skape arenaer for språkbruk i ulike tjenestetilbud og gjennom samarbeid med samisk institusjoner og organisasjoner. Dette er nyttig lærdom for den nyinnmeldte språkforvaltningskommunen Røros som har mer å gå på for å synliggjøre det samiske både visuelt i det offentlige rom og gjennom politiske prioriteringer. Det tar tid å implementere tiltak som følge av innmeldingen og skape en forståelse hos befolkningen for at forvaltningskommunestatusen er positiv for alle. Dataene viser at forvaltningskommunestatusen skjerper de kommunale myndighetenes blikk på det samiske. Videre setter det i gang prosesser både hos majoritetsbefolkningen og den samiske, samt påvirker forholdet mellom dem.

Trondheims-caset har gitt oss kunnskap om andre måter å tilnærme seg det faktum at også sørsamer i stadig større grad flytter til byene og etterspør et offentlig tilbud basert på sørsamisk språk og kultur. Den «bysamiske» løsningen er foreløpig ikke å melde kommunen inn i forvaltningsområdet for samisk språk, men åpner for å gripe tak i enkelte viktige elementer for de samiske innbyggerne som barnehage- og skoletilbud. Samtidig rettes fokuset på kommunens rolle som storbyen i det sørsamiske området og den historiske rollen den har spilt for samisk organisasjonsliv. For alle tre kommuner er dette prosesser som må tilpasses den lokale konteksten og de aktørene de har å spille på i sitt område.

4 Barnehage og skole som språkarena

4.1 Snåsa kommune

Åarjel-saemiej skuvle på Snåsa feiret i 2018 50-års jubileum, og Sameskolen har siden 1968 fungert som en statlig skole for sørsamisk barn med internat. Før dette hadde Gaske-Nøørjen Saemienskovle i Hattfjelldal vært alene om å gi undervisning på sørsamisk siden 1951 (Snåsa kommune 2018a). Med opprettelsen av skolen ble sørsamisk for første gang et undervisningsfag, og da skolen fikk eget hus i 1977, ble Ella Holm Bull rektor. Bull har vært en av de fremste språk pionerene i sitt arbeid med å skriftliggjøre sørsamisk. Som Knutsen Duollja (2016) skriver, er det sørsamiske skriftspråket basert på den sørsamiske læreboknormalen fra 1976, den såkalte Bergsland-Bull-rettskrivingen etter Ella Holm Bull og Knut Bergsland. Rettskrivingen ble senere anbefalt av Samisk språkråd - Sámi giellaráddi - i 1976 og vedtatt av Kirke- og undervisningsdepartementet i 1978. Denne rettskrivingen brukes både på norsk og svensk side av det sørsamiske området (ibid).¹ *Åarjel-saemiej skuvle* tilbyr også samlinger med språk- og kulturopphold for samiske barn som har sin ordinære skolegang i norskspråklig skole. Høsten 2018 hadde skolen 21 elever hvorav 8 bodde på internatet. Flere av internatelevne er vokst opp på svensk side eller har en forelder fra svensk side.

I umiddelbar nærhet til *Åarjel-saemiej skuvle* ligger Snåsa skole (1.-10. trinn) og samfunnshus. Fra og med skoleåret 2008/2009 undervises alle trinn etter Kunnskapsløftet S, samisk læreplan. *Åarjel-saemiej skuvle* har det faglige ansvaret for sørsamisk språkopplæring ved skolen, men det er også en egen samisklærer ved Snåsa skole i tillegg til ressursene ved Sameskolen. Skolen kjøper også språktjenester i nordsamisk fra Jokkmokk i Sverige (Snåsa barne- og ungdomsskole 2018). Den private Montessoriskolen på Snåsa har en egen sørsamisklærer og bruker en nordsamisklærer lokalisert i Hattfjelldal til de elevene som har nordsamisk tilbud. Kommunen tilbyr samiskopplæring til alle elever som ønsker det, også de uten en samisk familiebakgrunn. Noen elever mottar undervisning i både sørsamisk og nordsamisk, mens noen samiske foreldre i Snåsa velger ikke å sende barn sine til sameskolen, men til ordinære skoler som eventuelt tilbyr samiskundervisning. I følge Haugseth og Stene (2014) kan grunnene for å velge bort skolen være usikkerhet rundt kvaliteten på den allmenne undervisningen og det sosiale miljøet. For de som bor utenfor Snåsa kan det å bo på internat oppleves som en kritisk ulempe.

Introduksjonen og utformingen av den samiske læreplanen har vært omstridt, særlig utenfor det majoritetssamiske området, og er evaluert av Solstad mfl. (2009; 2012). Vel ti års erfaring med samisk læreplan viser flere svakheter mht. måloppnåelse, særlig for elever med samisk som 2. språk. Læreplanene er under revidering og nye planer skal trinnvis tas i bruk fra skolestart i 2020.

¹ Ifølge Knutsen Duollja (2016) har Sørsamisk har to hoveddialekter. *Nordlig sørsamisk*, også kalt *Åsele-* eller *Vefsn-dialekt* (Vefsn, Grane, Hattfjelldal, Bindal og Namdalen i Norge; Vapsten i Tärna, Vilhelmina og Frostviken i Sverige) og *Sørlig sørsamisk*, også kalt *rørossamisk* (området mellom Snåsa og Verdal, Meråker, Røros, Engerdal og Trollheimen i Norge; Hotagen, Offerdal, Sösjö, Kall, Skalstugan, Undersåker og Härjedalen i Sverige) (se)

Intervjuene i Snåsa avdekker synpunkter om at ingen av elevene ved sameskolen kan defineres som sterke 1. språkutøvere, men at de absolutt er flinke nok til å følge undervisningen i 1. språk. Det er utfordringer med manglende kartleggingsmaterieell som kan måle elevenes kompetansenivå for rett plassering. Noen elever beveger seg i nivået mellom 1. og 2. språk og undervisningen må tilpasses dette. Det er også eksempler på ønsker fra elevenes foreldre eller foresatte om at eleven følger 1. språkopplæring, selv om det faglig sett er bedre for eleven med 2. språk. Generelt har det imidlertid vært en svært godt utvikling i elevmassen, og det oppfattes å være stadig flere som har samisk gjennom hele skoleløpet. Det nevnes blant annet at to elever som gikk ut fra ungdomsskolen i 2018, begge hadde startet i barnehagen som ble etablert i 2003. Ved ungdomsskolen er det tradisjon for å invitere klassene med på reinslakting, noe som er populært og et viktig bidrag til kunnskap om samisk kultur hos alle elevene.

Barnehagetilbudet for samiske barn ble først utviklet i de nordsamiske områdene i Finnmark, og kom på et seinere tidspunkt til de sørsamiske områdene. Barnehageloven av 2005 gir kommunen ansvaret for at barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. Lovverket skiller mellom kommuner i det samiske språkforvaltningsområdet (samisk distrikt) og utenfor, og barna utenfor språkforvaltningsområdet har ingen individuell rett til samiskspråklig tilbud slik som i skoleverket. Dette betyr at samiske barn som bor i kommuner som ligger i språkforvaltningsområdet har rettigheter som kommunen må oppfylle. I ny rammeplan for barnehager fra 2017 kom det imidlertid inn et nytt punkt om at samiske barn i barnehagen skal få støtte til å bevare og utvikle sitt språk, sin kunnskap og sin kultur uavhengig av hvor i landet de bor.²

Barnehagetilbudet til sørsamiske barna har historisk vært mer sporadiske enn skoletilbudet, og faste heldagstilbud hvor samisk er hovedspråket, er av nyere dato. Første forsøk var et prøveprosjekt (1982-1985) med en ambulerende sørsamisk barnehage, finansiert av det daværende Forbruker og administrasjonsdepartementet (Johansen 2009). Tilbudet var en omreisende sesongbarnehage lokalisert i en campingvogn som var noen uker hvert sted og fulgte reindrifta. Det var også en familiedrevet sørsamisk barnehage i Røyrvik noen år på slutten av 80-tallet. Fra 1992 ble det tatt initiativ til å etablere en sørsamisk barnehage på Snåsa, men usikker finansiering gjorde det vanskelig å få til. I årene mellom 94 og 96 var det sørsamisk språk- og kulturstimulering ved *Vinjebakken barnehage* i Snåsa, med samling og eget opplegg for de samiske barna en dag i uka. I 96 startet Snåsa et tilbud om morsmålstrening to dager i uka for samiske unger, et tilbud som i ulike versjoner vedvarte frem til 2001, da det ble etablert en åpen barnehage på Snåsa etter foreldreinitiativ. Foreldrene var også særdeles viktige for å få på plass et heltids barnehagetilbud som åpnet 2003 (ibid). Denne barnehagen er i dag en kommunal barnehage *Suaja Maanagierte*, organisert som en enhet i tilknytning til *Åarjel-saemiej skuvle* og internatet. Barnehagen er den eneste i det sørsamiske området som er i et skjermet sørsamisk språkmiljø, og har for

² Utdanningsdirektoratets (2017) reviderte rammeplan for barnehagen påpeker at Norge har en særlig forpliktelse til å ivareta samiske barns og foreldres interesser. Det henvises til Grunnloven § 108, barnekonvensjonen art. 30 og ILO-konvensjonen og det slås fast at «Samiske barn i barnehage skal få støtte til å bevare og utvikle sitt språk, sin kunnskap og sin kultur uavhengig av hvor i landet de bor» (op.cit.: 8). Det poengteres også at «Barnehagen skal synliggjøre samisk kultur og bidra til at barna kan utvikle respekt og fellesskapsfølelse for det samiske mangfoldet» (op.cit.:9).

tiden 10 barn med to pedagoger og en språkarbeider. Slik det også fremgår av Rådmannens forslag til Handlingsplan 2019 - 22 for Snåsa kommune med budsjett for 2019 (jf Snåsa kommune 2018c: 26) ser *Suaja Maanagierte* ut til å være i positiv utvikling med et økende antall søkere til barnehagen.

Barnehagen er organisert som en enhet sammen med *Áarjel-saemiej skuvle* og internatet og holder til i 1. etasje på skolen. Barnehagens formål er å styrke barnas identitet ved å gi gode utviklings- og aktivitetsmuligheter gjennom aktiv bruk av samisk språk, og gjøre de fortrolig med samisk kultur og tradisjoner. Målet er at barnehagen skal være et sted hvor barna får bruke og utvikle samisk, og der det stimuleres til en aktiv bruk av det sørsamiske språket. Og som det påpekes: «For at barnehagen skal fungere best mulig som en språkstimulerende arena forutsettes det at foreldre/foresatte støtter opp om språkarbeidet utenfor barnehagen», noe som ble fremhevet som et kjernepunkt blant samtlige informanter.

I følge både Snåsa kommunes erfaring, (Snåsa kommune 2018c), og gjennomførte intervju, er etablering av samisk barnehage det mest treffsikre enkelttiltaket for å rekruttere flere samiske språkbærere. Det påpekes derfor at en egen samisk barnehage er et høyt prioritert tiltak i Snåsa som forvaltningskommune, og rådmannen har gjort vedtak om at barnehagen er beskyttet ved krav om innstramminger i budsjettet.

Den samiske barnehagen finansieres som andre kommunale barnehager, men mottar i tillegg prosjektbaserte støtteressurser fra Samisk enhet. Det er nå unger som har gått hele skoleløpet fra barnehage og ut ungdomsskolen med sørsamisk som 1. språk. Våre informanter argumenterer for at barnehagen på Snåsa har bidratt til en annen grunnholdning, og oppfattes å ha fjernet noen språksperrer. Dette henger sammen med at barna får anledning til å gå i et skjermet språkmiljø. Slik det framgår av intervjuene endret barnehagen vedtektene i 2016, noe som forplikter foreldrene til å følge opp barna språklig i større grad. Per i dag er det ett ikke-samisk barn som går i barnehagen. Det er ikke etablert et samisk foreldrenettverk i kommunen, men foreldrene har ofte flere roller relevante for det samiske, for eksempel arbeid i samiske institusjoner eller på skole og barnehage, og dermed ivaretar, og møtes rundt det samiske på flere arenaer. Informanter omtaler det som svært positivt at barnehagen og skolen er samlokalisert. Det handler om å skape et miljø som ungene blir del av, og en erkjennelse fra flere om at språket «må kjennes og føles». Nærværet av andre samiske institusjoner i umiddelbar nærhet (skolen, internatet, *Saemien Sijte*) åpner opp mulighetene for viktig interaksjon og fellesskapsfølelse. Det erkjennes imidlertid fra flere hold at målet om tospråklighet og personalets språk- og kulturkompetanse er en utfordring. Man er avhengig av vikarer som kan et minimum av sørsamisk, men her har det jevnt over fungert bedre de siste årene, men som det påpekes har det vært «mange kamper over 13 år».

Barnehagens språkmiljø er viktig, og språkbadmodellen med innlæring av språket gjennom daglige gjøremål ligger i bunn for pedagogikken. Dette er viktig, ikke minst med tanke på at flere barn har foreldre med svak eller ingen språkkompetanse, noe som innebærer en begrenset mulighet til oppfølging på hjemmebane. Det kan også trekkes en parallell til Haugseth og Stene (2014: 54) som ser den sørsamiske barnehagen som viktig for lokal

rekruttering til skolen, spesielt for barn som ikke har foreldre som behersker sørsamisk. De skriver videre (ibid:53) at spennet i elevenes språkferdighet kan representere en utfordring både for undervisningen og bruken av språket i alle sammenhenger, og i «den grad man ikke snakker samisk hjemme vil det være mer krevende å utvikle en funksjonell tospråklighet» (ibid).

Det er utvilsomt et stort foreldreengasjement rundt barnehagen i Snåsa, men det er altså ulike forutsetninger for oppfølging hjemme og behovet for å ha en åpen holdning om grunnlaget for språklig og kulturell læring ble understreket. I den sammenheng ble det argumentert for at språkarbeidet er og blir et «familieprosjekt» og om betydningen av at foreldrene bidrar da barnehagen og skolen alene ikke klarer denne store oppgaven. Det er språksynergier mellom hjemlige praksiser på den ene siden og barnehage og skole på den andre, aspekter som belyses nærmere i kapittel 10 om familien som språkarena.

4.2 Røros kommune

I Røros kommune gis det samiskopplæring ved nærskolene, men organiseringen er endret over tid. Tradisjonelt har Brekken skole vært senteret for språkopplæringen, og skolen har hatt status som ressurskole for sørsamisk. I tre år har alle Røros kommunes barneskoleelever som har samisk reist en dag i uka til Brekken skole hvor de har hatt språkundervisning, KRLE, kunst- og håndverk samt samfunnsfag i en samisk kontekst. Denne ordningen tok slutt høsten 2018. Da var det 15 elever med samiskundervisning som tilhørte Røros skole/ungdomsskole og 3 ved Brekken skole. Det oppgis ulike forklaringer på hvorfor de ukentlige samlingene i Brekken tok slutt. Ett argument er at det ble stadig færre elever med samisk i Brekken, mens antallet økte i kommunesenteret. En annen forklaring er at det er vanskelig å opprettholde kompetansen i Brekken, altså få stabile lærekrefter, og at lærere fra Røros måtte kjøre ukentlig til Brekken for å ta seg av undervisningen. I samtaler med lærerne kommer det fram at det er utfordrende å være samisklærer og hele tiden være på farten og i praksis være ambulerende lærer. Det kom også fram under samtalene at det var utfordrende å få timeplanen til å gå opp da alle klassene med samiskelever må legge disse timene (+KRLE, kunst og håndverk og samfunnsfag) til samme dag for at elevene ikke skal miste annen undervisning. Dette er et velkjent problem fra mange samiske områder, og krever at tidspunktet for samiskundervisningen spikres før all annen timeplanlegging. Dette krever kunnskap om de samiske behovene og ikke minst velvilje for å få kabalen til å gå opp hos rektor ved skolene.

Samisklærerne er ansatt ved nærskolene, noen i mindre deltidsstillinger i samisk, mens noen har andre fag og høyere stillingsprosent eller full stilling. Noen er engasjert i fjernundervisning av elever utenfor kommunen og til skoler i kommunene som tidvis har vært uten stedlig lærer. Brekken oppvekst- og lokalsenter har det formelle ansvaret for fjernundervisning på grunnskolenivå. Samisklærerne nevner at det generelt er liten kunnskap om det samiske blant andre lærere. Elever uten samiskundervisning vet lite om den samiske tilstedeværelsen og kulturen i kommunen, og fordommer knyttet til lokale konflikter mellom reindrift og jordbruk går ofte i arv. De samisklærerne som underviser i andre fag har mulighet til å smette inn litt kunnskap der, men nå som Røros er blitt forvaltningskommune har de forventninger om at det samiske må komme sterkere fram i større deler av undervisningen. Her er det mye å ta tak i, både fra kommunens side og på

skolenivå. En informant nevner at en forutsetning ved forvaltningskommunestatusen er at alle elever som ønsker det, uavhengig av sørsamisk familiebakgrunn, skal få tilbud om sørsamisk i skolen. Dette er ikke på plass, og det vises til Snåsa kommune som gir et slikt tilbud.

De aller fleste elevene med sørsamisk i skolen har dette som 2. språk, og førstespråkselevne er primært hjemmehørende i Brekken. Lærerne mener mange flere foreldre kunne valgt samisk opplæring for barna sine, men at egne manglende språkkunnskaper gjør at enkelte kvier seg. De er redde for at det vil bli en stor jobb å følge opp ungene. Enkelt nevner at møtet med skoleverket vekker til live vonde minner fra egen oppvekst når en ikke skulle snakke samisk.

Gjennom samtaler med foreldre som har eller har hatt barn med samisk i skolen kommer det fram at undervisningen over tid har vært veldig variabel. Flere har opplevd at ungene står uten tilbud i et år eller to, og det er vanskelig å holde motivasjonen hos barna oppe og komme tilbake når de har vært lenge borte fra samisken. Da er det som å starte på nytt. Vi vet ikke om disse utfordringene har avtatt over tid, men det er en forventning at både kvaliteten og regulariteten på samiskundervisningen økes med forvaltningskommunestatusen.

I Rørosområdet har det sporadisk vært et sørsamisk barnehagetilbud i Brekken fra 1998 og noen år inn på 2000-tallet. Etter hvert som antallet samiskspråklige barn i Brekken har gått ned, og flere foreldre har etterspurt et tilbud i kommunesenteret, har det vært et økende krav om å etablere et permanent samisk barnehagetilbud i kommunen. Et foreldrenettverket ble opprettet for å jobbe fram et barnehagetilbud, og ble etter hvert den drivende kraften for å få dette realisert. Arbeidet foregikk parallelt med den politiske prosessen med å melde kommunene inn i det samiske språkforvaltningsområdet, og kan trolig forklare kommunens velvilje og forholdsvis raske realisering av barnehagetilbudet. Selv om det tidligere sporadisk har vært tilbud om noen timer språkstimulering, har ønsket fra foreldrene vært en egen sørsamisk barnehage. I 2016 ble det opprettet en samisk avdeling – *Svaale* - ved *Ysterhaugen barnehage -Luvlege maanagierte*. Informanter vektlegger at dette er et svært viktig tilbud som vil ha stor effekt på ungenes språkutvikling. Rekrutteringen av personale har vært utfordrende, siden det knapt finnes barnehagepedagoger som er gode språkbærere i sørsamisk. Ikke alle som ble tilbudt jobb hadde formalisert samiskkompetanse, og det ble foretatt ansettelser under forutsetning av at vedkommende gikk i gang med språkkurs. Dette eksempelet belyser en kjent problematikk hvor det er vanskelig å rekruttere ansatte med «dobbelkompetanse» i sørsamisk språk og pedagogikk. Dette kjenner vi fra studier i andre samiske lokalsamfunn (Solstad mfl. 2012a; Angell mfl. 2012) og er et tema våre informanter er opptatt av. På prinsipielt grunnlag uttrykker noen informanter at kommunen som arbeidsgiver alltid må stille krav om språkkompetanse, men meningene kan variere om denne må være formalisert gjennom studiepoeng eller gjennom erfaringskompetanse. Andre er mer opptatt av å finne løsninger på et problem på kort sikt, og mener at pedagogisk personale over tid kan kvalifisere seg gjennom språkkurs. Langsiktige løsninger krever mer målrettet tenkning hvor arbeidsgiver oppmuntrer og legger til rette for videreutdanning av pedagogisk personale i sørsamisk språk, eller for at sørsamiske språkbærere som vil kvalifisere seg i barnehagepedagogikk får anledning til det. Den beste løsningen er å få i stand et studietilbud i barnehagepedagogikk på sørsamisk tilsvarende den nylig oppstartede lærerutdanningen.

Det er særlig vanskelig å skaffe vikarer når noen er syke eller i permisjon siden det er så få med den rette kompetansen. Røros kommune har ikke full barnehagedekning, og det første året ble det plassert unger uten samisk bakgrunn i avdelingen for å fylle opp alle plassene. Det skapte stor motstand, både hos de samiske foreldrene som mente at norsk språk ville ta over som dominerende for kommunikasjonen, og hos foreldrene til de ikke-samiskspråklige barna som ikke ønsket et slikt pedagogisk tilbud. Etter hvert ble alle plassene fylt opp av barn med sørsamisk bakgrunn, og avdelingen er i dag fulltegnet. Flere informanter fremhever at selv om avdelingen er en del av en norskspråklig barnehage, så skjermes de samiske barna ved å begrense kontakten med de ikke-samiske barna. Utetid blir forsøkt lagt til tider hvor de andre barna er inne. På ettermiddagene åpnes derimot dørene mellom avdelingene slik at ungene kan bevege seg fritt mellom ulike avdelinger og språkarenaer.

4.3 Trondheim kommune

I Trondheim kommune er det undervist i samisk i en rekke år, og i skoleåret 2018/19 er det registrert 15 barn som får undervisning. Det gis ukentlig undervisning i sørsamisk, og Tonstad skole har en koordinerende rolle. 5 barn har sørsamisk som 2. språk, men ingen har det som 1. språk. 2 elever på Tonstad skole har nærscoleundervisning, mens de øvrige har fjernundervisning. 3 elever har nordsamisk som 1. språk og 6 har det som 2. språk. Her er det fjernundervisning og hospitering ei uke i semesteret som gjelder. En elev har lulesamisk 2. språk. Elevene med samisk er spredt på 8 ulike skoler, og totalt 7 av de som har samisk er ungdomsskoleelever dette skoleåret.

Trondheim kommune åpnet 1. august 2017 et **samisk barnehagetilbud** ved Ferista friluftsbarnehage. Dette er det første samiske barnehagetilbudet i Trondheim kommune og var i utgangspunktet et toårig prosjekt. Barnehagen er lokalisert i bydelen Byåsen, med umiddelbar tilgang til det populære friluftsområdet Bymarka. Ved årsskiftet 2018/19 er det fire samiske barn som mottar dette tilbudet og majoriteten har nordsamisk bakgrunn. Informanter forteller også at man har enkeltstående samiske barn i andre barnehager i kommunen. De 4 som er i det samiske tilbudet ved Ferista er mye sammen med norsktalende. Ferista har en knutepunktfunksjon for det samiske overfor andre barnehager (Trondheim kommune 2017). Dette innebærer at barnehagen skal veilede, informere og formidle samisk kultur til barnehager i byen generelt og til barnehager med samiske barn spesielt.

De ansatte oppfattes å være fornøyde, og det er tilsatt en nordsamisk pedagog som har tatt sørsamiskkurs og kan ord og uttrykk, samt en assistent som kan noe lule- og sørsamisk, men det oppleves som svært vanskelig å rekruttere samiskspråklige pedagoger. Barnehagen har et samisk rom med bøker og leker med samisk fortegn til barn, men det er lite sørsamisk språkopplæring som følge av den begrensede kompetansen. Tilbudet fremstår derfor ikke slik målene for og organiseringen av tilbudet er beskrevet (se Trondheim kommune 2017). Det er annonsert i både samiske og norske fora etter pedagogiske ressurser, gjennomført egne samlinger om det samiske for det pedagogiske personalet, og det jobbes med å få det samiske inn i de andre avdelingene og barnehagene i kommunen i større grad. Det samiske miljøet er opptatt av at tilbudet ikke er bra nok verken på nordsamisk eller sørsamisk per i dag, mens kommunen tenker at det er veldig bra å ha et tilbud og at det i hvert fall er en

begynnelse. Det er også betydelig variasjon i familiene hvor ikke alle snakker samisk hjemme.

I sonderingsfasen før tilbudslanseringen meldte 18 foreldrepar om interesse, men bare 4 endte med å ta imot barnehagetilbudet. Informantene forteller at det har kommet klare signaler om logistikkutfordringer på basis av lokaliseringen av barnehagen, det er for eksempel et begrenset kollektivtilbud i området. Det synes videre å være en klar sammenheng mellom foreldrenes egen historie og at valg de tar på egne barns vegne i stor grad gjøres ut ifra sine egne erfaringer. Disse spørsmålene drøftes videre i kapittelet om familien som språkarena. I følge våre informanter har det vært en gjennomgående trend over flere år at svært få foreldre krysser av for samisk språk når de skal søke barnet inn på barnehage eller skole. En av informantene fra den bysamiske siden var spesielt opptatt av å poengtere at det er nordsamiske interesser også i det sørsamiske området, og at disse på mange måter har kommet lenger i å kreve sin rett. Vedkommende mente at det å få sett på det reelle omfanget av *hvor manges som egentlig kan kreve språket både i kommunen og fylket* hadde vært interessant. Dette blir dermed et argument ut ifra en antatt mismatch mellom hvor mange som sier at de er samiske og antallet som ønsker eller får undervisning på samisk, herunder også sørsamisk.

I brukerrådsreferat datert 23. oktober (Trondheim kommune 2018) beskrives status i arbeidet med det samiske barnehagetilbudet ved Ferista. Her fremgår det at man ønsker å lage en felles årsplan for hele barnehagetilbudet. Det betyr å implementere de åtte samiske årstidene i barnehagens årsplan. Det har tatt tid å få årsplanen ferdig nettopp fordi planleggingsdagene er brukt til å jobbe med de åtte årstider og se det i sammenheng med tilbudet som allerede eksisterer. Det er også på det rene at Trondheim kommune har besluttet å utvide Ferista-prosjektet til 4 år. Brukerrådet uttrykker ønske om å arbeide med en samarbeidsavtale mot Sametinget. Informanter ser behovet for å etablere et foreldrenettverk i Trondheim, ikke minst med tanke på rekruttering av flere samiske barn til barnehagen. På intervju tidspunktet (desember 2018) var ikke dette etablert. Brukerrådet påpeker også at det er ønskelig å samarbeide med samiske kunstnere som kan komme og ha konserter eller jobbe med ulike temaarbeid i barnehagen.

Trondheim kommune har samlet tips og verktøy til å trekke inn samisk språk og kultur i barnehage- og skolehverdagen på en egen nettside.³ I tillegg har Trondheim kommune, Fylkesmannen i Trøndelag og Dronning Mauds Minne Høgskole i samarbeid utviklet en samisk språk- og kulturkiste, som barnehager og skoler i Trøndelag kan låne. Erfaringene er det at det særlig er pågang i en begrenset periode rundt nasjonaldagen i februar hvert år, og at pågangen i stor grad er fra de samme barnehagene. I samarbeid med politisk ledelse inviterte Ferista barnehage i 2019 til storstilt feiring av 6. februar.

Det samiske barnehagetilbudet i Trondheim kommune blir omtalt som en «suksesshistorie», etablert etter mye arbeid fra både det samiske miljøet og kommunen. Alle involverte er svært fornøyde med at et slikt tilbud er opprettet, men det er utfordringer knyttet til ordningen. En hovedutfordring er manglende sørsamisk språkkompetanse både blant ansatte og barn, som gjør det krevende å praktisere språket i særlig grad.

³ Se: <https://www.trondheim.kommune.no/samiskiskolerogbarnehager> lastet 30.1.2019

Det er også verd å nevne at det eksisterer et barnehagenettverk for styrere og pedagoger i de samiske barnehagene i Snåsa, Røros og Trondheim finansiert av Fylkesmannmidler (se Fylkesmannen i Trøndelag 2018). Nettverket arrangerer møter en gang i året, vinteren 2018 ble det gjennomført et treff på Røros og det er planlagt et møte på Snåsa i mars 2019. Som det ble påpekt i intervju er det «godt å møte noen flere» som jobber med det sørsamiske språket.

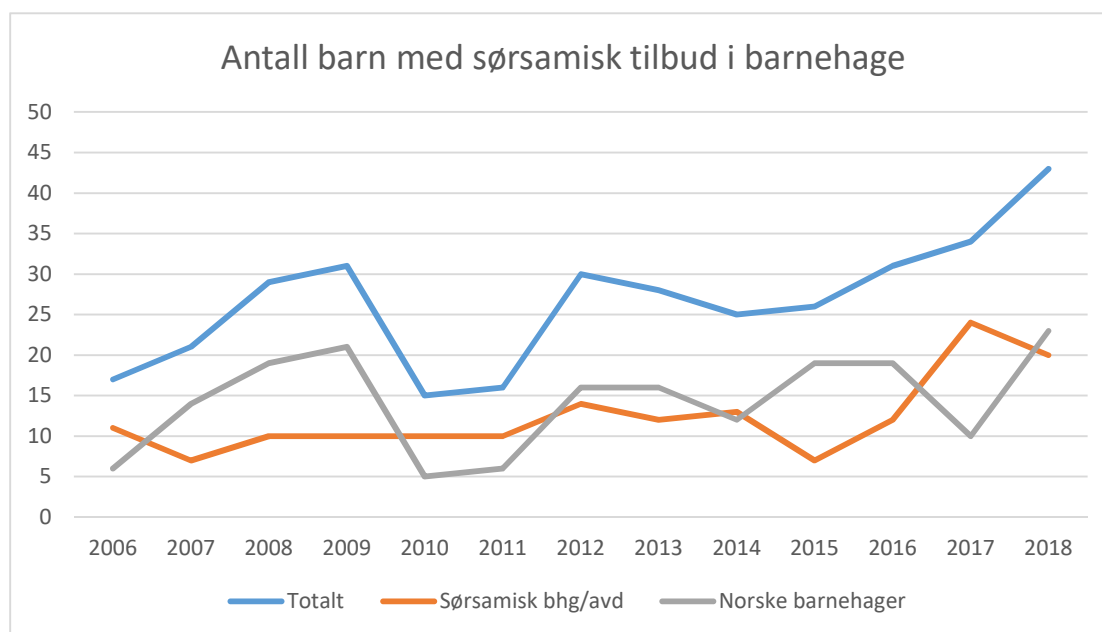
4.4 Elgå-prosjektet

I det sørligste sørsamiske området i **Engerdal kommune** var det verken samisktilbud i barnehage eller skole før flere samiske familier på midten av 1990-tallet tok et lokalt initiativ til å starte undervisning i samisk som andrespråk på Elgå skole. De fleste foreldrene hadde selv gått på internatskolen i Snåsa, og ønsket ikke det samme for sine barn like etter innføring av skolestart for 6-åringer. Samisk språkråd lyste på denne tiden ut prosjektmidler rettet mot foreldre til samiske barn i et norskdominert miljø med ønske om samiskundervisning i barnehage, skole og SFO, og «Elgå-prosjektet» startet i 2001 som et femårig språkmotiveringsprosjekt for å styrke språket hos barn utenfor det samiske forvaltningsområdet. På Elgå oppvekstsenter ble det satt inn ekstra ressurser for barn ved barnehage og skole, slik at de tidlig skulle lære seg sørsamisk. Foreldrene til de samiske barna ønsket at de skulle bli aktivt tospråklige ved utgangen av skolen. Sametinget bevilget pengene, og prosjektet var et samarbeid mellom Sametinget, Elgå oppvekstsenter og Engerdal kommune. Fra Sametingets side var målet å teste ut nye opplæringsmodeller tilpasset behovene i barnehage og skole, samt å utvikle nødvendige læremidler med en lokal forankring. Prosjektet hadde omfattende foreldremedvirkning, og besteforeldre som ennå hadde sørsamisk som dagligspråk ble brukt som ressurspersoner. Metoden vektla en kommunikatív tilnæringsmåte der samisk ble dagligspråket i barnehagen. De samiske barna tilbragte mesteparten av tida i egen gruppe, ofte fram til lunsj, mens de lekte med de norskspråklige barna i utetida. Videre var de samiske barna ofte i en gamme som var bygget på fjellet. Modellen for opplæringen er «språkreimodellen» utviklet av Maorier på New Zealand. Målsetningen er å utvikle barna til å bli aktivt tospråklige gjennom daglige og sesongpregede aktiviteter, og overføring av kunnskap fra den eldre til den yngre generasjonen står sentralt. Gjennom prosjektet ble det også utviklet læremidler og pedagogiske metoder, samt mulighet for kompetanseheving for lærere som var knyttet til prosjektet. Ungene hadde undervisning på sørsamisk i matematikk, naturfag, sløyd og gym, men det varierte fra år til år avhengig av hvilke lærerkrefter som var tilgjengelige. Foreldre hadde som en del av prosjektet mulighet til å delta på språkkurs for å styrke bruken av språket i hjemmet og i kommunikasjon med ungene. Etter at prosjektperioden på 5 år var over ble det gitt ekstra ressurser til å følge opp ungene videre med språkopplæring, men etter hvert som de ble eldre og kom over i ungdomsskolen i Engerdal ble dette tilbudet begrenset til noen timer i uka. Det var ikke lenger samiske barn i barnehage/småskolealder, og Elgå oppvekstsenter ble lagt ned. Tiltaket må derfor ses på som et tidsavgrenset prosjekt muliggjort gjennom foreldreinitiativ og at det på et gitt tidspunkt var en stor nok gruppe samiske barn i bygda. Prosjektet ble evaluert av Jon Todal (2007) og gis gode skussmål. Mye ble oppnådd på kort tid, og ungene ble sterkere språkbærere og mer bevisste på sin samiske bakgrunn. Prosjektet har også bygget kunnskap om det samiske i lokalmiljøet, og involverte foreldre og besteforeldre i kunnskapsoverføring. Noen av elevene var ikke med i prosjektet gjennom hele perioden og hadde ikke samme progresjonsmulighet som de 7-8 som deltok gjennom de fleste årene prosjektet varte. I dag er disse barna rundt 20-25 år og er spredd for

alle vinder. Flere av dem har valgt å gå videre med språket gjennom skolegang, studier og yrkesvalg, og tiden vil vise om de velger å overføre språket til sine barn. I dag er kompetansen som ble bygd opp gjennom prosjektet videreført med en ressurs inn i Senter for samiske i opplæringen ved Samisk høgskole, og det er i dag en elev som får opplæring i sørsamisk på Engerdal skole.

4.5 Flere barn med sørsamisk tilbud i barnehage og skole

Av alle barn i Norge som får et samisk språktilbud i barnehage utgjør de sørsamiske barna kun 3 % av totalen. Statistikk viser antallet barn med et sørsamisk tilbud over tid, basert på tall fra Sametingets tilskuddsforvaltning der Sametinget gir tilskudd til kommuner som har samisk barnehage, samisk avdeling i norsk barnehage og gir enkeltbarn samisk språkopplæring i norskspråklig barnehage.

Figur 1: Barn med sørsamisk tilbud i barnehagen; totalt, i sørsamisk barnehage/avdeling, i norske barnehager
Kilde: Sametinget/SSB. Se vedlegg for tallgrunnlag

Statistikken viser forholdsvis store variasjoner fra år til år, og fram til 2011 er dette kommentert av Todal (2011). Halveringen av antall barn som fikk samisktilbud fra 2009 til 2010 forklares som en tilfeldighet ved at læreren som underviste på heltid ved tre ulike barnehager i Røros kommune gikk ut i permisjon. Dette illustrerer hvor sårbart tilbudet er når nøkkelpersoner forsvinner, og kommunen ikke lykkes i å skaffe noen som kan ta over. Eksempelet viser at ungene da blir uten tilbud. I 2012 var antallet barn tilbake på rundt 30, og i de kommende årene gikk tallet noe ned. Fra 2016 har antallet barn igjen steget, noe som trolig skyldes det nye barnehagetilbudet på Røros. Siste registreringsår er 2018 da hele 43 barn fikk et sørsamisk barnehagetilbud. Forholdet mellom antallet barn som får et slikt tilbud i samisk barnehage (Snåsa) og ved samiske avdeling i norsk barnehager (Røros) sammenlignet med språkstøttetilbud i norsk barnehage, varierer også noe over tid. Det er gledelig at stadig flere barn får et tilbud i samisk barnehage eller samisk avdeling. Antallet

barn med et samisk språktilbud i norske barnehager ble halvert, samtidig som antallet barn i samiske barnehager/avdelinger ble doblet i 2017. Dette kan tyde på en «overgang» av barn mellom ulike typer tilbud. I 2018 har igjen tallet på språktilbud til barn i norsk barnehage økt betraktelig, noe som kan tyde på «nykommere» også i denne kategorien. Det nye barnehagetilbudet i Trondheim har trolig bidratt til noe. Statistikken viser en gledelig utvikling, noe som både skyldes opprettelse av nye tilbud, men foreldres valg om å benytte eksisterende og nye tilbud er selvfølgelig avgjørende.

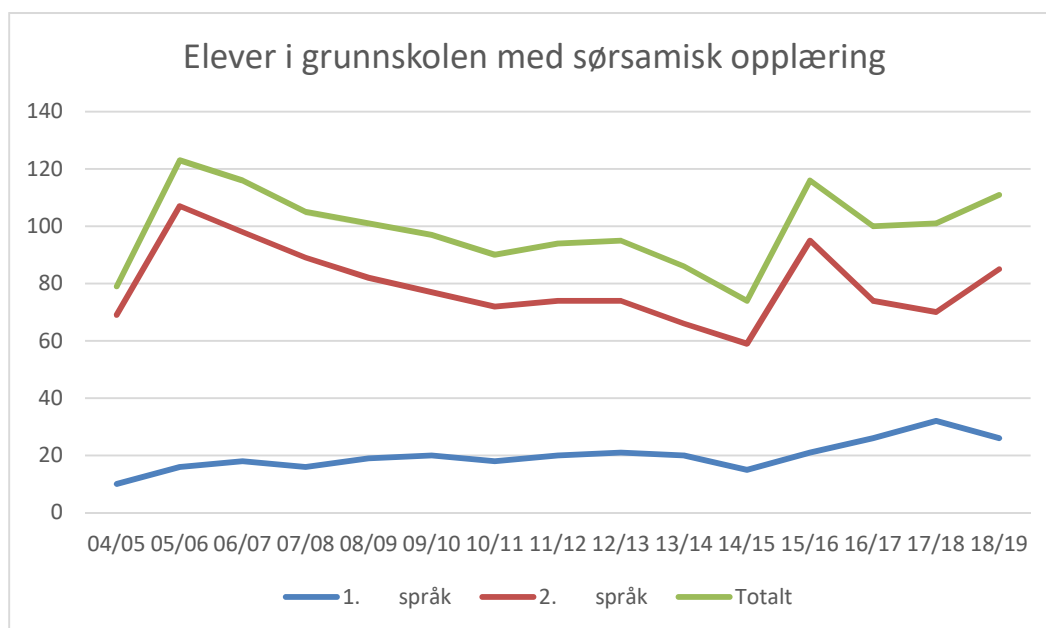
Felles erfaringer fra de fire ulike kommunene er at foreldre er drivkrefter for å opprette et samiskspråklig tilbud for barna. Uten foreldres engasjement og krav, ville det ikke blitt noe av. Dette ser vi særlig med opprettelsen av et foreldrenettverk for å få realisert et sørsamisk barnehagetilbud i Røros. Dette foreldrenettverket ble etablert nettopp for å kjempe fram barnehagesaken. Slike etableringer kjenner vi fra andre samiske områder hvor fraværende eller dårlig skole- og barnehagetilbud til de samiske barna førte til mobilisering av foreldre (Tromsø, Oslo, Alta, Sør-Varanger, Nord-Salten, Bodø). Det er gjort noen forsøk på å samle de ulike samiske foreldrenettverkene, men uten faste driftsmidler har dette vært vanskelig (Solstad, 2012b). I februar 2017 ble det imidlertid arrangert en nasjonal samisk foreldrekonferanse i Trondheim med over 100 deltakere. Konferansen ble arrangert av FUB – foreldreutvalget for barnehager (Se FUB 2017). Her deltok 100 foreldre og diskuterte barnas muligheter til å få et barnehage- og skoletilbud som ivaretar samisk språk og kultur inngående.

Vi kjenner ikke til at det eksisterer noen andre formelt organiserte foreldrenettverk i andre deler av det sørsamiske området, men dette har også vært drøftet både Trondheim og Snåsa. Det synes imidlertid å være en oppfatning at det alt finnes mange velfungerende samiske institusjoner som kan målbære foreldres ønsker. Foreldre sitter ofte med flere hatter i organisasjonslivet og lokalpolitikken, og kan påvirke gjennom dette. Viktigheten av foreldres initiativ og krav om samiskspråklig tilbud i barnehage og kommunens velvilje til å realisere dette er ikke eneste forutsetning for dagens tilbud. Sametingets tilskuddsforvaltning sikrer at merkostnadene ved å gi et samiskspråklig tilbud delvis kompenseres. Det gis tilskudd per barn med ulike satser for samisk barnehage, samisk avdeling og samisk språkstøtte, og barnehagen eller kommunen kan i tillegg søke om prosjektmidler. Regelverket for tilskudd er under endring i 2019.

Først i 1998 fikk alle samiske barn en individuell rett til opplæring i samisk i skolen, uavhengig av bosted⁴. Mange foreldre i sørsamiske områder ønsket ikke å sende sine barn på internatskole, og de fikk ikke noe tilbud på sin hjemmeskole. I 2000 ble det satt i gang et prosjekt *Sørsamisk opplæring ved heimeskolen* drevet av fylkesmannen i Nordland for å utvikle modeller hvor elevene kunne få undervisning ved sin hjemmeskole ved hjelp av fjernundervisning og hyppige samlinger hvor elever og lærer møtes (Solstad 2002). Etter at prosjektperioden var over ble tilbudet permanent med egen koordinatorstilling hos fylkesmannen, og dette åpnet for andre undervisningsformer enn internatskole. Fjernundervisning som undervisningsform er imidlertid krevende, særlig å ansvarliggjøre hjemmeskolen og få denne til å tilrettelegge. Dette tas opp i evaluering av samisk fjernundervisning (Solstad mfl. 2012c).

⁴ Dette var som en følge av den nye Opplæringsloven og reform97.

Etter innføringen av ordningen har fjernundervisning blitt svært vanlig i det sørsamiske området, og utgjør rundt halvparten av tilbudet til elever i grunnskolen. I en periode fra 2011-13 økte andelen som fikk fjernundervisning, mens andelen med klasseromsundervisning har økt etter dette. En oversikt over andelen elever med fjernundervisning fram til 2014 finnes hos Johansen (2015), men vi har lite informasjon om endringer som har skjedd etter dette. I 2018 ble fjernundervisning i grunnskolen gitt fra Brekken, *Åarjel Saemiej Skuvle*, Snåsa og Sørsamisk kunnskapspark i Hattfjelldal (tidligere Sameskolen for Midt-Norge). Fjernundervisning på videregående nivå blir gitt fra *Aajege/Røros vgs.*, Grong vgs. og Sørsamisk kunnskapspark. De institusjonene som gir opplæring ved fjernundervisning er med i et sørsamisk fjernundervisningsnettverk. Et av forslagene i NOU Hjertespråket var å opprette et språkressurscenter for hvert av de tre samiske språkene. Informanter i det sørsamiske miljøet vektlegger at den desentraliserte strukturen må opprettholdes både på grunn av store avstander og kompetansen som alt er bygd opp ved ressurskolene. I den forbindelse utformet fjernundervisningstilbydere i det sørsamiske området en prinsipperklæring om nærundervisning og fjernundervisning i sørsamisk (De sørsamiske ressurskolene 2017). Innen 2020 må alle som tilbyr fjernundervisning gjennom en egen sertifiseringsordning. Felles for alle elever som har sørsamisk er årlige samlinger uavhengig av geografi. Dette er viktige møteplasser for elever som ofte er i små grupper eller helt alene i en undervisningssituasjon.

Figur 2: Antallet elever i grunnskolen med sørsamisk, 1. språk, 2. språk og totalt (Utdanningsdirektoratet utdanningsstatistikk, Samisk statistikk). Se vedlegg for tallgrunnlag

Som det framgår av figuren over har elevtallsutviklingen i sørsamisk som 1. språk vært svært stabil, og ligget på rundt 20 elever. Det har vært en gradvis, positiv oppgang etter 2015. Antallet elever ned sørsamisk som 2. språk har gått noe ned etter toppåret 2006 med 107 elever, og dette skyldes trolig innføring av Kunnskapsløftet 06S hvor muligheten til å ta *samisk språk og kultur* falt bort og ble erstattet med to varianter av 2. språk; samisk 2 og

samisk 3 med høyere krav til et mål om at elevene skulle bli tospråklige. Vi har ingen logisk forklaring på at elevtallet økte litt rundt 2016 for så å gå tilbake. For skoleåret 2018/19 er det totale tallet på elever med sørsamisk 111 stykker, og er altså i vekst.

4.6 Oppsummering barnehage og skole som språkarena

Eksemplene over viser utviklingen av barnehagetilbudet i fire forskjellige geografiske og kulturelle kontekster. Den samiske barnehagen på Snåsa er den eneste i det sørsamiske området hvor ungene er skjermet fra majoritetsspråket. De har også lengst erfaring med barnehagedrift, og har hatt et stabilt heldagstilbud siden 2003. Samlokaliseringen med skolen og internatet har gjort det mulig å rendyrke språkbadmodellen. Elgå-prosjektet og den forholdsvis nye samiske avdelingen i norskspråklig barnehage på Røros utgjør en «light-variant» av språkbadmodellen ved at den kombineres med regelmessig kontakt med ikke-samiskspråklige barn. De ulike modellene handler ikke bare om å styrke de samiske barnas muligheter til å bli tospråklige, men også om å øke kunnskapen om samisk kultur blant ikke-samiskspråklige barn, ved å inkludere dem i samiske aktiviteter og feiringer som 6. februar. I Trondheim er det samiske barnehagetilbudet foreløpig svært begrenset hva gjelder språklig innhold, og har hovedsakelig fokusert på andre kulturelementer. Erfaringene fra de ulike barnehagetilbudene viser at barna bør eksponeres for språket tidligst mulig. Det gir et bedre utgangspunkt for å bli framtidige språkbærere, og er en viktig «rekrutteringsarena» for nye elever med sørsamisk i skolen.

Selv om alle barn med samisk bakgrunn har lik rett til samiskopplæring i skolen, ser vi at det er ulike måter å møte dette kravet på i ulike deler av det sørsamiske området.

Organiseringen av tilbudet varierer fra egen skjermet sørsamisksamisk skole (Snåsa) til ressursskoler med spesielt ansvar og en koordinerende skole (Brekken i Røros, Tonstad i Trondheim), til de mer ordinære tilbudene med klasseromsundervisning på hjemmeskole eller fjernundervisning. Elgå-prosjektet ga erfaring med et alternativt, og tidsbegrenset tilbud basert på språkbadmodellen, og viser at det går an å gjennomføre språkforsterkende tiltak uten forvaltningskommunestatus. Trondheims-caset illustrerer de bysamiske mulighetene og utfordringene som følger av at samer også velger å bosette seg i byer og krever å få et sørsamisk skoletilbud for sine barn. De ulike tilbudene åpner for tilpasninger til lokale forhold, behov, ulik historisk kontekst og kulturelle rammer. Dette mangfoldet er trolig nødvendig i et så stort og geografisk spredt område, men er utfordrende å koordinere i forhold til prinsippet om lik rett til samiskopplæring. Dette krever stor grad av individuell tilpasning til elevens språknivå. Det er liten tvil om at språkundervisning i skolen er en helt nødvendig forutsetning for at sørsamisk språk skal overleve og få status for framtidige generasjoner, men mange barn har ikke sørsamisk som hjemmespråk og får ikke praktisert på denne viktige språkarenaen.

Både i barnehage og skole er det store utfordringer med å rekruttere pedagogisk personell som har formalisert samiskspråklig kompetanse. Videre pekes det på at den kompetansen som finnes «overforbrukes», og at de som underviser i det sørsamiske språket (i skolesammenheng eller i andre sammenhenger) som regel er nødt til å reise svært mye, ofte alene, uten kolleger eller et arbeidsmiljø å forholde seg til i særlig grad. Flere er også engasjert i å utvikle mer læremateriell og flere fagbøker da utvalget er svært begrenset.

Mange tar likevel på seg oppdrag med å undervise og produsere læremidler fordi de føler et sterkt ansvar, men det er vanskelig å få til en sårt trengt kontinuitet i tilbud og kompetanse. På tross av stort engasjement og et genuint ønske hos den sørsamiske befolkningen om å bevare språket, oppleves rammene rundt opplæringstilbudet i barnehage og skole ikke som optimale. Dette kan for eksempel dreie seg om for få timer samiskopplæring i uka til å bli funksjonelt tospråklige, vanskelig å passe inn samiskopplæring i timeplanen, og manglende kunnskap om rettigheter til opplæring i og på sørsamisk i kommunene og på enkeltskoler.

5 Videregående skole som språkarena

Vi har valgt å omtale samiskopplæring på videregående skole i et eget kapittel da ansvaret for opplæringen ikke lenger er kommunen (som for barnehage og grunnskole) men fylkeskommunen hvor elevene bor. Opplæring i samisk språk og samiske emner på videregående nivå er altså et fylkeskommunalt ansvar. Grong videregående skole har sammen med Røros videregående skole ansvaret for koordinering av sørsamisk opplæring i og utenfor det sørsamisk område, og Trøndelag fylkeskommune er arbeidsgiver. I tillegg underviser Sørsamisk kunnskapspark i Hattfjelldal elever primært fra Nordland fylke. Ved Grong videregående skole blir det gitt klasseromsundervisning i sørsamisk, og det gis opplæring til elever ved andre videregående skoler i fylket via fjernundervisning. Elever som ønsker lule- eller nordsamisk, får også dette gjennom fjernundervisning fra andre skoler. På naturbrukslinja ved Grong vgs. tilbys også Vg2 Reindriftsfag hvor undervisning i flere fag gis på samisk. Opplæringen foregår i nært samarbeid med reindriftsnæringa i område.

Grong videregående skole har høsten 2018 fire lærere tilknyttet samisk enhet og 10 elever med sørsamisk bakgrunn: 5 elever får sørsamisk undervisning, og av disse er 4 førstespråkelever. Disse har forskjellige programfag, og får derfor en til en undervisning. En elev har andrespråkundervisning. Skolen gir dette skoleåret fjernundervisning til en elev ved en annen videregående skole i fylket. Våre informanter fortalte at førstespråkelevne ved Grong videregående kan sies å beherske språket i den forstand at de kan holde en dagligsamtale ganske bra i gang. De samiske elevene snakker til dels samisk seg imellom på og rundt skolen. Det er også her de fleste elevene fra Snåsa går, og disse sies å være språksterke da de har hatt flere arenaer for å praktisere sørsamisk i oppvekstmiljøet. Det blir også nevnt at flere av deres tidligere elever har blitt samiske veivisere, og jobber ett år med å besøke skoler og institusjoner for å spre kunnskap om samiske kultur og samfunnsforhold.

Så blir vi fortalt at det finnes 4-5 elever med samisk bakgrunn ved Grong videregående som aktivt har valgt bort samisk i skoleåret 2018/2019. Informantene forklarer dette med at det er utfordrende å tilpasse samiskopplæringen, da timene må tas fra andre fag og de mister undervisning i disse. Det er enklere å få kabalen til å gå opp med de som har valgt studiespesialisering, mens yrkesfag er vanskelig å kombinere med språkopplæring da samisktimene må tas fra programfagene. Det er også krevende med idrettsfagelevne med utgangspunkt i hvordan skolehverdagen er lagt opp, og det har alltid vært spesielt utfordrende å koordinere samiskopplæringen med naturbruksfaget ble vi fortalt. Dette har sammenheng med at elevene er mye ute og at driften er lagt opp etter fiske- og jaktår/sesong.

Som eksempelet fra Grong viser er det flere elever som begynner med samisk (eller har hatt det gjennom hele grunnskolen) men velger det bort når det går ut over annen undervisning, særlig de viktige programfagene på yrkesfag. I nordlig del av fylket (tidligere Nord-Trøndelag) er det vanlig at elever får samiskundervisning av stedlige lærere på hjemmeskolen, og Grong har over tid hatt de fleste elevene. Fjernundervisning har ikke vært så utbredt, men har forekommet fra tid til annen. Lærerne fra Grong vgs. engasjeres også i språkkurs for voksne, blant annet i samarbeid med språksenteret på Snåsa (se kapitlet om samiske institusjoner),

og har også forsøkt å initiere et samarbeid med Nord Universitet for å få på plass SAAL-kurs⁵, men har foreløpig ikke lyktes med dette.

Røros videregående er også ressurskole i sørsamisk, og ansatte ved *Aajege* har ansvaret for undervisningen av elevene. Fire av de ansatte er engasjert i undervisning på videregående nivå. Til forskjell fra Grong videregående har Røros videregående for tiden få stedlige elever på skolen, og i skoleåret 2018/2019 var det bare en elev med samiskundervisning. Røros videregående/*Aajege* har ansvar for fjernundervisning av elever i hele landet, fra tidligere Sør-Trøndelag og sørover, men har også tidligere hatt elever lenger nord. *Aajege* har lang erfaring med - og har utviklet gode metoder for - fjernundervisning. Siste skoleår var det fem elever som fikk fjernundervisning på videregående nivå fra *Aajege*. Å være fjernundervisningselev ved en videregående skole som ikke har ressurskolestatus i sørsamisk språk kan være vanskelig da eleven/foreldrene må kreve sin rett til språkundervisning, og møter ofte kunnskapsmangel om hvordan dette skal tilrettelegges både teknisk, organisatorisk og praktisk. Se for eksempel Solstad mfl. (2012c) for utfordringer i forbindelse med fjernundervisning. Våre informanter mener at det ofte er personavhengig (f. eks. rektor) at de får et reelt tilbud på plass, at tilbudet blir stabilt, og tilpasses resten av timeplanen. Rent generelt opplever informantene at det er lite samisk innhold i de andre fagene på videregående nivå – og det som gjøres på felte er svært avhengig av enkelte faglæreres personlige engasjement.

Elevene som mottar fjernundervisning har samlinger i sin region/fylke + årlig samling for alle elever på videregående nivå, samt jevnlig besøk av lærer. Samlingene gir mulighet til å treffe andre elever og være i et sørsamisk språkmiljø som mange fjernundervisningselever mangler i det daglige. Samlingene blir gjerne lagt til festivaler eller tilstelninger, og kan være knyttet til årssyklusaktiviteter i reindrifta. På *Aajege*s hjemmeside kan vi lese om invitasjonen til deltakelse høsten 2018.

Aajege ønsker velkommen til skoleårets andre samisk språk- og kultursamling for sine elever i videregående skole. Samlingen gjennomføres denne gangen på Fosen og Snåsa der vi deltar på ungdomskonferansen til *Tjaktjen Tjåanghko*e med tema «Vår kamp – et folks fremtid»

Samisklærere ved de videregående skolene har et felles lærernetttverk og samarbeider tett, mange har lang erfaring gjennom mange års arbeid i skolen. Flere er også engasjert i læremiddelutvikling. Informanter uttrykker noe bekymring rundt det faktum at flere av lærerne nærmer seg pensjonsalder slik at det er behov for å rekruttere nye lærere på sikt.

Vi har hatt et ønske om å få en oversikt over antallet elever med sørsamisk i videregående opplæring og hvordan dette har endret seg over tid. Det har vært svært krevende å få en slik oversikt, selv om vi har god informasjon om antallet elever som har fått et tilbud fra Grong og Røros videregående. Ut over dette må tall hentes fra hver fylkeskommune som refunderer deler av skolens kostnader med samiskopplæring, men det kan være utfordrende å skille elever som har sørsamisk fra de som har nordsamisk og lulesamisk. Videre stemmer ikke tall fra fylkeskommunen alltid med de som oppgis fra tilbyderskole, trolig pga. ulikt registreringstidspunkt. Tall fra Sørsamisk kunnskapspark i Hattfjelldal, som hovedsakelig underviser elever i Nordland, er også utfordrende å bruke da de har elever på svensk side

⁵ SAAL-kurs er utviklet av Samisk høyskole og har fokus på praktisk innlæring av språket.

som ytterligere komplisere tellingen. Det vil derfor ikke være riktig å bruke tall som det er knyttet stor usikkerhet til. Dette aktualiserer behovet for å ha én offentlig instans som registrerer elever på videregående nivå på samme måte som Grunnskolens informasjonssystem gjør for grunnskoleelever. Ut ifra de omtrentlige tallene vi har hatt tilgjengelig kan se ut til at det totale antallet elever med sørsamisk var på det høyeste rundt 2008-2010 med opp mot 35 elever. De siste årene har tallet ligget rundt 25. De fleste har andrespråkopplæring.

Selv om vi har god informasjon om at en del elever faller fra i overgangen til videregående skole eller underveis, påpeker informanter at det også er frafall i overgangen mellom barneskole og ungdomsskole, særlig der elevene må bytte skole, og foreldrene må kreve retten til samiskopplæring på nytt. Men nedgang i antall elever med sørsamisk er ikke bare et frafallsproblem, det kan også dreie seg om naturlige variasjoner og kull med flere elever som avløses av år uten elever. For eksempel ser vi at kullet med elever som fikk språktilbud gjennom Elgåprosjektet kan ses igjen i den videregående statistikken 5-10 år seinere ved ulike videregående skoler i Hedmark og omegn.

5.1 Oppsummering videregående skole

Å velge sørsamisk opplæring i videregående skole gir elevene mulighet til å kvalifisere seg til høyere utdanning og bli en viktig språk- og kulturressurs som arbeidsmarkedet og de sørsamiske lokalsamfunnene sårt trenger. Det arbeidet som nedlegges for å gjøre barna til viktige språkbærere i barnehage og grunnskole, må videreføres inn i videregående løp.

Det er derfor synd at elever som har hatt sørsamisk språkopplæring gjennom grunnskolen faller ifra ved overgangen til videregående eller i løpet av videregående. Vi vet for lite om årsakene til frafallet/bortvalget, og det er behov for mer forskning som kan gå i dybden på dette. Informantene uttaler at dette kan være svært komplekse årsakssammenhenger som ikke bare handler om overganger, men også om å gi et kvalitativt godt tilbud med stabile lærere og et godt faglig innhold, samt god tilrettelegging i skolehverdagen. Det blir også hevdet av informanter at frafallet er større blant fjernundervisningselever enn blant de som har lærer på hjemmeskolen, men dette er vanskelig å få bekreftet. Gjennomføring/bortvalg handler også om hvilken bagasje elevene har med seg hjemmefra og hvor trygge elevene er i sin identitet og kultur, samt hvordan omgivelsene (venner, miljø) påvirker valgene.

6 Utdanningsmuligheter på høyere nivå/for voksne

Det første kurs i sørsamisk språk som vi kjenner til er en halvårsenhet ved Levanger lærerhøgskole i 1981. Lærerhøgskolen fikk det formelle ansvaret for sørsamiske høyere utdanning i 1986 (Johansen 2018), og har stått for en del av kursene opp gjennom årene. I samisk skolehistorie (Lund 2013) kommer det også fram at flere andre institusjoner har vært involvert; Samisk høgskole, Universitetene i Oslo og Tromsø, og høgskolen på Nesna, og kurs har vært arrangert på mange steder (Levanger, Snåsa, Røros, Stjørdal).

Johansen (2018) viser ved hjelp av studiepoengproduksjon hvilke typer kurs som er kjørt de siste ti årene, av ulike tilbydere. Oversikten viser at det er liten kontinuitet i utdanningstilbudet, og at det ikke er tilstrekkelig med studenter for å kjøre de samme kursene hvert år. Det er både begynnerkurs uten forkunnskaper i sørsamisk, og kurs som forutsetter forkunnskaper på ulike nivå, Sørsamisk 1 og Sørsamisk 2 og Sørsamisk 3. Noen kurs har hatt en praktisk tilnærming, noen har hatt joik som utgangspunkt, og det er gjennomført kurs i fagdidaktikk, samt litteratur og kultur.

Aajege har sammen med Samisk høgskole flere ganger (og hvert år siden 2013) kjørt kurs i praktiske situasjoner (SAAL) som er et nybegynnerkurs 1 og 2 for voksne med 15 studiepoeng hver. Hovedmålet med studiet er å fremme og utvikle grunnleggende samisk språkbruk for alle som ønsker å lære seg sørsamisk, og det er ingen krav til forkunnskaper til kurs 1. Deltagerne får mulighet til å innøve så mye samisk at en kan føre enkle samtaler på samisk, samt lese enkle tekster. Aktiv deltagelse i opplæringen er avgjørende for utbyttet av studiet. I 2018 ble det også gjennomført et fulltidsstudium ved *Aajege*, et semesteremne med 30 studiepoeng. Tidligere kunne studenter som tok disse språkkursene få stipend fra Sametinget og Nordland fylkeskommune, men disse forsvant da stipendordningen ble spisset til bare å gjelde samisk lærerutdanning og (nordsamisk) førskolelærerutdanning.

Ved Norges Arktiske Universitet i Tromsø tilbys Samiske språkstudier, og de har tidligere gjennomført kurs i sørsamisk sammen med Høgskolen i Nord-Trøndelag. UiT har hatt ansvaret for å utarbeidet det digitale samiske språkverktøyet Giellatekno. Det er også språkutdanningsmuligheter ved Universitetet i Umeå og Uppsala på svensk side. Flere av våre informanter har tatt sin utdanning i sørsamisk språk eller fordypning i annen fagutdanning på svensk side. Ved universitetet i Umeå er det mulig å ta nybegynnerkurs (steg 1 og 2) og kvalifikasjonskurs i sørsamisk (steg 3 og 4). Nord Universitet har et samarbeid med Umeå, med en intensjon bedre koordinering av tilbud, men en del formelle hensyn rundt ulike krav til forkunnskaper vanskeliggjør felles løp.

Ved Universitet i Uppsala tilbys også samiskutdanning og i studieåret 2018/2019 er det mulig å ta 30 studiepoeng gjennom et kurs som kalles sørsamisk B.

Etter fusjonen mellom Høgskolen i Nord-Trøndelag (HINT) og Universitet Nordland 1. januar 2016 ligger det nasjonale ansvaret for samisk grunnskolelærerutdanning i sør -og lulesamisk nå ved Nord universitet. Nord Universitet lanserte en ny master i sørsamisk lærerutdanning (1-7) fra høsten 2018 (se Fylkesmannen i Trøndelag 2018). Nord Universitet (2018) påpeker at fordelene med dette tilbudet er at studenten kan ta sin samiske fordypning og samtidig være en del av et større kull, uten at studieløpet må forlenges, slik det har vært frem til nå. «Vi har 31 førsteprioritetssøkere til denne grunnskolelærerutdanningen, så nå blir det

oppstart» skrives det. I ettertid vet vi at antallet søkere på studiet i sørsamisk var mindre enn lulesamisk, og flere av disse ble ikke tatt opp pga. opptakskravet om 4 i matematikk. Informanter anses dette som en barriere, og det er ulike meninger om at opptak skjer uavhengig av om man har sørsamisk som morsmål eller ei. Det sies at kun en student går på det sørsamiske lærerstudiet, og denne studenten har ikke samisk familiebakgrunn. Flere uttrykker skuffelse over at en ikke har klart å rekruttere flere til dette viktige studiet på tross av veldig gode stipendordninger. Informanter mener blant annet at arbeidsgivere (kommuner og fylkeskommuner) bør oppfordre ufaglærte lærere til å ta dette studiet og legge til rette for at egen ungdom som har hatt samisk i skolen tar sørsamisk lærerutdanning og sikres jobb i kommunen etterpå. Det var ingen av våre informanter som kjente til at det er tatt noen slike initiativ.

Mange av våre informanter hadde store forhåpninger om at fusjonen og et slagkraftig Nord universitet skulle styrke høyere utdanning i de sørsamiske områdene. Den samiske lærerutdanningen er ønsket velkommen, men har ikke blitt det løftet en hadde håpet pga. lav rekruttering. Det blir også hevdet at satsingen kan ha gått ut over andre tilbud, blant annet gjennomføring av SAAL-kurs (Samisk 1 og Samisk 2), som har et bedre rekrutteringsgrunnlag og er enklere å tilpasse for de som er i arbeid. At slike kurs ikke tilbys regelmessig nevnes særlig som en utfordring for å fange opp elevene som går ut av videregående og har hatt samisk i skolen. Finnes det ikke et tilbud om å bygge videre på den språkkunnskapen de alt har, kan de fort velge andre utdanningsveier og forsvinne ut som framtidig arbeidskraft og ressurspersoner i skole og barnehage. Med et stadig økende antall 1. språkelever som går ut av vgs. ville det være veldig synd om ikke disse kvalifiserer seg til sårt tiltrengte stillinger i det sørsamiske området. Johansen (2018) gir følgende tilråding etter gjennomgangen av studiepoengproduksjon i samisk:

Mangel på lærekrefter i samisk medfører at lærestedene ikke kan tilby de samme kursene hvert studieår. Da er det viktig med forutsigbare ordninger som gjør at studentene kan planlegge utdanninga. For eksempel bør det gis tilgjengelig informasjon om når de ulike samiskspråklige tilbudene starter opp. Lærestedene bør legge slike planer for flere studieår fram i tid.

Fylkesmannen i Trøndelag (2018) administrerer en tilskuddordning til studiepermisjoner for videreutdanning i samisk for lærere på grunnskole og videregående nivå, inkludert skoler i Trøndelag som er godkjent etter privatskoleloven, og som har godkjente læreplaner i samisk. Dette gis for å styrke lærerens kompetanse i samisk språk og målgruppen er de som underviser i/på samisk. Målet for ordningen er å bidra med finansiering av studiepermisjoner for videreutdanning i samisk til kommuner og fylkeskommuner som har opplæringsforpliktelser i henhold til §§ 6-2 og 6-3 i opplæringsloven. Dette er en permanent ordning og for året 2018 hadde Fylkesmannen 745.000,- i disponible tilskuddsmidler. Dette året ble midlene så godt som oppbrukt i ifølge informant ved Fylkesmannen, men interessen varierer fra år til år. Blant annet var det mange søknader og tildelinger til lærere i Snåsa kommune de første årene etter innlemmelsen i språkforvaltningsområdet, og behovet ble da dekket. Lærere fra Røros kommune er også tildelt midler nesten hvert år. På videregående nivå har antallet søknader variert. Flere ble innvilget i perioden 2011-12, og altså for det siste året 2018. En informant forteller at ordningen benyttes når det er kapasitet i organisasjonen. Med stort arbeidspress er det er ikke alltid mulig å sende lærere ut i studiepermisjon.

Vi har ikke fått opplysninger om i hvilken grad lærere i Trondheim har benyttet dette tilbudet, men det uttrykkes et stort behov for sørsamisk språk- og kulturkunnskap. Manglende kompetanse gjør det krevende å få til gode ordninger ovenfor (sør)samiske barn og unge påpekes det. Informanter fra det samiske miljøet i byen lufter tanker om at lokale opplæringstilbud i samisk språk bør være av kortere varighet som halvårsenheter eller årsenheter, og at det nok ikke er et marked for utdanning på bachelor/masternivå ennå. Her vises det til liknende tilbud ved Umeå universitet. Med det er ikke bare behov for kunnskap i sørsamisk språk i byen. Det handler ikke bare om å snakke, men også om å forstå det samiske samfunnet og kulturen. Kunnskap om det samiske må inn i annen utdanning. Yngre samiske informanter som bor i byen synes det er merkelig at en stor undervisningsinstitusjon som NTNU i liten grad speiler at det ligger i et samiskspråklig område av landet, hverken i undervisningen eller i sosiale sammenhenger. Andre informanter signaliserte imidlertid at det var planer om behørig markering av 6. februar 2019 ved NTNU.

En av de klareste tilbakemeldingene fra våre informanter hva gjelder barnehageutdanning er at det nå må satses på å bygge opp en sørsamisk barnehageutdanning på samme måte som en har tatt tak i lærerutdanning. Det er et skrikende behov for pedagoger med samisk språkkompetanse, og barnehagene får ikke tak i kompetansen fordi den rett og slett ikke finnes. Universitet Nord, tidligere Høgskolen i Nord-Trøndelag har ved hjelp av støtte fra fylkesmannen i Nordland hatt noen forelesninger som skal gi barnehagestudenter et samisk perspektiv inn i undervisningen, men dette er alt for lite. Det kommer fram i media høsten 2018 at Universitet Nord jobber med en plan om å ha en sørsamisk og lulesamisk barnehageutdanning klar fra 2020.

6.1 Oppsummering utdanning på høyere nivå

Det har blitt tilbudt høyskolekurs i sørsamisk på norsk side av det sørsamiske området siden tidlig åttital, av en rekke tilbydere. Siden 1986 har Levanger lærerskole, som senere ble del av Høgskolen i Nord-Trøndelag og Nord Universitet hatt det nasjonale og formelle ansvaret for sørsamiske i høyere utdanning. Det er flere eksempler på samarbeide mellom utdanningsinstitusjoner, for eksempel har språksenteret *Aajege* lokalisert på Røros tilbudt studiepoenggivende kurs på nybegynnernivå over flere år sammen med Samisk høgskole. Det er også eksempler på at Norges Arktiske Universitet i Tromsø og Høgskolen i Nord-Trøndelag har samarbeidet om utdanningstilbud og Nord Universitet har et samarbeid med Umeå Universitet med intensjon om bedre koordinering av tilbud.

Våre data og kilder viser at det har vært liten kontinuitet i utdanningstilbudet og studiepoengproduksjonen. Dette har blant annet sammenheng med at det ikke har vært tilstrekkelig med studenter og/eller lærerkrefter for å kjøre de samme kursene hvert år. Mangelen på regelmessige kurs kan være en utfordring for fortløpende rekruttering av elevene som har hatt samisk på videregående til høyere utdanning innen sørsamisk. Det nye masterstudiet i sørsamisk lærerutdanning som ble lansert høsten 2018 ved Nord Universitet har så langt hatt begrenset rekrutteringssuksess, til tross for gunstige stipendordninger.

Mulige skisserte løsninger er å satse på lokale studiepoenggivende opplæringstilbud i samisk språk av kortere varighet, eksempelvis halvårsenheter eller årsenheter, slik Umeå universitet

tilbyr. Men det er også viktig med utdanning for økt forståelse av det samiske samfunnet og kulturen, og dette er noe som må integreres i utdanninger utover språkfagene. På basis av datagrunnlaget har kapittel 6 også diskutert behovet for å få på plass en sørsamisk barnehageutdanning, i likhet med lærerutdanningstilbudet som er etablert. Som vi har diskutert er det et stort behov for barnehagelærere med samisk språkkompetanse både i forvaltningskommunene og det bysamiske eksempelet.

7 Digitale læremidler/hjelpemidler på ulike nivå

De som ønsker å lære seg sørsamisk som nybegynner eller perfektionere sin kunnskap for å bli mer trygg på egen språkbeherskelse, er ikke lenger avhengig av stedbundne utdanningsinstitusjoner og kompetansegivende studier. Det finnes nå en rekke nettbaserte tilbud, undervisningsmaterieell, ordbøker, grammatikkprogrammer og applikasjoner som gir mulighet for selvstudium på nett hvor progresjonen kan tilpasses den enkelte. I dette avsnittet vil vi si litt om hvilke tilbud som finnes i markedet. Giellatekno har en oversikt over de ulike tilbudene⁶

OAHPA-åarjel er et internettprogram for ungdom og voksne som holder på å lære seg sørsamisk. Programmet kan justeres til ulike temaer og vanskelighetsgrader, og det lager nye oppgavesett automatisk. Videre finnes det applikasjoner for å lære seg sørsamiske ord og uttrykk, for eksempel *Gïelese: Åarjelsaemien gïelekuvsje*.

Gïelebaalkan mietie består av to læringsstier, *Aalkoe* og *Baalka*, som er tilpasset elever/studenter som holder på å lære seg sørsamisk. *Aalkoe* er en læringssti for nybegynnere i sørsamisk. Den følger stort sett samme tematisk oppbygging som SAAL1 (et nybegynnerkurs i sørsamisk i regi av Samisk Høgskole i samarbeid med *Aajege* – samisk språk og kompetansesenter.) Læringsstien er inndelt i 10 deler med ulike temaer. Her vil du finne tekster, lydfiler, temaordlister, enkle grammatiske forklaringer og oppgaver. De fleste temaene har arbeidsoppgaver linket til det sørsamiske språkprogrammet *Oahpa-åarjel*. *Baalka* er en læringssti med fokus på sørsamisk grammatikk. Læringsstien er et strukturert opplæringsløp inndelt i 12 deler etter grammatiske hovedområder. Du vil fortløpende bli veiledet gjennom stien med forklaringer, eksempler og arbeidsoppgaver med linker til *Oahpa*-programmene. Det er også lagt inn noen små tekster og lydfiler, samt linker til mer detaljerte forklaringer i *Oahpa*-grammatikken.

Sørsamisk digitalt nettsted *Gaavnoes* (det som finnes) ble lansert senhøsten 2018 etter flere års utviklingsarbeid, og ble jobbet fram for å dekke informasjonsbehovet om sørsamisk historie, språk, næringsliv og kultur etter *Tråante*. Bak nettstedet står språksentrene, museene, arkiv, Reinsamelag og Trøndelag fylkesbibliotek.

Aajege har bidratt til å utvikle *uTalk Saami Southern-app* som er en språkapplikasjon som er tilrettelagt for mer enn 130 språk. Dette er en applikasjon for nybegynnere, og har fokus på hverdagsspråk. Gjennom applikasjonene vil man kunne trene og automatisere sitt sørsamiske språk ved å lytte på uttalte ord og fraser sammen med bilde og tekst.

Sámi ođasmaqasiidna er et nettbasert nyhetsmagasin på samisk som nå også publiserer nyhetsaker på sørsamisk. Det omfatter både tekster og videosnutter. Sametingspresident Aili Keskitalo sier etter at Sametinget har bevilget penger til prosjektet:

Det er lite mediatilbud for sørsamer, og det er viktig at sørsamisk ungdom får lese dagsaktuelle saker og høre det på sitt eget språk. Det er også viktig at vi har media som knytter Sápmi sammen.

⁶ Lenke til tilbudene: <http://giellatekno.uit.no/cgi/index.sma.eng.html>

Fra studenthold ble det også argumentert for behovet for en podcast på sørsamisk da det finnes mye slikt på nordsamisk, men ingenting på sørsamisk. Hovedpoenget er betydningen av å bli eksponert for det sørsamiske språket, og en av dem sier: «jeg skjønner nordsamisk på grunn av eksponering». Men det må være noe som appellerer til ungdom, de orker ikke høre 3 min med nyheter (på NRK). Det ble poengtert at det er viktig å høre språket brukt om noe annet enn «opplysning». Dette er spesielt avgjørende med tanke på at når undervisningen i barnehage og skole er ferdig, så er det ingenting som tar over. En annen ung informant nevner også savn etter podcasts. «Man kan selvfølgelig laste ned gamle opptak, men tenk om noen kunne tilrettelegge noe av de mange programmer og lydspor som finnes i offentlige arkiver på sørsamisk slik at de blir lett tilgjengelige gjennom en podcast.»

Det har vært mer utfordrende å få kunnskap om hvor kjent disse tilbudene er, i hvilken grad de brukes, og om de bidrar til å styrke språkkunnskapen; både som et supplement til tradisjonell undervisning/kurs og som selvstudium. Fra studentmiljøet hadde imidlertid enkelte bidratt til å lese inn til en av de eksisterende språkappene ble vi fortalt. Som våre yngre studentinformanter påpeker er spesielt ulike former for sosiale medier viktige for unge. Her ble det referert til det som ble omtalt som en «artig instagramprofil» som viser det samiske på en morsom måte. Da er det ikke «opplæring», men mer underholdning og noe som viser hvordan det er å være ung og samisk. Studentene refererte også til Snapp Me – en samisk snapchatgruppe der du MÅ skrive samisk, med 2000 medlemmer. Her ble det også nevnt at det snart blir lansert en ny nettside om samiske veivisere, med samisk informasjon som skolene eller andre som vil lære om samisk kultur og språk kan bruke. Det er også verd å nevne at instagramprofilen samiskeveivisere er registrert med 1743 brukere og 407 innlegg. De er dessuten registrert på så vel Snapchat som Facebook, og med blogg, som en rekke andre samiske organisasjoner.

8 Samiske institusjoner i det sørsamiske området

Samisk institusjonsbygging er en viktig del av å styrke språkbruken i samisk lokalsamfunn. Ulike historiske og kulturelle kontekster åpner for etablering av ulike typer samiske institusjoner. De kan være resultater av lokale initiativ eller del av nasjonale strukturer. De samiske institusjonene er ikke bare viktige i forhold til de oppgavene de utfører overfor sine målgrupper, men også som arbeidsplasser som krever både spesialisert og erfaringsbasert kunnskap og utdanning. De muliggjør at samiske innbyggere kan finne arbeid og bli boende i sine områder, og de kan føre til tilflytting fra områder som ikke har denne typen arbeidsplasser. I dette kapitlet vil vi redegjøre for viktige samiske institusjoner i det sørsamiske området og drøfte hvilken rolle de har for å styrke språkarbeidet og den samiske identiteten hos den samiske befolkningen. Vi har valgt å strukturere dette kapitlet etter kommuner, og drøfter hvordan fremveksten og utviklingen av ulike samiske institusjoner har påvirket holdningen til og bruken av sørsamisk språk i området. Vi er spesielt opptatt av hvilke arenaer som skapes og brukes og hvordan ulike informanter vurderer arenaenes betydning for språksituasjonen. Kapitlet tar for seg institusjonsutviklingen i Snåsa kommune, Røros kommune og Trondheim kommune. Vi vil ikke gjøre en analyse av Engerdal kommune da den tidligere drøftingen av Elgå-prosjektet må ses på som et barnehage/skoleprosjekt uten utvikling av andre samiske strukturer i kommunen. Til slutt vil vi også si noe om institusjonsutvikling på fylkesnivå.

8.1 Samisk institusjonsutvikling på Snåsa

Samiske språksentre er viktige eksempler på samisk institusjonsbygging (Nygaard mfl. 2012), og fungerer som møteplasser og brobyggere mellom ulike organisasjoner, institusjoner og offentlige myndigheter i sine lokalsamfunn. De utgjør også viktige kompetansearbeidsplasser og arenaer for kunnskapsutvikling. I det sørsamiske området finnes to språksentre med solid erfaring; i Snåsa og på Røros. I tillegg har *Sijti Jarng* kultur og utviklingscenter i Hattfjelldal nylig fått støtte av Sametinget for å opprette samisk språksenter. De to språksentrene vi skal studere her har ulik organisering og eierskapsmodeller, og kan stå som to ulike måter å tilnærme seg språkarbeidet på.

Vi skal først se på *Gielem nastedh*, språksenteret på Snåsa som først ble organisert som et prosjekt da Snåsa ble språkforvaltningskommune i 2008, men ble formalisert som et språksenter under «enhet for samisk språk og kultur» i 2012. Enheten og språksenteret er sentrale aktører og tilretteleggere for å gjennomføre tiltak og aktiviteter knyttet til sørsamisk språk og kultur i Snåsa, samt bidra til språkbruk i hverdagen i lys av variasjoner i nivå og målgrupper. Enheten er tverrsektoriell og er et knutepunkt for andre enheter ved behov. På språksenterets nettsider slås det fast at de skal:

- Bidra til å bevare og styrke sørsamisk språk og kultur
- Utvikle og styrke opplæringstiltak innen språk, kultur og næring
- Bidra med identitetsskapende tiltak for den samiske befolkningen
- Bidra til at samisk høres og synes i språksenterets virkeområde
- Drive kursvirksomhet i språk og tradisjonskunnskap
- Skape språkarenaer; språk-kafé, språkbad

Språksenteret har i tillegg til daglig leder to ansatte, herunder en *Kuvsje- jih öörnedæjja* (kurs- og aktivitetsleder) samt en *Saemien gielekonsuleente* (Samisk språkkonsulent). Begge har andre engasjement i *Saepmie* og det sørsamiske området og har ikke fast kontorsted på

Snåsa.

Enhet for sørsamisk språk og kultur og Språksenteret tilbyr voksenopplæringskurs i samarbeid med Grong videregående skole og det sørsamiske undervisningsmiljøet her. Som ledd i forvaltningskommunestatusen er kommunen forpliktet til å tilrettelegge for språkopplæring, men grunnet trange budsjetter kan det være begrenset med rom for å prioritere ifølge informanter. Helsesektoren oppleves å være de som har gjort mest med å innføre et samiske perspektiv i kommuneorganisasjonen i Snåsa, her har man laget egne kompetanseplaner, e-læringsprosjekt, og SANKS (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus) har bidratt med en egen sørsamisk bolk. Holdningen til å rekruttere samiskspråklig kompetanse oppleves som gjennomgående god. Informanter mente det også ligger et potensial i å få flere fra majoritetsbefolkningen til å gå på samiskkurs, og det ble fortalt at det ved siste kurs deltok 8-9 stykker, hvorav 2 hadde samisk bakgrunn.

Et viktig område for språksenteret er produksjon av fag- og skjønnlitteratur. Det fortelles om godt samarbeid med fylkeskommunen, Sametinget og øvrige samiske institusjoner lokalt, de andre språksentrene på norsk side samt Språkcentrum i Östersund. Språksenteret har for eksempel vært en viktig part og bidragsyter i et fylkeskommunalt prosjekt om oversetting av barnebøker til sørsamisk. Ultimo 2018 var 74 barnebøker oversatt + noen egenproduserte. I tillegg har senteret bidratt til å publisere sørsamiske barnesanger på Youtube. NRK (2018b) skriver at Mina (9) nå kan velge mellom flere bøker på sørsamisk. I det følgende gjengis medieoppslaget i sin helhet;

«Tomme sørsamiske barnebokhyller gjorde at Trøndelag fylkeskommune måtte ta grep. Nå har de oversatt 76 barnebøker til det truede språket. Det gjør Mina glad.

– Gruffele er favorittboken min, sier Mina.

At det blir større valgmulighet blant bøkene, det liker Mina (9).

– Det er veldig gøy å lese disse bøkene på sørsamisk. Man kommer mer inn i historien fordi jeg skjønner bedre hva boka handler om, sier hun.

I over fire år har bøkene blitt utgitt i både bokform og i lydbokform.

Det er Språksenteret i Snåsa, Trøndelag fylkesbibliotek, Sametinget og Trøndelag fylkeskommune som finansierer dette.

Rådgiver i Trøndelag Fylkesbibliotek Morten Olsen Haugen, er en av initiativtakerne. Det begynte med at de mente at det var få sørsamiske barnebøker å velge imellom.

– Vi syns at samiske unger fortjener å ha like mange bøker å velge mellom som de norske barna. Vi vil heller skape en behagelig kaos for de samiske barna med for mange bøker, enn for få, sier han.

Over 20 oversettere har jobbet med dette i 4 år. De har også lagd lydbøker, slik at barna kan høre språket i hverdagen.

– Hvis du er en sørsamisk 9-åring, da er det viktig at du har flere sørsamisk stemmer i rundt deg i hverdagen, sier han.

Vanligvis er det private forlag som utgir samiske bøker, og ikke offentlig etater slik Fylkesbiblioteket er.

– Fylkesbiblioteket jobber også med kulturformidling, og jeg tror at dette er en av de viktigste tingene vi kan gjøre med å hjelpe det samiske språket, sier han.

Barna kan velge mellom bøker

Det er språksenteret i Snåsa, Gjelem Nastedh, som gir ut bøkene, i samarbeid med fylkesbiblioteket.

– Vi har hjulpet til med rettskrivningen slik at språket blir rett, og vi utgir bøkene, forteller daglig leder Hanna-Lena Wilks.

Det er utrolig viktig for språket, mener hun.

– Det er viktig at barna får så mange bøker å velge mellom. Slik at de kan velge hvilke bøker de vil lese, og ikke hvilke de kan lese, sier hun.

Og det skal utgis enda fire sørsamiske bøker denne uken under den sørsamiske kulturfestivalen *Raasten Rastah*. Bøker som Pluppe jih miesie (Plupp och reinkalven) og Roehtesth hiegken diehte (løp for livet) utgis.

LIKHETSTREKK: Den svenske kunstneren Inga Borgs bildebøker om den lille, blåhårete Plupp er en favoritt i samiske familier, fordi fjellnaturen, dyrelivet og gamma som er Plupps hverdag har mange likhetstrekk med den tradisjonelle samiske livsformen»

Å skape språkarenaer anses som den viktigste jobben språksenteret gjør da det handler om tilgjengeliggjøring av språket og heving av språkets status. Dette skjer for eksempel gjennom helgeaktiviteter, på internatet, i bassenget, ved innleid språkressurs og årlig språksentertreff. Det gis uttrykk for god kontakt språksentrene imellom, de snakkes ofte, aktørene kjenner hverandre og har de samme utfordringene. Andre aktivitetseksempler er å ta med skoleklasser på reinslakting. Dette bidrar til læring om språk og kultur i tillegg til at det er holdningsskapende. Her er det også blant annet jobbet med et sørsamisk Stedsnavnprosjekt de siste årene.

Høsten 2018 ble det gjennomført en undersøkelse i forbindelse med en grillkveld om hva den samiske befolkningen selv ønsker av tilbud i kommunen gjennom 4 spørsmål som ga 60 svar. Undersøkelsen identifiserte grupper og interessefelt som helse/kulturminner/reinenes anatomi/eventyr/tradisjonsmat, som grunnlag for å arrangere tematiske møteplasser med språkinnhold. Språksenteret bruker sosiale medier, og har en liste over folk med tilknytning

til Snåsa innenfor en radius på 12 mil, der de eldre nås via post og SMS. Det erkjennes at det kan handle om 5-6 ulike målgrupper, og det trenges ulike tiltak for hver og en med tilpassede opplegg: Nybegynnere trenger eks. ordtrening og praksisfelt, noe som skjer gjennom rollespill, skuespill/tidsreiser, ulike aktiviteter som eks mat, vev og skinntørking. «Mellomgruppen» er de som har et visst språkferdighetsnivå, men som det kan være vanskeligst å nå. Spesielt utfordrende å nå de med et inaktivt språk og språkspærre, og finne gode metoder for å mobilisere denne gruppen. En annen målgruppe er de kommunalt ansatte og vurderinger rundt om slike kurs bør legges på kveldstid uten kompensasjon, eller i arbeidstiden som et rekrutteringstiltak.

Språksenteret *Gielem nastedh* understreker følgelig betydningen av tilpassede opplegg og tilbud til ulike aldersgrupper og kjønn når de skal skape møteplasser og arrangere språkbud. Slike eksempler er kurs i reinens anatomi, matlaging og tørking av skinn der man har benyttet tre eldre språkbærere. Et annet er kurs i droneflyging som er rettet mot menn i reindriften.

Språksenteret vet en del om rekruttering til egne rekker og andre samiske institusjoner på Snåsa. I stor grad kjemper en om de samme folkene med nødvendig sørsamisk kultur- og språkkompetanse, og de rette personene er ettertraktet. Ofte må en leie inn personer eksternt, og det kan være fra hele det sørsamiske området, for gjennomføring av aktiviteter. Som arbeidsgiver må en vise fleksibilitet og åpne for at arbeidstaker vil ha ulike utfordringer. Særlig er det utfordrende å rekruttere unge språkbærere. Spesielt har det vært vanskelig å rekruttere språkkonsulent til kommunen, og denne stillingen var på slutten av 2018 vakant. Sørsamisk er ikke et forvaltningsspråk, slik det fremstår i de samiske majoritetskommunene i Karasjok og Kautokeino, men et nærings- og kulturspråk: Flere Snåsainformanter slår fast at det er en lang vei å gå før sørsamisk blir et administrativt språk, men at innbyggere kan bli betjent på sørsamisk når de kontakter kommunen ved å koble inn språkkonsulenten. Informanter trekker fram at helsesektoren kanskje har kommet lengst med å ta språket i bruk. På institusjonene kan en høre sørsamisk i korridoren, men også på legekontoret og butikken. Det kan virke lite, med har betydning, sier en informant.

Språksenteret har hentet lærerkrefter ved Grong videregående skole til gjennomføring av kurs for voksne. Opplegget er basert på SAAL og går over to år. Ved sist gjennomførte kurs var det 15 som begynte, og 10 fulgte med gjennom hele toårsperioden. Fire valgte å ta eksamen som privatist. På dette kurset var det en del kommunalt ansatte som deltok (og da uten samisk bakgrunn, med majoriteten fra Snåsa).

Like i nærheten av den sørsamiske barnehagen, skolen og internatet ligger også det sørsamiske museet *Saemien Sijte*, som åpnet i 1980. I dag kan man si at miljøet i form av sørsamiske institusjoner og organisasjoner i stor grad er samlet på et relativt lite og oversiktlige område. De samiske institusjonen som primært har en statlig forankring er lokalisert under *Saemien Sijtes* tak. Dette gjelder Sametinget, *Duodjeinstituhtta*, Fylkesmannen i Trøndelags Reindriftsavdeling og Nord-Trøndelag Reinsamelag. De kommunale tilbudene foruten sameskolen med barnehage og internat, holder til i Gilstadbygget nær Herredshuset.

Det nasjonale museet for sørsamisk språk og kultur *Saemien Sijte* ble etablert som en kulturforening i alt i 1964. I startfasen var hovedmålet å realisere planen om et samisk kulturhus med en samling av bruksting, samiske bygninger, duedtie/sløyd og andre ting av kulturell og historisk interesse som kunne gi et bilde av sørsamisk liv og historie. Huset skulle også være en møteplass og en arena for aktiviteter. Etter en lang prosess, sto omsider bygningen *Saemien Sijte* ferdig den 1. juli 1979 og høsten 1980 ble bygget offisielt innviet. Allerede i 1986 begynte man å planlegge en utbygging av *Saemien Sijte* grunnet plassmangel og i januar 2006 ble foreningen *Saemien Sijte* omorganisert til en stiftelse og en kulturforening (saemiensijte.no), og har på slutten av 2018 totalt 8,36 faste stillinger + en prosjektstilling i 50%. Stiftelsen mottar faste driftsmidler fra Sametinget, driver prosjekter finansiert av Sametinget og mottar et årlig søkerbasert utviklingstilskudd fra Trøndelag fylkeskommune. *Saemien Sijte* har status som museum med faste og ambulerende utstillinger, og har ansvar for en rekke aktiviteter. Det finnes også en liten museumsbutikk i bygget, og det gis ut en årbok *Åarjel-saemieh – Samer i sør*. *Saemien Sijte* overtok driften av Bølabua i Steinkjer kommune i 2017 i nærheten av de kjente helleristningene av Bølareinen. På spørsmål om *Saemien Sijte* som arbeidssted er en arena hvor sørsamisk språk høres, blir det sagt at det dessverre er slik at de fleste ansatte har et passivt eller begrenset ordforråd, og kommunikasjonen foregår derfor helst på norsk. De vil gjerne samarbeide med språksenteret for å bli mer aktive språkbrukere, men det er vanskelig å prioritere i en travel arbeidsdag. Dette viser at språktiltak ovenfor ansatte i de samiske institusjonene må passe inn i arbeids-, familie, og fritidshverdagen. Det er behov for tilrettelegging slik at hver og en kan finne sin veg for å ta tilbake språket. Også i forhold til de andre leieboerne på huset snakkes det mest norsk. Det blir sagt at det bare er i Sametinget korridorer en hører sørsamisk.

Det er over flere tiår jobbet for at *Saemien Sijte* skal få nye lokaler som kan holde tritt med museets og leietakernes plassbehov. Senhøsten 2018 ble det endelig klart, gjennom finansiering over statsbudsjettet, at det skal bygges et nytt og hensiktsmessige sørsamisk kultur- og museumsbygg på en ny tomt et stykke fra dagens område, nærmere Snåsavatnet.

Duodjeinstituhtta (DI) holder til i underetasjen på *Saemien Sijte*, med verkstedlokaler. DI har som mål å fremme næringsutvikling med utgangspunkt i tradisjonell duodji og skape økt sysselsetting basert på samiske husflidstradisjoner. DI har fra starten arbeidet som et overordnet utviklings- og kompetansesenter for duodji i hele *Saepmie*, og Snåsakontoret skal dekke hele det sørsamiske området og tilbyr tjenester/kompetanse, lokaliteter og teknisk utstyr. DI bistår utøvere med faglige råd, er diskusjonspartner i forbindelse med etableringer, og bistår dessuten med råd overfor skoler, institusjoner og organisasjoner og andre i duodji-faglige spørsmål. DI initierer selvstendige prosjekter, men også i samarbeid med - eller etter oppdrag fra – andre aktører. DI har to ansatte, med ansvar for henholdsvis hardsløyd og mjuksløyd (se for øvrig kapittel 9.1).

Fylkesmannen i Trøndelags Reindriftsavdeling på Snåsa har fire ansatte med kontorsted hos *Saemien Sijte*, og har ansvaret for tildeling av reinmerke, oppfølging av arealsaker som påvirker reindriften, og bistand til reindrifutøvere i forbindelse med melding om reindrift. Avdelingen har ikke opplevd behov for å kunne snakke eller skrive sørsamisk i sin kontakt med reindriften. De er vant med å kommunisere på norsk, både muntlig og skriftlig. Inntil ganske nylig var det heller ikke samisktalende ved kontoret, men har nå en ansatt med

nordsamisk bakgrunn og noe kunnskap i sørsamisk. Eneste dokument som utformes på sørsamisk er merkebrev som er en kunngjøring om at en reineier har fått eget reinmerke. Reindriftsavdelingen har brukt en person ved Sametinget lokalt på *Saemien Sijte* til oversetterjobben. Det ble uttrykt ambisjoner om å oversette mer av materialet om reindrift på fylkesmannens hjemmesider til sørsamisk. Etter omorganiseringen av reindriftsforvaltningen med overføring av oppgaver til staten og lite ansvar for kontrollfunksjoner, har de ansatte mindre direkte kontakt med reineiere ute i felt.

Sametinget har syv ansatte ved kontoret i Snåsa. De ansatte er knyttet til ulike avdelinger (språk, kulturminner/areal/miljø, administrasjon og næring/kultur/helse) i Sametinget, og jobber ikke bare med saker som er relevante for det sørsamiske området. Sametingets posisjon kan dermed sies å være preget av at det er en ganske ny institusjon i det sørsamiske området, at det er relativt lite publikumskontakt i det daglige og at det utvilsomt er Finnmark som er tyngdepunktet for aktivitet og arbeidsoppgaver. Det fortelles at sørsamisk i dag høres mer og er mer i bruk, spesielt blant unger og at man opplever at Snåsa har hatt en utrolig bra utvikling i tiårsperioden som forvaltningskommune. Informanter gjorde likevel et poeng ut av at fokuset på gruppen som er i en språkopplæringsfase kan gå på bekostning av tilbudet til de som faktisk har språket. Utvikling og ivaretagelse av den sistnevnte gruppen er også særdeles viktig, i tillegg til samarbeid mellom forvaltningskommunene for å utnytte ressursene på en fornuftig måte.

Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus (**SANKS**) – som er underlagt Finnmarkssykehuset har kontor på Snåsa helsesenter. SANKS tilbyr kulturtilpasset behandling for den samiske befolkningen. I samarbeid med Snåsa kommune arrangerer SANKS et årlig fagseminar i Snåsa der tema knyttes opp mot psykisk helse.

NRK Sápmi har et av åtte lokalkontor lokalisert i sentrum av Snåsa. Kontoret ble etablert i 1996 etter flytting fra NRKs lokalkontor ved Steinkjer. NRK Sápmi bruker både norsk og samisk i sine sendinger, og størstedelen av NRK Sápmis radio- og tv-sendinger er på nordsamisk, men det er også permanente sendinger på lule- og sørsamisk som lages av de lokalt ansatte. Flere av våre informanter har meninger om NRKs tilbud på sørsamisk og synes at dekningen av saker i det sørsamiske området er mangelfull. Selv om det er gjort en del de siste årene med utvikling av sendinger på sørsamisk, så er dette alt for lite til å styrke den generelle språkbruken. 3 minutter i uka med nyheter er ingenting for å styrke språket, sier en informant. Det viktigste bidraget fra NRK er rettet mot barn og produksjonen av den første barne-tv serien på sørsamisk.

En av de viktigste kulturelle møteplassene i det sørsamiske området er *Raasten Rastah* som arrangeres på Røros annet hvert år og *Tjaktjen Tjåanghko* som arrangeres på Snåsa annet hvert år. Det betyr at det hver høst er en stor festival i det sørsamiske området. Flere informanter framhever disse to kulturelle møteplassene som svært viktige for å treffes på tvers av generasjoner, og ikke minst er det en viktig arena for barn og unge hvor skolene i hele det sørsamiske området legger samlinger og involveres i ulike aktiviteter.

Tjaktjen Tjåanghko 2017 ble arrangert på Snåsa hotell 28. september til 1. oktober. Arrangementet dette året inngikk som del av markeringen av *Tråante 2017*. Både *Raasten Rastah* (Røros) og *Tjaktjen Tjåanghko* (Snåsa) viser samisk film i løpet av

arrangementsdagene. Programmet er sammensatt og favner et bredt sett av samlende aktiviteter, kulturinnslag og opplevelseshverdag. *Saemien sijte* (2017) gir følgende rike beskrivelse av opplegget disse dagene:

«Innholdet blir som tidligere: seminar, utstillinger, workshops, duedtiemarked, konkurranser, musikk, mat og fellesskap. Fagseminaret i 2017 har temaet «samiske rettigheter». Seminaret belyser rettighetsspørsmålet fra ulike innfallsvinkler. Landrettigheter er høyst relevant med tanke på det forestående arbeidet med SRU II og sett i relasjon til de overhengende trusler om markesploateringer i det sørsamiske reindriftsområdet. *Saemien Sijtes* egenproduserte utstilling «Mens landet forsvinner» vil bli vist på *Saemien Sijte* under *Tjaktjen Tjåanghko*. Prosjektet «Bååstede – tilbakeføring av samisk kulturarv» handler om retten til kulturarven og er et annet tema i seminaret. Det er laget en utstilling av Norsk folkemuseum og de samiske museene om Bååstede-prosjektet. Utstillingen belyser viktigheten av tilbakeføring av kulturarven. Denne utstillingen blir stående på Snåsa hotell under *Tjaktjen Tjåanghko*. Parallelt med fagseminaret skal det arrangeres et ungdomsseminar med samme tema. Seminaret vil skreddersys for elever i VGS og ungdomsskole, der problematikken og innholdet presenteres og brukes i et pedagogisk konsept. Kulturaktiviteter er med på å skape trivsel og livskvalitet, og spiller derfor en viktig rolle i det samiske samfunnet. Marked og utstillinger innen duedtie, design og kunst vil være synlig under *Tjaktjen Tjåanghko*. Kulturskole, joik og idrettsutøvelse er andre aktiviteter. Musikk, dans og god mat hører med. Vi planlegger konserter som både vil belyse tema for seminaret, men også være en tydelig markering av 100-års jubileet. Det sørsamiske språket vil gjennomsyre hele arrangementet og det vil være egne aktiviteter knyttet til språk og litteratur. Arrangementet skal holde god kvalitet, mangfold, kunnskapsløft, opplevelse, fellesskap, inspirasjon og framtidstro» (*Saemien sijte* 2017).

I ungdomsarbeidet er det også fokus på samisk populærkultur, som for eksempel konserter gjennom jubileumsarrangement, noe man har sett bidra til en vi-følelse i bygda. Det er kommet mange positive tilbakemeldinger på disse tilbudene og aktivitetene, og de negative stemmene er svært få. Flere informanter trekker fram en konsert under jubileet med «partykongen» Kevin Boine som ikke bare trakk sørsamisk ungdom, men også deres norskspråklige kamerater. At en samisk artist (han var til og med nordsame) kan være kul for alle ungdommene var nok en vekker både for de samiske ungdommen selv og de voksne. Dette bidrar også til fellesskap mellom majoritet og minoritet, sies det.

Etter henholdsvis 50 (skole) og 10 (forvaltningskommune) år ser man i ifølge en rekke informanter tendenser til et mer levende språk i kommunen, spesielt i de siste årene. Stolthet og identitet har man hatt tidligere også, men dette føles forsterket. Viktigheten av og muligheten med overgangen barnehage og skole har bidratt til at språksituasjonen har «endret seg enormt» ifølge informanter. (Se kapittelet 4 for en nærmere beskrivelse av dette). Satsingen har ført til mer toleranse og bevissthet og det samiske har blitt en (enda) mer naturlig del av bygda. Informanter på Snåsa påpeker at alle språksøkere og språkmarkører i hele det sørsamiske området har stor betydning og det bidrar til en kollektiv stolthet. Man opplever at ungdommene i stadig større grad ser mulighetene man har og får ved «å ha språket med seg». Dette er ikke minst synliggjort i stadig større grad i tv/media med opptredener fra samiske artister og kulturpersonligheter i løpet av 2018. Dette høyner toleransen i neste omgang.

8.2 Samisk institusjonsutvikling på Røros

Språksenteret på Røros har en større radius for sitt arbeid enn Snåsasenteret gjennom den fylkeskommunale organiseringen. *Aajege*- samisk språk- og kompetansesenter ble opprettet i 2005 etter et prosjektarbeid med Rørossamisk opplæringsprogram som så på alternative måter å drive opplæring over et stort geografisk område. Målet var at språksenteret kunne gripe tak i språkarbeid i videre forstand enn det som var lovpålagt gjennom skoleverket. Nedslagsfeltet, Rørossamisk reindriftsområde (som inkluderer 14 kommuner i trekanten Meråker, Trollheimen, Engerdal) tilsa at regiontankegangen måtte ligge i bunn. Organiseringen måtte bli fylkeskommunal og senteret fikk en viktig rolle i opplæring på videregående nivå. Eiere er Trøndelag fylkeskommune, Hedmark fylkeskommune og Røros kommune, mens Røros videregående skole er arbeidsgiver. Lokaliseringen på den videregående skolen har vært bra i forhold til å skape et godt arbeidsmiljø og fellesskap for 7 fast ansatte og en i prosjektstilling (høst 2018). Flere av de ansatte forteller om tiden før de ble knyttet til *Aajege* med %-stillinger på ulike skoler med ulike arbeidsgivere som stressende og usikkert. På *Aajege* har de faste stillinger hvor en kan kombinere undervisning med læremiddelutvikling og ulikt prosjektarbeid ut i fra egne interesser og behov. *Aajege* har gjennom sin virksomhet opparbeidet en imponerende portefølje av kontinuerlige aktiviteter og prosjekter som spenner over et vidt område. Under finnes en stikkordsmessig oversikt over noen hovedaktiviteter:

- Undervisning av elever på videregående skoles nivå ved Røros vgs. og ved fjernundervisning
- Språkkurs på ulike nivå; nybegynner, praktisk tilnærming, kompetansegivende
- Læremiddelproduksjon, skjønnlitteratur, terminologi, ordbøker, apper, metodeutvikling
- Språk- og kultursamlinger for elever på ulike nivå
- Dokumentasjonsprosjekter, kartleggingsprosjekter
- Voksenopplæring i samisk tradisjonskunnskap; myk og hard sløyd
- Språkkafe
- Lekegrupper for de yngste «Gadtsegarhka»
- Seniortreff «Gaavnedibie Rørosesne»

Vi vil særlig trekke fram fleksibiliteten og ønsket om å tilpasse språkkursene som arrangeres for voksne til de ulike målgruppens behov. Det sies blant annet at «vi har prøvd ut alle mulige tidspunkter og former og funnet fram til det som passer best for de enkelte gruppene.» Fokuset er på kommunikativ språkopplæring, og selv om mange av deltakerne har hatt samisk på skolen og kanskje tidligere deltatt på språkkurs, så må det tas videre. *Aajege* jobber ut ifra ULPAN-modellen utviklet ved Hebrew University som er en innlæringsmetode som skal ta språket fra et hvilende språk til et aktivt språk. Du skal høre det, si det og skrive det. *Aajege*s kompetansegivende kurs (SAAL) er nærmere beskrevet under kapittel 6 om høyere utdanning.

En av våre informanter forteller om en kameratgjeng med unge menn i reindrifta som deltok på et språkkurs med fokus på praktiske situasjoner. Kurset var tilpasset slik at det foregikk på mørkeste vinteren når det er lettest å finne tid for de som er i reindrifta, og de troppet opp i scooterdress, kom rett fra fjellet. Alle bestod kurset som også kombinerte språktrening med

noe sløyd. Ektefellen til en av de unge reindriftsutøverne som deltok på kurset forteller at mannen kommer hjem som en ny person, er stolt over å kunne praktisere språket. «Nå har vi et prosjekt i hjemmet om at vi skal lære oss 10 nye ord i uka. Vi driver hverandre frem til å bli mer aktive språkbrukere, og når vi har mulighet deltar vi på språkkafeen på *Aajege*».

i 2014 startet *Aajege* et prosjekt om Samisk institusjonsutvikling på Røros. Målet var å kartlegge eksisterende fagvirksomhet på Røros, samt å dokumentere de samiske brukernes behov. Videre ville de i arbeidet foreslå strategier for framtidig samisk institusjonsutvikling i Rørosregionen. Som et resultat av dette ble det klart at regionen mangler et samisk hus og felles møtepunkt hvor flere aktiviteter kan samles. Dette var begynnelsen på arbeidet med å fysisk få til et bygg hvor disse aktivitetene kunne legges, og endre språk- og kultursenterets status. Etter lang tids planlegging er Trøndelag fylkeskommune i ferd med å reise et helt nytt bygg, og *Aajege* vil snart flytte inn i helt nye lokaler i tilknytning til vgs. Dette vil gi bedre fasiliteter for kurs og åpne for at lokalet kan bli et samlingspunkt, et samisk hus, for hele det Rørossamiske området. *Aajege* har søkt Sametinget om endret status til kultursenter. I et leserinnlegg i Arbeidets rett 22. mai 2018 skriver fagleder Thomas Ole Andersen fra *Aajege*:

Statusen og vilkårene for *Aajege* som samisk kultursenter vil imøtegå samfunnets behov for mer omfattende og permanente samiske kulturtiltak, både med tanke på formidling, videreføring og bevaring av den sørsamiske kulturarven. Ønsket er at status, funksjon og innhold som samisk kultursenter skal være gjeldene når de nye fasilitetene til *Aajege* åpnes i 2019/2020. Med henvisning til samarbeidsavtalen mellom Trøndelag Fylkeskommune og Sametinget ser vi det som naturlig at man i felleskap realiserer dette kulturløftet for sørsamisk område.

Røros kommunen har over tid fremstått som en noe passiv eier av *Aajege*, og i begrenset grad engasjert seg i senterets aktivitet. Dette kan nok skyldes at den regionale eierskapsmodellen har fremstått som uforpliktende for kommunen, og andre har sørget for at arbeidet ble gjort og finansiert. Nå som kommunen har blitt en del av forvaltningsområdet for samisk språk har behovet for utvikling og forankring av aktiviteter og oppgaver aktualisert et tettere samarbeid mellom kommunen og *Aajege*. Både fra kommunens side og *Aajege* er det nå en forståelse for at et slikt samarbeid må formaliseres og det jobbes med en aktivitetsplan. Selv om kommunen nå viser stor velvilje mener informanter at det skorter på kulturkunnskap i organisasjonen. Det er behov for opplæring på mange samiske tema rettet mot flere målgrupper. Ansatte har behov for å kunne noe grunnleggende om språket, kulturen, tilstedeværelsen i området over tid, og ikke minst om reindrifta og dens behov. Slik sett burde hele kommuneadministrasjonen og ansatte i virksomhetene fått et innføringskurs i samisk kulturkunnskap, dette inkluderer også lærere, barnehageansatte og helsepersonell.

SANKS (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus) har også (i tillegg til Snåsa) et avdelingskontor på Røros med to ansatte. De ansatte har ansvar for å følge opp samiske pasienter med varierende grad av sørsamisk språkbeherskelse. Pasienter gir uttrykk for en stor sorg når de ikke kan bruke språket, og har følelser knyttet til skam og nedvurdering av egen mulighet til å bære språket videre. Traumer er ofte knyttet til negative opplevelser med fornorskning og fornektning av egen samisk kulturbakgrunn. En annen viktig oppgave ved kontoret er å delta på ulike arenaer for å informere helsearbeidere om viktigheten av kunnskap om samisk kultur og hvordan fornorskningen har påvirket samiske pasienters helse. Et slikt eksempel er nettverksseminaret «Samisk kulturforståelse i helse- og sosialtjenesten» som ble arrangert på Stjørdal i slutten av januar

2019. *Aajege* arrangerte dette i samarbeid med Sametingets samisk helse- og sosialfaglig nettverk, med blant annet faglig støtte fra SANKS. Nettverksseminar er den viktigste møteplassen for samiske helsearbeidere i det sørsamiske området, og en viktig arena for kunnskapsformidling og -utveksling, samt nettverksbygging.

Rørosmuseet er ikke formelt en del av det samiske museumsnettverket, men har utstillinger om samiske tema og en ansatt som har et spesielt ansvar for å følge opp det sørsamiske innholdet. Eksempel på utstillinger er samisk handverk, historiske og nåtidige fotoutstillinger. De har også arrangementer for barn. Museet brukes også til formidling av forskning på samiske tema, og er ofte samarbeidspart til andre samiske institusjoner ved kulturarrangement som samefolkets dag og festivalen *Raasten Rastah*.

Raasten Rastah er en sosial og kulturell møteplass, en sørsamiske festival som arrangeres annet hvert år på Røros. Festivalen ble utviklet etter at Røros hadde fått nytt kulturhus «Storstuggu» i 2000, og har i disse årene vært en viktig kulturell markør i det Rørossamiske området. Den trekker også inn et betydelig antall aktører fra svensk side. Festivalen har en ansatt. Målgruppen er den sørsamiske befolkningen (særlig barn og unge), men skal også være en formidlingsarena om samisk kultur for hele befolkningen. Det er seminarer med foredrag og debatter om aktuelle temaer. Videre er det ulike kulturarrangement i form av konserter, diskotek, teater, kino osv. Den samiske kulturen vises også fram gjennom ulike utstillinger.

Flere informanter trekker fram denne festivalen som en møteplass hvor familien samles og kommer tilreisende fra andre deler av det sørsamiske området. Det er også en arena hvor en kan høre og snakke samisk, et sted hvor det er litt «ufarlig» å vise sin bakgrunn. Det er også en arena som brukes av skolene, og elever med samisk på hjemmeskole og fjernundervisning har ofte samlinger lagt til festivalen. Slik blir den en møteplass hvor ungene kan treffe elever fra andre områder, praktisere språket i et trygt miljø og bygge bånd.

Fylkesmannen i Trøndelag sin Reindriftsavdeling har også kontor i Røros med 4 ansatte. Som ved kontoret i Snåsa blir det opplyst at all kontakt med reindriftsutøvere skjer på norsk, og det er ingen ansatte som behersker sørsamisk. Kontoret er derfor ingen arena for bruk av det sørsamiske språket.

Til sammenligning med Snåsa er det samiske institusjonsmangfoldet på Røros mindre, og det er spredt uten en naturlig samlende fysisk enhet (slik *Saemien Sijte* er på Snåsa). Likevel synes det innlysende at *Aajege* kultur og språksenter er tyngdepunktet både med sin størrelse (antall ansatte), sin kompetanse og med sin omfattende virksomhet. Mange av våre informanter fremhever *Aajege* som katalysator for mye av det positive som har skjedd med det samiske språket og en økende interesse for å ta språket tilbake. Gjennom flere typer språkkurs som er tilpasset ulike målgrupper har alle en mulighet til å finne sin vei. Dessuten blir språkkafeene trukket fram som arenaer hvor alle kan snakke med det språklige utgangspunktet de har.

Likevel er det flere voksne som sier at det er vanskelig å stå fram som samisk i majoritetssamfunnet, og bruke språket der det er mulig fordi en ikke vil stikke seg ut. Det er fremdeles hos mange en frykt for å bli oversett, uglesett og kommentert av

majoritetsbefolkningen. Informanter nevner også at enkelte kan mer sørsamisk enn de gir uttrykk for, men klarer ikke å komme over kneika fra passiv til aktiv språkbærer. Her nevnes episoder hvor en har blitt rettet på av sterke språkbærere, og finner det best å lukke munnen. Andre trekker fram sterke språkbærerne som store forbilder, og som ikke lar en sjanse gå fra seg til å bruke og vise språkets betydning. De står på dag ut og dag inn for å kreve sin, og sine barns rettigheter. Dette oppleves som belastende og slitsomt, men skal en ta ansvar for å føre språket videre krever det en stor personlig innsats. Flere slike forbilder trekkes fram, både eldre, middelaldrende og ungdom. Det er også håp om at forvaltningskommunestatusen kan føre til at rettighetene kommer mer «automatisk», uten en evig kamp med stort personlige engasjement.

Få sterke språkbærere fører til stor etterspørsel etter sørsamisk språkkompetanse. *Aajege* har bidratt til at mange har formalisering sin kunnskap gjennom kurs og åpnet veien til andre utdanningsmuligheter. Likevel er det stor mangel på språkkompetanse i barnehage, skole og i samiske institusjoner, og en kamp om de beste hodene. Dette fører til en viss konkurranse, og hvor overgang til andre arbeidsgivere fører til at nye må rekrutteres for å fylle stillingene. Informanter mener at dette er et voksende arbeidsmarked og håper også ungdommen som har samisk på skolen ser at dette er en mulighet. Kanskje er det behov for ekstra gulrøtter som høyere lønn for spisskompetanse og stipendordninger for de som går videre og kvalifiserer seg mot «plikttår» i kommunen.

8.3 Samisk institusjonsutvikling i Trondheim

Foreløpig er det få samiske institusjoner i Trondheim kommune. Sverresborg museum inkorporerte som første museum sørsamisk kultur og historie i sine samlinger og sitt satsingsområde i 1935 (Sverresborg museum 2019). Sverresborg har vært og er en viktig aktør og møteplass for den sørsamiske befolkningen i byen, ikke minst i forbindelse med den årlige samiske nasjonaldagsfeiringen 6. februar, slik vi har fått inntrykk av i våre intervjuer. Det er også populært å låne den samiske kulturkisten (Trondheim kommune) og be om *Saemien Sijte*-tjenester ute til skoleklasser i denne perioden. Dette er krevende å dekke, men det er et uttrykk for kunnskapsbehov både blant lærere og elever. Kunnskapsetterspørselen oppleves med andre ord å være konsentrert.

Her kan også nevnes at en stor andel av barnehagestyrerne i den ferske undersøkelsen til Fagerholt mfl. (2019) som er gjort på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet uttrykker behov for samisk støttemateriell for å understøtte de samiske prioriteringene i rammeplanen, og dette gjelder spesielt arbeidet med samisk kultur i barnehagen. Kun 20 prosent av barnehagestyrerne i det nasjonale utvalget mener det ikke er behov for denne typen støttemateriell.

Som «storbyen» for mange sørsamer, både for permanent og midlertidig bosettelse, har det over tid oppstått behov for tilbud og tjenester. Dette skaper en grobunn for samisk institusjonsutvikling. Selv om *Tråante 2017*, ikke er en permanent institusjon utgjør arrangementet et vendepunkt i byens (både kommunens administrasjon og politikere samt innbyggere) holdning til det samiske. Rundt 2010 ble det bysamiske som begrep tatt i bruk av Trondheim kommune, gjennom opprettelsen av prosjektet Samiske rom – Trondheim 2017, og i regi dette prosjektet ble det holdt en konferanse med jubileet i 2017 som tema i

november 2012. Her inngikk deltagere fra samiske organisasjoner og flere aktører fra det offentlige og organisasjonsliv (Trondheim kommune 2013). Sametinget, Trondheim kommune og Sør-Trøndelag fylkeskommune signerte en samarbeidsavtale i 2015, knyttet til det samiske jubileet *Tråante 2017* (Se også Dankertsen og Åhren 2018). Den storstilte hundreårsmarkeringen av samenes nasjonaldag i Trondheim - *Tråante 2017*– får gjennomgående gode skussmål og blir ansett som en svært viktig hendelse for den sørsamiske befolkningen blant samtlige informanter. I løpet av jubileumsuken ble det gjennomført godt over 100 arrangement, for eksempel marked, matopplevelser, konserter, teater, utstillinger, seminarer og konferanser, bokbad, litteratur- og språkdebatter, filmfremvisninger, teater, performance- og danseforestillinger. Det er konkrete oppfølgingsplaner for året 2019, blant annet i samarbeid mellom Trondheim kommune og Trøndelag fylkeskommune.

Vi vil gjerne trekke fram eksempler fra *Tråante* på toneangivende kunst og kulturaktører som bruker og belyser sørsamiske aspekter. Musikeren Frode Fjellheim og kunstneren Sissel Mutale Bergh kan stå som eksempel. I forbindelse med *Tråante 2017* ble det gjennomført mange kulturarrangement, for eksempel inviterte Kunsthall Trondheim til samtale med kunstneren Sissel M. Bergh om sørsamisk-trøndersk språkkontakt. Dette kan stå som et eksempel på nye måter å bringe kunnskapen om den samiske tilstedeværelsen og språkpåvirkningen til et større publikum.

«Sissel M. Bergh er en av de deltagende kunstnerene i gruppeutstillingen «noe beveger seg sakte i en annen retning» på Kunsthall Trondheim. Her stiller hun ut «Lan(d)guage theory» (2017), research-materiale fra sitt bokprosjekt “ajmoeji ajtoedi” (utvasket, utvasket). Bokprosjektet handler om sørsamiske spor og tilstedeværelse langs kysten av Møre og Trøndelag, og undersøker hvordan det sørsamiske språket, som brukes i Trondheimsområdet, har hatt innvirkning på navngiving av steder, dyr, planter og naturlige landskap. Samtalen baseres på boken «Trøndersk språkhistorie» (2008), der teorien om framrykkingshypotesen står til grunn (det vil si at sørsamisk er sett på som et nytt språk i regionen innenfor de siste 400-500 årene). I sin undersøkelse spør kunstneren om det er mulig å skrive trøndersk (språk)historie uten å forske på koblingene mellom sørsamisk og trøndersk. I 2017 er det hundre år siden det første samiske landsmøtet fant sted i Trondheim – *Tråante*. Samtalen inngår i *Tråante 2017*s program».

Samlet sett vil denne typen kulturhendelse og aktiviteter bidra til så vel viktig og fortjent oppmerksomhet som «voksenopplæring» om betydelige og neglisjerte sørsamiske tema i tillegg til å skape opplevelser for både minoritets- og majoritetssamfunnet. I Trondheim er det, som i andre bykommuner med samiske miljøer, andre betingelser for praktisering av språket enn i mer rurale kommuner hvor den samiske bosettingen og næringen har lengre historiske linjer. En av de samiske informantene forklarte at mens det å få praktisert sørsamisk i byen er utfordrende og krever tilrettelegging, er det motsatte tilfellet når hen er hjemme og jobber med rein. Da oppleves norsk som fremmed og lite presist, blant annet fordi det mangler ord som er beskrivende og sentrale for reindrifta. Med blant annet dette som bakgrunn, er et av tiltakene det samiske miljøet etterspør et fysisk samlingssted i Trondheim. Samisk Hus i Oslo trekkes frem som et eksempel på hvordan et slikt fysisk sted kan finansieres og drives. Sverresborg Museum har hittil vært en arena i

Trondheim for kunnskapsspredning om det samiske, og også som et samlingssted for ulike arrangement i det samiske miljøet. Flere av de samiske informantene ønsker imidlertid heller et uavhengig møtested, med en tilhørende stilling. Denne stillingen kan ha ansvar for eksempelvis voksenopplæring/språkkurs og arrangementer, og kan være en ressurs som kommunen kan benytte i spørsmål som omfatter det samiske. Trondheim kommune har relativt begrenset erfaring med å forvalte det samiske, og kunnskapsnivået oppleves som utilstrekkelig. Erfaringene fra Tråante tyder på at mer kunnskap og informasjon fører til mer positive holdninger og en stolthet av det samiske, også i den norske befolkningen. Som det er i dag, forteller informanter at det oppleves som ubehagelig å gå alene i det offentlige rom i kofte eller på annen måte signalisere at man er samisk. Flere etterspør derfor en større synliggjøring av det samiske i det offentlige rom, som for eksempel skilting på samisk. Å se «spor» av sitt eget språk og kultur formidles å være identitetsmessig svært viktig, og noe som ses som et fysisk uttrykk for aksept og inklusjon. Eller som Dankertsen og Åhren (2018) påpeker i sin diskusjon av unge bysamer:

«Den største utfordringen er knyttet til at det fortsatt, med unntak av spesifikke møteplasser eller dager, ikke er tilstrekkelig rom for synliggjøring av samisk språk og kultur i byenes offentlige rom. Selv om det blir stadig større aksept for å være samisk også i en urban kontekst, er det å bruke samisk språk eller samiske klær i byoffentligheten noe som potensielt kan møte reaksjoner. Vi kan derfor si at urbane offentlige rom fortsatt bærer i seg normer for sosial interaksjon som er dominert av majoritetskulturen, hvor samisk språk og kultur er reservert for det private. For samisk ungdom som ønsker å bevare samisk språk og kultur i en urban kontekst, vil det derfor fort oppleves som ubehagelig å bryte med disse implisitte normene. Samtidig gir dagens samfunn muligheter for unge samer som deres forfedre og formødre ikke hadde (...) De er bevisst på at det samiske folkets felles koloniale historie fortsatt preger dem, men de er samtidig klar over at de selv kan påvirke historien i morgen».

Selv om Trondheim ligger i det sørsamiske språkområdet, er det trolig flere som snakker nord-samisk enn sør-samisk i byen, noe som både er en ressurs og en utfordring for det sør-samiske. Fra det samiske miljøet understrekes det at det samiske er ett folk og en kultur, og at språkforskjeller og andre forskjeller er noe de må takle gjennom opplæring og kunnskapsformidling internt. Flere i miljøet har lært seg begge språk, om ikke flytende, så tilstrekkelig til å hilse eller ha enkle samtaler. Blant yngre samer brukes teknologien aktivt, som sosiale medier (både Facebook, Instagram og Snapchat nevnes) og podcast, og de trekkes frem som viktige språkarenaer hvor begge de samiske språkene praktiseres – men hvor det nord-samiske som regel dominerer.

I 2016 ble det opprettet en samisk studentforening for å bidra til et samlingspunkt for samiske studenter i Trondheim, for å «bruke hverandre som et kontaktnettverk og for å møtes, men også for å fremme samisk kultur i studentmiljøet» (Se også NRK 2016). Her inngår unge voksne fra både det sør-, nord, og lulesamiske området, men som det påpekes i et oppslag i Trondheimsstudentenes eget blad *Under Dusken* (2016) har nettopp «området rundt Trondheim» en lang historie som det sørsamiske kjerneområdet.

Det sørsamiske språk og miljø fortjener et løft, og det løftet håper vi å kunne bidra med. Vi heter for eksempel *Saemien Studeenth Tråantesne* (SST), som er sørsamisk og betyr Samiske Studenter i Trondheim» (ibid.).

I januar 2019 ble det opprettet et nytt lokallag av Norske samers riksforbund - NSR i Trondheim. Lokallaget av NSR, Sør-Trøndelag og Hedmark sameforening, dekket fram til dette et stort geografisk område, og det var vokst fram et behov og ønske om en egen forening i Trondheim og omegn. Navnet på foreningen er *Tråante Davjen Saemien Siebre*. I en nyhetssak om etableringen sies det at organisasjonen vil være et møtested for alle samer i byen. Uten en slik arena har man ikke et sted å møtes for å ivareta språk, kultur og identitet. Dette er viktig også for å synliggjøre den samiske historia og tilstedeværelse i byen. Det er her det første samiske landsmøtet ble holdt. Det forplikter. Leder i NSR, Runar Myrnes Balto, som deltok på møtet, sier at i store kommuner som Trondheim er det ofte behov for ei vaktbikkje. Det viktigste er likevel å gjøre det trygt for alle samer å ha en fot innenfor foreninga (Sagat, 30. januar 2019).

8.4 Samisk institusjonsutvikling på fylkesnivå - Trøndelag

Samisk råd er et eksempel på utvikling av en ny samisk plattform på fylkesnivå. Samisk råd er Trøndelag fylkeskommunens rådgivende organ for samiske spørsmål og saker, ble opprettet i 2018, og vil møtes to ganger i året. Det har 15 representanter fra sørsamiske interesseorganisasjoner og representanter fra fylke og kommuner, og har en bred sammensetning fra hele Trøndelag. Rådet skal være en ressurs i fylkeskommunens arbeid med å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv. Rådet er også et samarbeidsforum hvor fylkeskommunen og andre aktører møtes for å dele informasjon og diskutere strategier i det samiske arbeidet. Blant annet er det en viktig arena for forankring og jevnlig drøfting av samarbeidsavtalen mellom Sametinget og Trøndelag fylkeskommune (2018). Høsten 2018 la rådet sitt møte på Røros i forbindelse med festivalen *Raasten Rastah*.

8.5 Samarbeid over grensen – kontakt mot svensk side

Som påpekt ved flere anledninger synes det å være mye kompetanseutveksling og sosiokulturell samhandling på tvers av landegrensen innenfor det sørsamiske området. Dette utvider rekrutteringsområdet til stillinger som krever sørsamisk språk og kulturkompetanse, og det utvider valgmulighetene til høyere utdanningstilbud. Men, vi har også eksempler på både prosjektrettet og mer faste samarbeidsrelasjoner over grensen, som bygger på historiske kontaktmønstre.

I perioden 2008-2012 ble det gjennomført et språkleirprosjekt i det sørsamiske området med finansiering fra Interreg, Sametinget og daværende kommunal og moderniseringsdepartementet og der Fylkesmannen i Nordland samarbeidet med Samekolestyrelsen i Sverige. Språkleirene ble arrangert to ganger i året og mellom 60-80 sørsamiske elever fra hele det sørsamiske området deltok på disse ukeslange samlingene (Solstad og Dankertsen 2015): «Elevene i sørsamisk område la særlig vekt på at de synes det er viktig å bli kjent på tvers av riksgrensa og at det var artig og sosialt å delta» (op.cit: 150). I tillegg til å være motiverende og virke mht. språklæring har altså disse leirene hatt stor betydning for den sørsamiske kulturtilknytningen, ifølge Solstad og Dankertsen (2015).

Ankarede - Åanghkerenjeeruve - er en tradisjonell samisk samlingsplass – lokalisert vel 15 mil nordøst fra Snåsa på svensk side i Strömsund kommune. ”Där vägen tar slut och fjällen börjar, där ligger Ankarede. I Ankarede möts människor. Så är det idag och så har det också varit under lång tid”.⁷ Her arrangeres det et årlig julemarked første helgen i desember og det er tradisjon for å samles over flere dager rundt feiringen av midtsommer: Det er en godt innarbeidet tradisjon for sørsamiske ungdommer å møte på stedet (jf. Mathisen mfl. 2017) og som det påpekes av flere informanter, «der hører man språket». Det fremheves rent generelt – og på bred basis - som kjempeviktig å møtes på tvers av grensene i det sørsamiske området, både med tanke på handling og marked for samiske produkter, men også som relasjonell arena.

I 2018 var det 100 år siden det første samiske landsmøtet på svensk side av *Saepmie*, og møtet ble holdt i Östersund (Staare på sørsamisk), i februar 1918. Som ledd i markeringen ble det gjennomført en jubileumsuke i Staare i begynnelsen av februar 2018. På jubileets nettside – Staare.no, fremgår det at man «samlas samiska organisationer i stan för möten, firande, föredrag och kulturella aktiviteter öppna för allmänheten, bland annat i samarbete med lokala aktörer (...) Landsmötet 1918 var det första samlade steget mot demokrati och en samisk riksorganisation på svensk sida av *Saepmie* (...) inspirerat av det som skedde i Trondheim året innan”. Flere av våre informanter deltok i feiringen og det er også etablerte samarbeidsrelasjoner mellom flere av de samiske institusjonene på norsk og svensk side av det sørsamiske området,⁸ blant annet med tanke på oppfølging av det gode arbeidet som ble lagt ned av en rekke personer, organisasjoner og institusjoner i forbindelse med *Staare 2018* og *Tråante 2017*.

8.6 Oppsummering samiske institusjoner

Samisk institusjonsbygging er en viktig del av å styrke språkbruken i samiske lokalsamfunn, og institusjonene er viktige både for sine direkte funksjoner, men også som arbeidsplasser som krever spesialisert og erfaringsbasert kunnskap og utdanning. I kapitlet har vi redegjort for samiske institusjoner i det sørsamiske området og drøftet hvilken rolle de har for å styrke språkarbeidet og den samiske identiteten hos den samiske befolkningen. Videre institusjonsutviklingen i Snåsa, Røros og Trondheim, samt kort institusjonsutvikling på fylkesnivå er diskutert.

Gielem nastedh er et språksenter under «enhet for samisk språk og kultur» lokalisert i Snåsa. Senteret tilbyr blant annet voksenopplæringskurs, men opplyser at språkopplæringen begrenses noe av trange budsjetter. Et viktig område for senteret er produksjon av fag- og skjønnlitteratur, og her samarbeides det bredt både geografisk og institusjonelt. Til og med ved det nasjonale museet for sørsamisk språk og kultur, Saemien Sijte, er norsk stort sett arbeidsspråket, og å skape flere språkarenaer tilpasset ulike målgrupper trekkes frem som sentralt. Etter 50 år med samisk skole og 10 år som forvaltningskommune ser man i Snåsa nå tendenser til et mer levende språk, og i den sammenhengen fremheves overgangen mellom barnehage og skole som svært viktig.

⁷ Kilde: <https://southlapland.com/ankarede> lastet 29.1.19

⁸ Kilde: <http://staare2018.se/om/> lastet 3.2.19

Aajege- samisk språk- og kompetansesenter har hele det rørossamiske reindriftsområde som nedslagsfelt (og inkluderer 14 kommuner i trekanten Meråker, Trollheimen, Engerdal), og har følgelig en mer regional tilnærming med to fylkeskommuner i tillegg til Røros kommune på eiersiden. Det påpekes at samarbeidet mellom *Aajege* og kommunen bør formaliseres og at den samiske kompetansen i kommunen bør styrkes. Senteret har en viktig rolle i opplæring på videregående nivå, og Røros videregående skole er arbeidsgiver for de ansatte. Lokaliseringen på den videregående skolen har bidratt til å skape et godt arbeidsmiljø og språklig fellesskap for de ansatte. Det trekkes blant annet frem som positivt at språksenteret er fleksibelt og tilpasser språkkurs til ulike målgruppers behov, samt at de arrangerer språkkafe. Behovet for et felles møtepunkt ble møtt av Trøndelag fylkeskommune, som nå er i ferd med å reise et nytt bygg hvor *Aajege* vil flytte inn.

Det er flere øvrige samiske institusjoner og arbeidsplasser både i Snåsa og Røros, blant annet Fylkesmannen i Trøndelag sin reindriftsavdeling, og samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus - SANKS. Informanter viser til helsesektoren i Snåsa som språklig «forgangssektor», og generelt til koplingen mellom språk og helse i regionen.

Raasten Rastah, som arrangeres på Røros annet hvert år og *Tjaktjen Tjåanghko*, som arrangeres på Snåsa annet hvert år trekkes frem som svært viktige kulturelle møteplasser i det sørsamiske området, særlig for barn og unge, men også for å møte slekt og folk på tvers av generasjoner. For hele regionen gjelder det at sterke samiske språkbærere har en sentral, men noen ganger kontroversiell funksjon.

Som «storbyen» for mange sørsamer, både permanent og midlertidig bosatte, har det i Trondheim kommune over tid oppstått behov for tilbud og tjenester, som for eksempel etterspørsel etter mer samisk kompetanse og støttemateriell i skoler og barnehager. Trondheim kommune huser foreløpig få samiske institusjoner, og slik etterspørsel skaper grobunn for samisk institusjonsdannelse. Sverresborg Museum er en av få aktører i kommunen som hittil har formidlet samisk kultur og historie i byen. Arrangementet som markerte hundreårsjubileet for samenes nasjonaldag, *Tråante 2017*, nevnes imidlertid som et vendepunkt i byens holdning til det samiske. Denne typen kulturhendelse og aktivitet trekkes frem som viktig «voksenopplæring» om betydelige og neglisjerte sørsamiske tema, i tillegg til å skape opplevelser for både minoritets- og majoritetssamfunnet. Fra det samiske miljøet i Trondheim etterspørres også et «samisk hus», et møtested for praktisering av språk og formidling av kultur, samt skilting eller annen markering av samisk tilstedeværelse i Trondheim.

På fylkesnivå er Samisk råd, opprettet i 2018, Trøndelag fylkeskommunens rådgivende organ for samiske spørsmål og saker. Rådet har representanter fra sørsamiske interesseorganisasjoner, fra fylket og kommuner, satt sammen fra hele Trøndelag, og skal være en ressurs i fylkeskommunens arbeid med å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv. Om det ikke kan sies å være et omfattende institusjonelt samarbeid, er det relativt mye samisk kompetanseutveksling og sosiokulturell samhandling mellom norsk og svensk side i det sørsamiske området. Det fremheves som svært viktig å møtes på tvers av grensene, både med tanke på handling og marked for samiske produkter, men også som relasjonell arena og møteplass rent generelt.

9 Samiske næringers rolle for bevaring og videreføring av sørsamisk språk

Selv om det historisk både har vært en sjøsamisk og bygdesamisk kultur i området, er denne helt forsvunnet og assimilert med majoritetsbefolkningen. Reindrifta er derfor en av få samiske markører i det sørsamiske området, både som næring og sysselsetter, men også som kultur- og språkbærer. Dette kapittelet vil ikke gå dypt inn i historien til reindrifta i det sørsamiske område, men det er viktig å vite at reindrifta har ulike rammebetingelser og utfordringer i ulike geografiske områder, og at dette påvirker både holdninger og muligheter til bruk av samisk språk både i og utenfor reindrifta.

Reindrifta i de sørsamiske områdene er organisert i 16 ulike reinbeitedistrikt som strekker seg over et enormt område fra Saltfjellet i nord til Hedmark i sør (se kart). I de tre geografiske områdene vi har spesielt fokus på i denne rapporten har reindrifta ulike historier og driftsformer. Dagens grenser mellom reinbeitedistrikt og mot yttergrensen for reindrift er blitt til gjennom flere hundre års kamp om arealer og samkvem med ulike brukere og myndigheter. Særlig i områdene sør for Trondheim har det vært konflikter knyttet til arealbruk, mange har endt i rettsapparatet.

All utmark innenfor Snåsa kommunes grenser benyttes av reindrifta. Reindrifta er kjent og akseptert i lokalsamfunnet, og konfliktnivået er minimalt. Tre reinbeitedistrikt har sine beiteområder i kommunen, men alle opererer over flere kommunegrenser. *Låarten sijte* holder til øst i kommunen, *Skæhkere sør* i kommunen og *Tjåehkere* i nord.

To reinbeitedistrikt driver innenfor Røros kommunes grenser; deler av *Gåbrie sijte* og Femund som er vinterbeitedistrikt for *Gåbrie* og *Saanti*. Vestlig del av kommunen, med kommunesenteret ligger utenfor reinbeiteområdet. Reindrifta i området har opplevd mange opprivende konflikter med bønder, særlig når rein kommer over i den delen av kommunen som ikke er definert som reindrifftsområde. Konfliktnivået påvirkes ytterligere av at andre arealinteresser knyttet til gruvedrift og kulturminner, hytteutbygging og turisme presser på. *Svahken sijte* holder til innenfor Engerdal kommunes grenser, og har sitt helårsbeite i den nordlige delen av kommunen øst for Femunden og opp mot svenskegrensa. Distriktet har 6 sidaandeler som alle har bostedsadresse i bygda Guttu et par kilometer fra Elgå. Konfliktnivået i lokalmiljøet er minimalt, men utenfor er det liten kunnskap om reindriffts behov. I alle tre kommunene er reindrifta berørt av bestemmelser for nasjonalparker eller verneområder som begrenser reindriffts ferdsl. Økt ferdsl og tilrettelegging for turisme vanskeliggjør utøvelsen av reindrift. I 2018 bestod sørsamisk reindrift av 85 ulike sidaandeler med til sammen 449 reineiere og et reintall på 33.550⁹. Tall fra den ikke-samiske reindrifta i Trollheimen er holdt utenfor.

⁹ Tall er fra Landbruksdirektoratet. Ressursregnskap for reindriftnæringen. Rapport nr. 30/2018 01.12.2018

Våre informanter uttrykker at reindriften er bærebjelken i deres samiske identitet og det blir hevdet at alle sørsamer har en tilknytning til reindriften gjennom slektskap. Selv om ikke alle har en regelmessig kontakt eller deltar aktiv, er det et sted hvor familien møtes. Flere informanter vektlegger reindriftenes rolle i overføring av kunnskap fra eldre til yngre generasjon gjennom praktiske gjøremål. Aktiviteter på fjellet som reinsamling, merking og slaktning, er en arena for å gjøre ting sammen og overføre både kultur, fagkunnskap, faguttrykk og språk. Denne overføringen skjer hovedsakelig innen familien, og slik vi tolker det finnes det ulike praksiser, både i geografien, men ikke minst mellom generasjonene. Reindriften som språkarena brukes også av skole, barnehage, og kurstilbydere ved at deler av undervisningen/samlinger legges til aktiviteter i reindriften på fjellet. For eksempel deltar alle ungdomsskoleelever på Snåsa på reinslaktning, og språksenteret trekker inn kompetanse fra reindriften når de holder kurs. Vi kan for eksempel lese på språksenterets hjemmeside: «*Gielem nastedh* inviterer til gielebiesie med tema Kaffeostkoking og Bovtsenguelmie». Her dreier det seg om språkbad gjennom aktiviteter knyttet til matlaging og bruk av begreper om reinens anatomi.

Samtidig som informanter sier at det er i reindriffta du hører sørsamisk språk i bruk, kommer det fram at dette i hovedsak dreier seg om ord og uttrykk knyttet til reinen og reindriffts-faglige termer. Disse ordene og termene finnes ikke på norsk/svensk, og det vil ikke være mulig å snakke om disse temaene uten å gjøre det på sørsamisk. Ordene og termene er overført fra eldre generasjoner og levendegjøres gjennom utøvelsen av aktiviteter i reindriffta. Slik utvikles også språket innenfor konteksten reindrift. Reindrifften er et praksisfellesskap, og reindrifftsspråket anses av mange som svært levende i denne konteksten, men her er det varierende synspunkter. Blant annet blir det sagt at kommunikasjonsspråket i hovedsak er norsk eller svensk, og at de sørsamiske ordene og uttrykkene bare brukes når en kommer inn på fagtermer og forhold rundt reindriffta. Her er det trolig geografiske forskjeller, og en informant mener at norsk/svensk som kommunikasjonsspråk har tatt mer over i de Rørossamiske reindrifftsområdet enn i områdene rundt Snåsa.

Her er det også forskjeller mellom generasjoner, der de eldre som har hatt sørsamisk som morsmål i større grad bruker språket også som kommunikasjonsspråk seg imellom i reindriffta. Det er også informanter som trekker fram at generasjonen som lærte sørsamisk før sørsamisk ble et skriftspråk i skolen, er i ferd med å dø ut, og det er et stort behov for å dokumentere både denne generasjonens språkpraksiser og hvordan denne er knyttet til reindriffta. Det vises også til kompetansemiljøer som har samlet reindrifftsrelaterte uttrykk gjennom dokumentasjonsprosjekt. *Gielem nastedh* på Snåsa har for eksempel jobbet med reinens anatomi, mens *Aajege* på Røros har utgitt hefter om reinmerke og kalvemerking.

Utfordringen er at de yngre generasjonene i reindriffta ikke er like sterke språkbærere. Generasjonsskifte i reindriffta påvirker derfor språkbruken og språkutviklingen i næringa, men også i den yngre generasjonen er det ulike holdninger til egen rolle som språkbærer og språkoverfører. En informant har observert at en del yngre får en mye mer bevisst holdning til dette når de selv stifter familie og får barn. Da først ser de betydningen av å opprettholde og videreføre språket til sine barn, og må kanskje gå på kurs for å klare denne oppgaven.

Unge sørsamer med mulighet til å gå inn i reindriffta står over viktige valg for seg selv og etterkommerne. Forventningene og presset fra familien om å overta kan oppleves som vanskelig, og informanter vektlegger at enhver må finne sin egen vei og utforske muligheter for å kombinere yrket med annen tradisjonskunnskap eller andre yrker. Ektefellen skal også ha et levebrød. Informanter nevner også at rovdyrsituasjonen med store økonomiske tap skremme unge bort fra å gå inn i næringa. Hvis en aksepterer stort rovdyrpress over tid vil reindriffta kun bli et «museum» hvor naturgrunnet og språket går tapt. Reindriffta kjemper også en daglig kamp om tilgang på arealer med hytteutbyggere, veiutbygging, kraftutbygging. Historiens størst vindkraftutbygginger på Fosen vil ha katastrofale følger for reindriffta i området og aktualiserer at storsamfunnet ikke overholder forpliktelsene som følger av at Norge har ratifisert FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter. Dette er ikke bare et spørsmål om tap av landområder for de berørte reinbeitedistrikt, men noe som påvirker framtidige generasjoners mulighet til å fortsatt utøve den tradisjonelle næringa. Det rammer det samiske folket som gruppe. Saken har mobilisert det sørsamiske samfunnet både i og utenfor reindriffta, og særlig ungdommen har vist et stort engasjement. Informanter vektlegger at næringas eksistensgrunnlag er truet, og på grunn av den sterke koblingen mellom sørsamisk reindrift og språk, er også språket og kulturen truet.

Vi har tidligere i dokumentet nevnt at det de siste årene har vært ansatt en konsulent i Røros kommune som jobber med å sikre reindriftas interesser i arealplansaker, en slik stilling er nå også opprettet i Snåsa kommune. Oppgaven er å informere ulike aktører om reindriftas behov og komme tidlig i dialog med utbyggingsaktører og andre arealinteresser for å hindre at konflikter oppstår. Disse tiltakene kan ha god effekt i de to aktuelle kommunene, men slikt fokus mangler i de fleste andre kommunene i det sørsamiske reindriftsområdet.

Reindriftas betydning for det sørsamiske språkets overlevelse er udiskutabel, men reindrift handler selvfølgelig også om kjøttproduksjon, og mulighet for en bærekraftig reindrift med økt verdiskapning. Informanter trekker fram eksempler på vellykkede satsinger som *Rørosrein* hvor reinkjøtt er en del av markedsføringen av Rørosregionen og fjellregionen. Slik kan reindrifta være med på å «brande» regionen og samtidig styrke eksisterende - og skape nye - arbeidsplasser i tilknytning til reindrifta.

9.1 Utøvelse av samisk håndverk og kobling til språkpraksis

I tillegg til reindrifta er håndverk/duedtie en viktig samisk næring, og det finnes flere dyktige duedtieutøvere i det sørsamiske området som har det som hovedinntekt eller biinntekt. Wilks design har lange tradisjoner som familiebedrift både innenfor tradisjonell og moderne myksløyd. En av to søstre, Malin Wilks, som driver kombinasjonen reindrift/duedtie som blant annet har modernisert det tradisjonelle gjennom produksjon av interiørartikler, skriver på sin hjemmeside «Å være kreativ for meg er en måte å uttrykke seg på og vise identitet. Gjennom de gamle samiske håndverkstradisjonene har jeg fått utviklet min stil til noe som passer min tid. Det å skape noe som viser det samiske i en moderne tid, har vekket min interesse for design.» Andre informanter omtaler disse som viktige forbilder med tanke på ivaretagelse og utvikling av samiske designtradisjoner.

Duodjeinstituhtta har som mål å fremme næringsutvikling med utgangspunkt i tradisjonell samisk håndverk, og skape økt sysselsetting basert på samiske husflidstradisjoner. Instituttets region-sør avdeling på Snåsa tilbyr rådgivnings- og opplæringstjenester i samisk tradisjonshåndverk ovenfor utøvere i 42 kommuner (jf. også kapittel 8.1). To ansatte er spesialisert i henholdsvis myksløyd og hardsløyd. Instituttet er del av en lærlingeordning og bidrar til næringsutvikling, eksempelvis i form av kunnskapsdeling, tilgjengelig spesialverktøy og nødvendige maskiner. Informanter i miljøet opplever det som krevende å motivere ungdom til duedtie, men det fortelles om et spesielt godt miljø rundt samisk tradisjonshåndverk i svenske Jokkmokk ved «Samernas utbildningscentrum». Mange av de yngre i det sørsamiske området som er interessert i en utdanning i denne retningen, velger å gå på denne skolen. I tillegg til utdanningsmuligheter innenfor sløyd, er det mulig å studere samisk språk, reindrift og samisk mathåndverk. Institusjonen må anses som betydelig for ivaretagelse av (sør)samisk kultur, næring og språklige fellesskap på tvers av land- og språkgrensene i *Saepmie*, se for øvrig Mathisen mfl. (2017). Instituttet på Snåsa samarbeider med språksenteret og skoler om fellesopplegg rundt håndverkpraksis og språk. Slik er det mulig å delta på kortere kurs uten forkunnskaper for de som vil prøve ut håndverket. Et viktig verktøy for å jobbe med kombinasjonen språk/håndverk kom i 2018 med en etterlengtet fagbok med en detaljert illustrert ordbok som beskriver råvarer og produkter innenfor sørsamisk duedtie.

Duedtieutøvere driver ofte på deltid og som kombinasjonsnæringer, og salg foregår gjerne via venner/bekjente og på messer. Noen har også nettsalg. Som i andre samiske områder kan det oppstå spenninger mellom utøvere som produserer duedtie som hobbyvirksomhet og selger billig, og de som driver profesjonelt og må ta høye priser for kvalitet. Det er ofte utstillinger av duedtie på Saemien Sijte, og i forbindelse med festivaler og markeder. Dette er også en arena for salg. Det finnes en egen sørsamisk sløydforening/duedtie med mange medlemmer, og lokale organisasjoner med koordinatorene i blant annet Snåsa, Rørossamisk område og i Trofors. Flere informanter trekker fram viktigheten av å sy sin egen kofte (Gapta), og at aktiviteten særlig er høy fram mot konfirmasjonstid. Flere ulike aktører tilbyr kurs. Blant annet inviterte *Aajege* til kurs i mønsterkonstruksjon for gapta/kofte i november 2018. Målet med kurset er å lære hvordan man konstruerer og tilpasser eget mønster for gapta. Slike kurs er ofte en arena for å praktisere språket og lære faguttrykk fra kursholdere og hverandre.

Attraksjonen Bøla, blant annet med en svært kjent reinhelleristning og med et serveringssted som ble overtatt av Saemien Sijtie i 2018, anses som en arena hvor flere informanter ser et betydelig potensial for koblinger mellom ulike samiske institusjoner og næringsaktører innenfor reiseliv, design og kunsthåndverk og reindrift. Mellom 20- og 30 tusen turister er innom Bøla i løpet av året, og denne attraksjonen kan videreutvikles.

9.2 Oppsummering samiske næringers betydning for språkutvikling

Reindriften er og blir grunnsteinen for bevaring og utvikling av sørsamisk språk og kultur. Reindriften utfordres av en rekke eksterne trusler knyttet til kamp om arealer og industriutbygginger i reinens områder, samt rovdypproblematikk og økt ferdsel i utmarka gjennom motorisert ferdsel, turisme og fritidsbruk. Dette gjør framtida usikker for de unge som må vurdere om de vil inn i og videreføre næringen.

Tradisjonene med å kombinere reindrift med duedtie videreføres både i tradisjonelle og nye former gjennom moderne design og kunst. Reindriften er ofte produsent av råstoff til duedtie gjennom skinn og bein. Dataene viser at flere utøvere er engasjert i ulikt arbeid, ikke bare å produsere for eget bruk og salg, men også å videreføre kunnskapen gjennom kurs, opplæring, dokumentasjonsprosjekt og formidling. I dette arbeidet er språket og overlevering av uttrykk knyttet reindriften og håndverket viktig.

10 Familien som arena for språkbruk

Å skrive om hvordan sørsamisk språk praktiseres i familiene er ingen enkel oppgave da hver familie er unik. Likevel ser vi konturer av noen hovedtrekk som er sterkt knyttet til ulike generasjoners møte med skoleverket og effekter fornorskingspolitikken hadde for språkskiftet. Egen oppvekst, opplevelser, holdninger og tilgjengelige tilbud former ønsker og mulighet til språkoverføring fra foreldre til barna.

Våre informanter er foreldre eller besteforeldre til barn som i dag får eller har fått opplæring i sørsamisk i barnehage/skole. Denne muligheten fremheves som svært viktig for både ungenes samiske identitet og språkutvikling, og tilbudet er en forutsetning for å bruke/styrke språket i en familiesituasjon. Disse to arenaene, skole og hjem, er nær knyttet sammen, og synergien mellom dem kan være en viktig faktor for ungenes språkmestring. Det er imidlertid ikke alle foreldre som har mulighet til å skape en ideell språkarena i hjemmet. Enkelte foreldre med samisk bakgrunn har ikke selv fått mulighet til å lære seg sørsamisk på skolen, enten fordi det ikke var noe tilbud på hjemstedet, eller fordi foreldrene valgte dette bort. Noen mangler språkoverføring fra sine foreldre, eller denne overføringen har ikke vært tilstrekkelig for å bli gode språkbærere. Å ønske at barna skal få den muligheten til å lære språket du ikke selv fikk tilgang til, kan være et ledd i å ta tilbake en samisk identitet som var i ferd med å forsvinne.

Andre foreldre kan være mer eller mindre habile språkbrukere gjennom selv å ha hatt sørsamisk som hjemmespråk i oppvekster, og/eller hatt samisk i skolen. For disse er det naturlig å gi ungene mulighet til både å lære språket på skolen og praktisere det hjemme. Men, vi har også møtt foreldreinformanter som for eksempel har fått (deler av) sin skolegang på internatskolen på Snåsa, men ikke fortsatt å bruke språket gjennom ungdommen og tidlig voksenliv. Først når de får barn, ser de nødvendigheten av å ta et aktivt valg for sine barn, men flere opplever at de ikke er godt rustet til å følge opp barnet med leksearbeid og bruke samisk i hjemmet. Løsningen kan da være å melde seg på voksenopplæringskurs eller poenggivende kurs hvis de kan bygge videre på tidligere utdanning. Noen av foreldrene sier at de har deltatt på slike kurs, men det er likevel vanskelig å ta språket i bruk hjemme. Det er for få muligheter til å praktisere.

Foreldrene som kan og ønsker å bruke samisk i hjemmet uttrykker ulike utfordringer. Ønsket om å bruke språket kan være sterkt, men vanskelig å følge opp i det daglige. Norsk blir ofte dominerende i mange sammenhenger, og det er vanskelig å holde på prinsippene om at sørsamisk alltid skal snakkes. Noen løser dette med å ha regler som for eksempel «Rundt kjøkkenbordet prater vi alltid samisk», mens andre steder kan være «frisoner». Utfordringen er å skjerme barna fra digitale medier hvor norsk dominerer. En mor forteller:

Da ungene var mindre passet jeg på å sette på de gamle VHS kassetene med opptak av samiske barneprogram når det var tid for barne-tv. Etterhvert forstod ungene at det var en mye større verden i Tv-ruta som var norsk og etter hvert engelsk. I dag klarer vi ikke lenger å holde ungene unna mobil, nettbrett, PC og TV, og det er veldig lite der som er på sørsamisk.

Foreldre kan være standhaftige og prinsippfaste, og kreve at barna svarer dem på samisk, men opplever likevel at søsken snakker norsk seg imellom. Barn er også forskjellige, og en mor kan fortelle at hun har flere barn der noen har ønsket å snakke og praktisert samisk hele

veien, mens andre har nektet fra første stund og svarer prinsipielt på norsk. Andre barn endrer holdningen til og bruken av språket over tid, gjerne i sammenheng med ungdomstida, men interessen kan også komme tilbake seinere.

Heller ikke i de sørsamiske områdene er alle familier A4 og bygd rundt kun ett hjemmespråk. Ekteskap inngås på tvers av både etniske, språklige og geografiske skiller, oppløses og nye familiekonstellasjoner etableres. Flere av foreldrene vi har snakket med har både sørsamiske og nordsamiske språkpreferanser, enkelte også lulesamiske, og mange har samisk familiebakgrunn fra svensk side. En av foreldrene kan være uten samisk bakgrunn og språkkunnskap; majoritetsspråklig norsk eller fra utlandet. Da kan en i familier for eksempel oppleve at barna snakker nordsamisk med mor, sørsamisk med far, norsk søsken imellom, og svensk med besteforeldre. Dette ble aldri fremstilt som et problem, heller en gjensidig berikelse som gir seg uttrykk i høy grad av «språkelastisitet». Utfordringen lå heller i å få tilpasset opplæring i mer enn ett samisk språk i skolen. Slike eksempler på nordsamer som etablerer seg i sørsamisk områder og lærer seg det sørsamiske språket i tillegg til å videreføre det nordsamiske, må en kunne betegne som en form for multipel språkaktivisme.

For mange av barna er besteforeldres rolle som språkbærere viktig. Selv om foreldre kan ha mistet eller aldri lært språket, kan kommunikasjonen med besteforeldrene være en arena hvor barna som har samisk i barnehage og skole kan praktisere og utvikle sitt språkforråd. Overføring av ord og uttrykk, og andre arenaer for læring gjennom hverdagslige aktiviteter i hjemmet og på fjellet kan bidra til å styrke ungenes interesse og motivasjon for å lære samisk på skolen. Språket åpner for samkvem, fellesskap og kulturoverføring. En del av den eldre generasjon har ikke hatt samisk på skolen, og selv om det har vært hjemmespråk gjennom oppveksten har det gjerne vært et muntlig språk. Dette er en generasjon sørsamer som ble rammet hardt av fornorskningen, segregert i egne internatskoler for samiske barn uten mulighet til å få bruke morsmålet i skolen. Finnemisjonens skole i Havika, Namsos er et slikt eksempel. Dette var før sørsamisk ble skriftliggjort og tatt inn i skolen som fag. Det blir nevnt at disse eldre kan ha utfordringer med å forstå sørsamisk slik det læres bort til barna i skolen i dag. Det kan skyldes dialektforskjeller og utvikling av språket gjennom normering av skriftspråket, men også kvaliteten på undervisningen. Andre besteforeldre har fått sin utdanning i og på samisk på internatskolene på Snåsa, Hattfjelldal og mange har gått videre for å studere samisk ved andre høyere læreinstusjoner. Disse har andre forutsetninger for å forstå barnas undervisningskontekst og støtte opp om barnas språkutvikling. Besteforeldre vi har snakket med uttrykker stort håp for at den yngre generasjon kan redde språket fra å dø ut, og at opplæringen i barnehage og skole er helt nødvendig for å gi språket status og utviklingsmuligheter. De er seg bevisst sin rolle i å motivere og skape arenaer for å praktisere. I enkelte familier vanskeliggjøres slik språkoverføring ved at foreldregenerasjonen ikke har språkkunnskapen, og at overføringen «hopper over» en generasjon.

Andre arenaer for språkpraktisering er kirkelige sammenkomster og menighetsarbeid. Samisk menighet i sørsamiske områder -Saemien åålmege- er etablert som en permanent menighet og et nettverk med ansvarlig prest, diakon og trosopplærer. Flere informanter trekker fram sørsamisk konfirmasjon som en viktig arena for ungdommen, og det er stadig flere som velger dette tilbudet. Menigheten har de siste årene feiret konfirmasjon på Snåsa,

Røros, Stjørdal, Mo i Rana, Mosjøen og i Trondheim. Konfirmasjonsforberedelsene er samlingsbasert og de deltar på leir. Ungdommen får treffe hverandre på tvers av geografien og undervisningen legger vekt på samisk identitet, språk, kultur og samisk kristendomsforståelse.

11 Oppsummering - Sørsamisk område – stort og mangfoldig

Det sørsamiske områdets språklige, kulturelle og næringsmessige felleskap innbefatter et stort geografiske område på norsk og svensk side av landegrensene, med lange avstander, lav befolkningstetthet, fragmenterte miljø og lommer som er sårbare for endringer i rammebetingelser. Dette påvirker koblinger mellom næringsgrunnlag, opprettholdelse av språklige og sosiale felleskap, tilgjengelig kompetanse og møteplasser for ivaretagelse, vedlikehold, utvikling og bevisstgjøring av samisk språk og identitet.

I denne studien har vi sett nærmere på og diskutert sammenhengene mellom sørsamisk språk, kultur og næring ved hjelp av fire kontrasterende caser, henholdsvis to forvaltningskommuner for språk med varierende fartstid (Snåsa og Røros), et bycase (Trondheim) og et prosjektcas (Elgå). Sammenligningen viser at det har betydning å være forvaltningskommune. Det skjerper de kommunale myndighetenes blikk på det samiske, og styrker den samiske befolkningens rettigheter til språkopplæring og språkbruk. Videre setter det i gang prosesser både hos majoritetsbefolkningen og den samiske befolkningen, samt forholdet mellom dem. Elgå-caset viser at det er mulig å gjennomføre språkforsterkende tiltak uten forvaltningskommunestatus, og at opplæringsmodeller må tilpasses konteksten. Trondheims-caset illustrerer de bysamiske mulighetene og utfordringene som følger av at samer også velger å bosette seg i byer og ønsker et tilrettelagte tilbud for seg og sine barn.

Utviklingen og styrking av barnehage tilbud for sørsamiske barn åpner for bedre muligheter for at flere barn kan være funksjonelt tospråklige. Selv om betydningen av et samisk språktilbud i grunnskolen er åpenbar, stilles det spørsmål ved om overgangene er gode nok mellom tilbudene som fins etter grunnskolen, både til videregående og over i høyere utdanning. Dersom den kompetansen barn og unge har ervervet seg gjennom barnehage og grunnskole ikke holdes ved like verken gjennom videre utdanning eller andre språkarenaer, forsvinner den fort. Dette aktualiserer behovet for å se på sørsamisk opplæring som et gjennomgående løp fra barnehage til universitetsstudier. Dagens organisering av den sørsamiske språkopplæringen mangler en overordnet statlig styring som ser de ulike nivåene i sammenheng. Samtidig vektlegges nødvendigheten av å styrke og videreutvikle funksjonen til eksisterende kompetansemiljøer fordi de opererer i sin regionale kontekst og ut i fra de behovene som finnes der. Koblingen av språkkompetanse og fagkompetanse i utdanningen og utviklingen av tilpassede modeller og tiltak for å legge til språk- og kulturfag i fagutdanningen, er en mulighet. Det er ikke bare innenfor en sørsamisk lærerutdanning det er behov for egne løp. Flere informanter viser til modulbaserte modeller (likt det de har ved Universitetet i Umeå) som kan kjøres lokalt og hvor språkutdanningen gradvis bygges opp, som mer passende for det geografisk sett store sørsamiske området.

Det er etablerte nettverk både mellom de samiske barnehagene i Snåsa, Røros og Trondheim, mellom Språksentrene, samt mellom de videregående ressurskolene. Dette er viktig å videreføre. Derimot er det ingen som har ansvar for å skape regionale møteplasser/arenaer for pedagoger og ansatte på grunnskolenivå. Det er også relevant å se nærmere på mulighetene som ligger i å revitalisere sørsamisk pedagogisk grunnskolelærernettsverk som eksisterte for noen år tilbake. Det er behov for å dele erfaringer, og diskutere relevante tema som angår språkopplæring.

Barnas muligheter til samisk opplæring i barnehage og skole fremheves som svært viktig for både ungenes samiske identitet og språkutvikling, og tilbudet er en forutsetning for å bruke og styrke språket i en familiesituasjon. Skole og hjem er to arenaer som er nær knyttet sammen, og synergien mellom dem er en viktig faktor for ungenes språkmestring. Det er imidlertid ikke alle foreldre som har mulighet til å skape en ideell språkarena i hjemmet. Storfamilien, besteforeldre og reindriften som arena for språkutvikling kan alle bidra til at barna blir sterkere språkbærere.

De undersøkte områdene med tilhørende institusjoner og organisasjoner, spiller en betydelig rolle i språkforsterkingsarbeidet. Det er likevel identifisert gjennomgående utfordringer med å rekruttere kompetente medarbeidere med sørsamisk språk- og kulturkompetanse, og det konkurreres i stor grad om de samme hodene. Et mer formalisert samarbeid mellom språkforvaltningskommunene kan skape mulighetsrom med tanke på utnyttning og videreutvikling av eksisterende kompetanse og lansering av tilpassede løsninger og tiltak ovenfor målgruppene. Særlig er det behov for å bistå foreldre som vil ta språket tilbake for å hjelpe sine barn i skolearbeidet og språktreningen, og skape arenaer for språkpraktisering for voksne. Da vil kanskje også flere foreldre velge samiskspråklig tilbud for sine barn.

Reindriftnæringens betydning for sysselsetting, identitet, kulturutvikling og språkutvikling er fremdeles stor, men endringer i ytre rammebetingelser utfordrer yngre generasjoners valg om å gå inn i næringa. Enhver må finne sin vei ut i fra egne interesser, og utnytte de muligheten som ligger i å kombinere reindrift med tilgrensede næringer med verdiskapingsmuligheter. Dessverre er mange reinbeitedistrikt utsatt for store arealinngrep både i beiteland, kalvingsland og trekkleier, og har nådd tålegrensen for fortsatt bærekraftig drift. Dette truer framtidige generasjoners mulighet til å velge reindrift som levevei, noe som igjen truer det sørsamiske språket.

Litteraturreferanser

Angell, Elisabeth, Ivar Lie, Vigdis Nygaard, Margrete Gaski (2014) *Næringsutvikling i samiske samfunn - En studie av sysselsetting og verdiskaping i nord*. Norut Alta rapport 2014:4.

Angell, Elisabeth, Áila Márge Varsi Balto, Vigdis Nygaard, Eva Josefsen, Paul Pedersen (2012) *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*, Norut Alta rapport 2012:5

Dankertsen, A. & Åhren, C. (2018). Er en bysamisk fremtid mulig? Moro, møter og ubehag i en bysamisk ungdomshverdag. Norsk Sosiologisk tidsskrift 6 /2018 (volum 2)

De sørsamiske ressurskolene (2017). Prinsipperklæring om nærundervisning og fjernundervisning i sørsamisk, signert av leder og rektorer ved hhv Sameskolen for Midt-Norge, Grong vgs, Åærjel-saemiej skuvle, Røros vgs, Brekken skole og Aejege – Samisk språk og kompetansesenter.

Duollja, Svenn-Egil, K. (2016). Sørsamisk. Artikkel på Store norske leksikon. Sist oppdatert 25.2.2016
<https://snl.no/s%C3%B8rsamisk>

Fagerholt, R. A., Myhr, A., Stene, M., Haugset, A.S., Sivertsen, H., Carlsson, E., og Nilsen, B.T. (2019). Spørsmål til Barnehage-Norge 2018. Analyse og resultater fra Utdanningsdirektoratets spørreundersøkelsen til barnehagesektoren. TFoU-rapport 2019:2. Steinkjer, Trøndelag Forskning og Utvikling AS

FUB (2017). Vellykket samisk foreldrekonferanse. Foreldreutvalget for barnehager. Se <http://www.fubhg.no/vellykket-samisk-foreldrekonferanse.5961205-206775.html>

Fylkesmannen i Trøndelag (2018). Nord Universitet tilbyr lule- og sørsamisk lærerutdanning, masterstudium grunnskolelærer 1.-7., fra høsten 2018 med studiested Levanger og Bodø.

Gelem Nastedh (2018). Om Gielem Nastedh: <https://gielemnastedh.no/om-gielem-nastedh/> lastet 081118

Haugset, Anne Sigrid. & Morten Stene (2014). *Åærjel-saemiej skuvle. Valgkriterier og utviklingsmuligheter*. TFoU-rapport 2014:7. Steinkjer, Trøndelag Forskning og Utvikling

Jernsletten, Jorunn (2000) *Dovletje Jirreden, kontekstuell verdiformidling i sørsamisk miljø*, masteroppgave i religionsvitenskap, UIT

Johansen, Inger (2006) *Det er ikkje eit museumsspråk – det har noko med framtida å gjere*, masteroppgave i Nordisk språkvitenskap, NTNU,

Johansen, Inger (2007) Revitalisering av sørsamisk språk. I Bull, Tove, Kusmenko, Juri, Reisler, Michael; *Språk og språkforhold i Sapmi*, Berlin

Johansen, I (2009). Åærjel-saemiej maanagierte: Frå omreisande campingvogn til fast heiltidsbarnehage. Artikkel i boka Samisk skolehistorie 3. Davvi Girji 2009

Johansen, Kevin (2015) Samisk fjernundervisning. Samiske tall forteller 8. Rapport 1/2015

Johansen Kevin (2018) Studiepoengproduksjon i samiske språk. Samiske tall forteller 11.

KMD (2016) *Hjertespråket*, NOU 2016:18

Mathisen, Line; Carlsson, Espen; Sletterød, Niels Arvid (2017) [Sámi Identity and Visions of Preferred Futures: Experiences among Youth in Finnmark and Trøndelag, Norway. The Northern Review. No 45: 2017.](http://journals.sfu.ca/nr/index.php/nr/article/view/587)
<http://journals.sfu.ca/nr/index.php/nr/article/view/587>

Nord Universitet (2018). Med livreddende førstehjelp til sør- og lulesamisk. Artikkel skrevet av Bjørnar Leknes 27.06.18. Kilde <https://www.nord.no/no/studier/sorsamisk-grunnskolelærerutdanning-master-1-7#&acd=Beskrivelse%20av%20studiet&acd=L%C3%A6ringsutbytte> lastet 04.12.18

NRK (2016). Samiske studenter vil synliggjøre seg i sørsamisk kjerneområdet. Artikkel skrevet av journalist Vaino Natasha Rensberg, publisert 17. oktober 2016, lastet 3.4.2019. <https://www.nrk.no/sapmi/ny-samisk-studentforening-i-trondheim-1.13179384>

NRK (2018a). Skal løse barnehagekrise med ny utdanning. Artikkel skrevet av Lena Marja Myrskog og Simon Piera Paulsen. Publisert 27. september 2018. <https://www.nrk.no/sapmi/skal-lose-barnehagekrise-med-lule--og-sorsamisk-barnehagelaererutdanning-1.14223670>

NRK (2018b). Nå kan sørsamiske Mina (9) faktisk velge hvilken bok hun vil lese. Artikkel skrevet av Kjell Roger Appfjell, Nils Johan Porsanger og Maret Biret Sara Oskal. Publisert og oppdatert 25. september 2018 <https://www.nrk.no/sapmi/oversatt-76-barneboker-til-sorsamisk-1.14220464>

Nygaard, Vigdis; Carlsson, Espen; Sletterød, Niels Arvid (2017) Samiske interessers legitimitet og status i politiske og forvaltningsmessige plan- og beslutningsprosesser. *Utmark, 2017-2*, <http://hdl.handle.net/11250/2460290>

Nygaard, Vigdis, Áila Márge Varsi Balto, Marit Solstad, Karl Jan Solstad (2012) *Evaluering av samiske språksentre*, Norut Alta rapport 2012:6

Røros kommune (2016) *Røros kommune – en del av forvaltningsområdet for samisk språk*. Utredningsdokument vedtatt i kommunestyret 23.11.2016

Saemien sijte (2017). Tjakten tjåanghcoe 2017. <https://saemiensijte.no/museum/tjakten-tjaanghcoe/>

Skjetne, Erlend (2019) *NSR med nytt lokallag*. Sagat 30. juni 2019

Snåsa.no (2018). Sørsamisk hovedstad. <https://www.snasa.no/leve-her/sor-samisk-hovedstad/> lastet 03.01.19
Snåsa kommune (2016). Høringsuttalelse NOU 2016:18 Hjertespråket

Snåsa kommune (2018a). Snåsa en tospråklig kommune. <https://www.snasa.kommune.no/snaase-snasa-en-tospraklig-kommune/> Lastet 08.11.18

Snåsa kommune (2018b). Om Suaja maanagierte. <https://www.snasa.kommune.no/skole-og-barnehage/barnehager/suaja-maanagierte/> lastet 08.11.18

Snåsa barne- og ungdomsskole (2018). Om skolen. <http://snasa-uskole.no/index.php?pageID=32> lastet 12.10.18

Snåsa kommune (2018c). Rådmannens forslag til Handlingsplan 2019 - 2022 for Snåsa kommune med budsjett for 2019, datert 13. november 2018

Sverresborg museum (2019). Samisk avdeling. <https://sverresborg.no/samisk-avdeling> lastet 28.1.2019

Snåsa barne- og ungdomsskole (2018). Om skolen. <http://snasa-uskole.no/index.php?pageID=32> lastet 12.10.18

Solstad, M. & Dankertsen, A. (2015). «Språk må inn ørene og ut munnen». Ei evaluering av Fylkesmannen i Nordlands språktiltak i sør-, lule- og markasamiske områder. NF-rapport nr.: 5/2015. Bodø, Nordlandsforskning

Solstad, Karl Jan (red.), Vigdis Nygaard, Marit Solstad (2012a) *Kunnskapsløftet 2006 Samisk – Mot en likeverdig skole?* Nordlandsforskning rapport 1/2012

Solstad, Karl Jan (red.), Áila Márge Varsi Balto, Vigdis Nygaard, Eva Josefsen og Marit Solstad (2012b) *Samisk språkundørløp*, NF-rapport nr 7/2012.

Solstad, Marit (red) Áila Márge Varsi Balto, Solstad, Karl Jan (2012c) *Samisk via fjernundervisning*. NF-rapport nr 10/2012.

Solstad, Karl Jan (red.), Áila Márge Varsi Balto, Vigdis Nygaard, Eva Josefsen og Marit Solstad (2012) *Samisk språkundersøkelse*, NF-rapport nr 7/2012.

Solstad, Karl Jan (red.), Mikkel Bongo, Leif Eriksen, Sidsel Germeten, Britt Kramvig, Vigdis Nygaard (2009) [Samisk opplæring under LK06-Samisk. Analyse av læreplan og tidlige tiltak for implementering](#). Rapport 2009:03 Nordlandsforskning

Solstad, Karl Jan (2002) *Sørsamisk opplæring ved heimeskolen*. Ein undervegsrapport. Nordlandsforskning 2002-1106.

Steinfjell, Risten Birje (2014) *Taking our language back home*, Masteroppgave i Indigenous studies, UiT.

Stortingsmelding nr.28 (2007-2008) Samepolitikken

Suaja maanagierte jih Áaerjel-seamiej skuvle (2017) Høringsuttalelse NOU 2016: 18 Hjertespråket. Signert Per Eggen, fungerende rektor, 23.03.17

Todal, Jon (2007) *Samisk språk i Svahken Sijte*. Diedut nr. 1, 2007.

Trondheim kommune (2013). *Samisk Rom Trondheim*. Vedtak fra Trondheim kommune, saksfremlegg - arkivsak 13/17545 179147/13

Trondheim kommune (2017). *Samisk tilbud på Ferista friluftsbarnhage*. <https://www.trondheim.kommune.no/org/oppvekst/barnehager/ferista-fbhg/> lastet 280918

Trondheim kommune (2018). *Brukerrådsreferat Ferista 23.10.18* <https://www.trondheim.kommune.no/globalassets/10-bilder-og-filer/01-barnehager/barnehager-a-g/ferista-friluftsbarnhage/brukerrad-21.06.2018..pdf>

Trøndelag fylkeskommune (2018). *Laavenjostoelatjkoe Saemiedigkien jih Trööndelagen fylhkentjietlen gaskem 2019 – 2022/ Samarbeidsavtale mellom Sametinget og Trøndelag fylkeskommune 2019 – 2022*. Signert av Sametingspresidenten og Fylkesordføreren 13. desember 2018

Utdanningsdirektoratet (2017). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*

Under Dusken (2016). *Samiske studenter skal samles og synliggjøres*. Artikkel skrevet av Sindre Cottis, publisert 18, 10.2016. Lastet 3.2.2019 <https://dusken.no/artikkel/26344/samiske-studenter-i-trondheim-skal-samles-og-synliggjores/>

Vedlegg:

Utviklingen over antall barn med sørsamisk tilbud i barnehagen 2006-2018

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Totalt	17	21	29	31	15	16	30	28	25	26	31	34	43
Sørsamisk bhg/avd	11	7	10	10	10	10	14	12	13	7	12	24	20
Norske barnehager	6	14	19	21	5	6	16	16	12	19	19	10	23

Kilde: Kilde: Sametinget/SSB.

Utviklingen over antallet elever med sørsamisk opplæring i grunnskolen 2004-2018

	04/ 05	05/ 06	06/ 07	07/ 08	08/ 09	09/ 10	10/ 11	11/ 12	12/ 13	13/ 14	14/ 15	15/ 16	16/ 17	17/ 18	18/ 19
1. språk	10	16	18	16	19	20	18	20	21	20	15	21	26	32	26
2. språk	69	107	98	89	82	77	72	74	74	66	59	95	74	70	85
Total	79	123	116	105	101	97	90	94	95	86	74	116	100	101	111

Kilde: Utdanningsdirektoratet utdanningsstatistikk, Samisk statistikk, SSB